ГАРТ

1929

3

ДВУ

ВУСПП

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATS
SCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES
PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»
REDAKTIERT VON: I. MYKYTENKO, I. KULYK, W. KORJAK,
P. USSENKO, M. DOLENGO, W. SOSSÜRA, W. JURYNETZ
STAATSVERLAG DER UKRAINA. MÄRZ 1929

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ

РЕДАГУЮТЬ: І. МИКИТЕНКО, І. КУЛИК, В. КОРЯК, П. УСЕНКО, М. ДОЛЕНГО, В. СОСЮРА, В. ЮРИНЕЦЬ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1929 БЕРЕЗЕНЬ

№ 3

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку", „Картковому репертуарі" та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника А. Страхова

Перша друкарня ДВУ ім. Г. І. Петровського. Укрголовліт № 1072. 14/III 1929. Замовлення № 816. Тираж 1.500 примірників

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

МОРЕ

Ти нам ворог —
— відомо
давно!
Ну, а другом
— чи можеш бути?
— Це ж твоє
ненажерне
дно,
— Це ж твоє
голосіння
люте!
Пливемо!
— А напрямок:
— Nord.
Ти нічого
не скажеш
одверто!
В кожнім льоті
нестриманих
орд
Таємниця
життя
і смерти!

Це ж колись
на шкафут
водою
білопінно
плювало
ти!
Це ж колись
перед лютим
боєм
наказав тобі хтось:
„Нести“!
Це ж колись
на солоних
гонах,
нанизавши
і клекіт,
і грім,
Ти ковтнуло
загін червоних,
Що пливли
на далекий
Крим!
Ти несло
і ламало трюми,
Ти гуло
і вночі,
і вдень,
І тяглися,
як жовта ґума,
Над водою
тіла
людей!
Десь лишилися
голод
і зойки
і матроса
обдертий кістяк...

Зрозуміть
не могло ти
ніяк,
Чом завод,
прокидаючись,
ойкав!
Чом залізо
дзвеніло
на дні
і розносило
хвилями
дзвін цей,
Чом вгинався
солоний
граніт
попід скарбами
„Чорного
Принца"!

. . . .
. . . .

Пливемо
у затиші
орд...
— Значить фльот наш
минули
штурми?!
— Капітане!
— лівіше Nord!
Знають всі,
що з огню
і з бур ми!
Знають всі,
що крізь штормів
гнів
і крізь вод
ненажерний
клекіт

Ми дійшли
до своїх берегів,
Допливли
од країн
далеких!
А тепер:
не біда
бали!
Кожен з нас
— капітан
— і штурман!
Не такі тут
бали
були,
Не такі тут
бували
— штурми!

ОДЕСА—ХАРКІВ 28 Р.

М. ЛЕДЯНКО

НА ГОРА

РОМАН

ПРОДОВЖЕННЯ *

10

Жак затримався на рудні. Коли приїхав директор — зробив привітне обличчя, вклонився так, як уклоняються там (у столицях, у світі).

Склалося враження, що він дуже радий гостеві. А думав:

* Початок див. „Гарт" №№ 1, 2, 1929 р. Зважаючи на те, що роман М. Ледянко „На Горà" вийшов окремою книжкою у виданні „Романи й повісті" в-во „Український Робітник". — редакція припиняє його друкуванням у „Гарті".

Редакція

— Принесло... Лазити буде, нюхати...

Незабаром побачив, що боятися нічого. Хоч скільки так лазитиме, скільки придивлятиметься Жак, зрозуміти йому щось буде трудно.

На пропозицію познайомитися з бухгальтерією зляякано замахав руками — і нічого не зрозуміє він у книгах цих і цифрах, та й їздить він розважатися, а не з ревізіями.

— А яка розвага з цифрами! Мосьє директор сам розуміє...

Мосьє директор розумів і зрозумів. Його привітність набрала батьківського відтінку.

— *Papá* казав, що мосьє директор так чудово керує руднею, що хіба з цього боку цікаво було б познайомитися ближче зі справами.

Директор битий був. Жакова приємність занепокоїла його.

— „Хоч і з цього боку, а як почне цікавитися... Заморока"...

— Але навіщо мені бухгальтерія? Я ж маю розважатися...

Сумно зідхнув. Директор зрозумів, що розважитися трудно.

Жак не крився, що страждання погнало його в незнану країну.

Директор прибрав вигляду, що він розуміє, але із скромности нічого не питав, а Жак нічого не казав.

Дружина й дочка одержали від директора наказа старанно розважати гостя.

— У всякому нещасті шукайте жінку. То хто краще за жінку потрапить розважити нещасного?

Це була істина.

Жак скучив. Поблизу Клари не бажав він нікого. Потім намагався забутися з іншою. Нічого не вийшло. Не вабило інше тіло...

Звідси до Клари тисячі кілометрів. Він од неї відмовився. А тіло вимагає свойого...

Дочці було 17, матері — 36, Жакові — 21.

Дочка була наївна й незаймана, мама давала аванси.

Обоє були гарні, а Жак — як усі із „золотої молоді“.

Досі щось гнало його далі й далі. Не затримався навіть у Криму серед чудової природи. Гарні жінки нагадували Клару. Це дратувало.

Далі й далі...

На північ.

Стомила подорож, бажалося відпочити. Сільська тиша, незнайомий побут, книгозбірня, рояль, верхові коні, загальна увага, цікава дівчина й жінка.

Чому не відпочити?

Жак залишився на тиждень . . . .

. . . .

Кость методично бив по забуркові. Вдарить, поверне, вдарить. Поруч бив Гнат. Кузьма кріпив, а за підручного Данилко.

Попрохали „дядю“, щоб кріпильника призначив на інше місце, а замість його Кузьму. Щоб поміняти їх, бо Кузьма робив у того ж таки Івана Гавриловича.

Кріпильник не заперечував, „дяді“ все одно.

А Данилка за половину платні взяв — хай привчається.

Сердився був Кузьма на кума за ряду погану, але що зробиш — не винний же Гнат, що штейгер — сволоч.

Сказати б, що кум сам заробив, а Кузьму під манастир підвів, так — ні, однаково всі заробили — два білих, а третє як сніг.

Помирилися куми.

Кінчать бурку, запальщика кличуть. Закладе він у бурку динаміт.

— Така мала штучка, а яку силу має, — дивувався Данилко.

Заклавши динаміт, забивали бурку пегасом. Ковбасу таку зроблять із глини, у папір загорнену, та й запхають.

Тягне за собою шнура запальщик. Далеко відходять усі. У запальщика в руках маленька машинка. Щось крутне чи натисне...

Вдарить грім, летить порода. Дивно Данилкові. Головне, машинка. Лектрична якась... Ніби там, усередині шнура, іскра до динаміту біжить і вибух робить. Сірником не можна, бо шахта газова. То й машинкою. І що воно за іскра така...

Після вибуху чекають, бо гази не дають працювати. Аж поки розійдуться. Тоді горнуть породу в розкоску * (Данилкова це робота), Гнат із Костем знов бурять, а Кузьма склепіння становить.

Тепер Данилко вже не боїться нічого... А коли вперше спускався під землю, було страшно.

Темрява.

Де-не-де вогники шахтарські. Під ногами, збоку й над тобою порода. Багато-багато. Чув Данилко про завали.

А ну, зараз зрушиться хоч трошки породи? Мов сірники, поламаються рями, засипле все, з Данилка мокренько лише буде.

Страшно було Данилкові. А тут ще загуркотіло щось. Зовсім злякався хлопець.

— Дурний, не чуєш — партія йде!

— Егей! — покрило гуркіт.

Батько шарпнув Данилка вбік. Всі притиснулися до стіни. Данилко й собі тиснеться, бажаючи тоненьким-тоненьким зробитися.

Ближче гуркіт.

— Егей!

Блискучий шматок вугілля — погляд коняки.

— Чого став!

Боязко було Данилкові.

* Вибираючи вугілля у штрекові, хід роблять ширший, ніж треба. Тоді у вільне місце зсипають породу, щоб не вивозити. Це зайве місце і зветься розкоска.

А тепер вже не страшно. Поперше — звик. А подруге — порода тут тверда. Хрещений каже, що тут завала не може бути.

Данилко дерево подає, Данилко лунки довбає (важко), Данилко породу згрібає, Данилко під землею у шахті робить:

— Данилко —

— шахтар.

Це тобі не коногонство на шурфі.

І коли кличуть хлопці горобців дерти, в цурки - палки грати або на інше щось таке, — Данилко дивиться зневажливо й відвертається.

— Ніколи.

Данилко — шахтар. А шахтарі в цурки не грають.

— Рука молотка не підносить. Ну його.

Упав забурок та молоток.

Кость ударив скілька разів і собі поклав струмент.

Ну, а Кузьма робитиме, як усі відпочивають?

Сіли.

Одна біда — закурити не можна... Закури, так і разу не пакнеш — шматки м'яса печеного з тебе будуть.

— Ось робиш тут як сукин син якийсь, мов кріт нещасний під землею, а хтось походжає собі під сонцем і думає — а чого це я хочу?

— А ти хлопця береш, бо не прохарчуєш сам.

Тут Данилко незгоден із батьком. Ніби це погано, що Данилко робить по - шахтарському? Раз батько — шахтар, і ти за шахтаря повинен бути. Одного тільки не знає, правда, Данилко — чому це не всі робочі. Ось хрещений про всячину знає, може, й про це...

Незрозуміло Данилкові. А не розпитує — сердиться хрещений — сам не знає до ладу, видно.

Спочивати довго ніколи.

Б'ють молотки, непомітно гризуть породу забурки, бурам місце уступають, стукає сокира.

Данилкові захотілося пити. Полуднали вже і чай випили.

— „Завжди мало беруть“...

Побіг води пошукати.

Коні, як біжать штреком, копита свої відбивають. Вода затримується в цих слідах. Бруд наспід осідає, згори чиста водиця. Не те, що в рівчаку збоку. Мутна там, чорна.

Схилився Данилко, п'є. Холодна така вода. Смачна. Не помітив, як бруд почав тягти, аж поки не плюнув. Необережно стукнув лямпу, згасла.

Темрява.

Де-не-де випадкові вогники зникають.

У темряві — Шубін.

Жах охопив хлопця. Крикнув.

Гуркіт якийсь страшенний.

Завал?

Шубін лякає, йдучи?

— Егей!

Коногон! Розчавить! Куди повернутися? Ага, ось партія. То стіна збоку. Так, справді. Щільно притулився.

Не зачепила.

Куди ж іти?

Вагончики вантажені, значить напроти.

Біг у темряві. Хтось ніби за плечі хапає.

А це —

вибух?

Ні, вибух не такий.

Спіткнувся, упав, розбив коліно.

Данилко був блідий, мов стіна їхньої каюти в свято. Через це, мабуть, батько не лаяв, що лямпу зіпсував.

Думав Данилко, — що це грохнуло, ніби вибух?

Спитав.

— Це, мабуть, верхняк зломився.

— То десь завал?

— Ні, це буває. Натисне порода, він і ламається. Для завалу великого зрушення треба. Буває.

Данилко не шкодував, що він шахтар. Шкода лише, що робити не на шурфі.

Під землею страшно. Гази, вода.

Земля, що з грудей її видирали чорну їжу машини, терпіла. Терпіла й чекала на слушну хвилю. Щоб помститися.

Стрепенеться трошки — й засипано шахту з людьми.

Річка підземна тече кудись, пробилася в шахту — й затоплені вороги землі, що не дають їй спокою.

Лукаво збираються гази, щоб отруїти чи вибухнути.

Але

хитрі вороги землі.

Вони можуть з усіма її нападами змагатися. Підсилити це змагання могли ті, що в їхніх руках папірчики були, а на них слово:

— Акція.

Люди ці далеко були — в Петербурзі, Харкові, Парижі, Брюселі, Біарриці, Баден-Бадені і хто його знає — де ще.

Далеко були фон-Нірмани, ще далі Ліньї. Тут були їхні уповноважені, наймити.

Від перших до других наказ:

— Грошей! Грошей! Грошей!

Ну, і хіба не можна обійтися без кращої вентиляції?

Хіба це склепіння недостатнє?

А хто знає, де ті підземні річки...

Заллють шахту, тоді видно буде, звідки воду помпувати.

Шанували адміністрація й правління штейгера Лепкова, Андрія Івановича. Знав штейгер, що шурф потрібний, але не припинив роботи.

Палка у штейгера яблунева сукувата.

Знає штейгер Лепков, як поводитися з шахтарями, знає, на що поліція на шахті.

Тому штейгер Лепков не раз заступає управителя. Цей хоч інженер, але занадто м'яка людина.

І коли б склепіння відповідне було, коли б річки підборкані, коли б газ не страшний був, коли б не штрафи...

Коли б...

...... нешвидко зростали б дивіденти.

А це головне...

Решта —

— дрібниці.

Данилко стомився. Без повітря робити важко. А треба — аж 12 годин.

Кволі рухи, важка втома, частий піт.

Голова поважчала. Майнула думка за газ. Сонний. Непомітно надихаєшся й заснеш, щоб не прокинутися. А то ще смішний газ є. Смієшся - смієшся, а тоді кольки в животі, що витримати не можна.

Волочили ноги, плენталися штреком. Від розуміння, що зараз на горà, прибувала сила. Там сонце, там чисте повітря на повні груди.

Спати!

Праворуч од штрека були влаштовані стайні. Вільні коні хрупали в стійлах їжу.

Данилко згадав, що коняку старою, непотрібною, або мертвою чи скаліченою видають на горà.

Шкода зробилося.

Почулася лайка, глухі удари, хропіння коня. Він кидався на всі боки. Це коногони „вчили". Тільки що спущена в шахту коняка в незвичайних умовах не хоче працювати, не слухає коногона. Її б'ють, доки вона знесилиться. А коногон, що з ним вона працюватиме (весь час той самий), усе кричить та лається, привчаючи до свого голоса. Шахтарський кінь повинен слухатися одного голоса коногонового, спинятися й рушати за його командою. І нерозуміння „термінології" каралося немилосердним биттям. Били довго, без жалю, аж поки кінь розумітиме, що йому й коли робити. Через деякий час праці й биття коні привчалися, й коногони керували ними одним голосом. Спільна праця якось навіть зв'язувала в одне ціле коногона й коня, розуміння небезпеки від чиєсь неуважности чи необережности робило коня й коногона товаришами в роботі.

Не раз траплялися випадки, коли, помітивши небезпеку, напруживши останні сили, кінь затримував вагончики, сам гинучи під ними, але врятувавши життя коногонові. А небезпеки було чимало. Можна було на іншу партію наскочити, від швидкого руху частенько вагончики забурювалися*. Найстрашніше, коли верхняк несподівано зломиться й випнеться.

Вдариться головою кінь, вдариться коногон.

Смерть...

Тому коногони були „одчаяні". Ніхто так не лаявся й не бився, як вони. Їх найбільше боялися сільські парубки — конкуренти.

Блищали при лямпі рейки. Вже недалеко. Ось багато вогників. Це стовбур. Там кліть.

Був запашний літній ранок. Коливавсь етер. Тиша. У височині повільно кудись мандрували хмарки.

А шахтарі — одні йшли спати, інші вже встали.

Крутилися колеса на вежі — будівлі надшахтній, з машини до коліс линва металом у русі виблискує, бамкає коло машиніста, кліть на горà й назад.

Ковтав її, повну людей, стовбур.

Жак уві - сні відганяв щось рукою. Це йому гудок докучає. Повернувся, ніби когось обіймаючи. Швидко-швидко забелькотав щось невиразне.

Ніну гудок розбудив. Така неповага до дочки директорової...

Всміхався ранок. У садку щебетали пташки. Чи ще спати, чи вставати вже?

Солодко потяглася. Легка ковдра зсунулася, груди дівочі видно.

Якісь думки. Невиразні. А приємні. Примружилися очі, щось вбачаючи.

Спати не буде вже, а вставати теж не хочеться.

* Перекидалися.

Полонили мрії.

Як у дівчат на сортувальні, так у директоровому домі молоді груди бажають щастя.

Там—

— „страждання“

Тут —

— мрії. Не дуже далекі до здійснення.

Олександра Степанівна подивилася на чоловіка. Хропів завзято. З напіврozзявленого рота бородою тяглася нитка слини. На подушці зібралася краплею.

Муха лазила губою. Цікаво, що там далі. Злякалася безодні рота чи хропіння й полетіла.

Огидливо відвернулася директорша.

Ранок одновив нездійснене бажання.

— „Аще словом, аще дєлом, аще помишлєнієм“ — проказує щонеділі у церкві „Оцо - Оцо“.

Директорша согрішила „помишлєнієм“. Була не проти, щоб і „ділом“ — старший був директор...

Ще раз подивилася на чоловіка й почала одягатися — треба було поклопотатися за сніданок для гостя.

Одягнувши наполовину панчохи, замислилася.

В очах туман пристрасті.

Неграми йшли шахтарі. Плентались дівчата з сортувальні. Гнат із Улянкою одночасно підійшли до каюти.

Марина стукала посудом. Зараз прийде чоловік і батько. Господар. Дочка прийде стомлена.

— Замовчи мені! Не бачиш — ніколи...

Це до Петрика. Він не бажає бігати далі в сорочинці. Йому потрібні штанці. Оце кожного ранку й питає, чи готові вже. А як не готові, то й вередує.

Малий скривився, але роздумав плакати.

Ось до його підходить чорнявий дядько. Зараз лоскотатиме й підкидатиме догори.

З ним весело.

18 Генрих фон - Нірман повертався з клуба. Затримався так довго, бо не везло. Приємні були жарти, що дуже кохає його дружина, видно.

Бадьорило свіже дачне повітря. Після міста й після потягу дихалося з задоволенням.

Підійшовши до дачі, згадав, що у Валі коклюш. Зайшов подивитися.

Коли б не червоне личко, можна було б подумати, що дитина цілком здорова.

Закашлялася.

11

На селянських шахтах, звичайно, працювали „крилатики“. Ще називали їх

— Літуни.

Від слів — крило, летіти.

Непосидющі люди були — сьогодні тут, а завтра...

В залежності від обставин — на іншій шахті, на шляху етапом, у в'язниці іноді.

Майже всі „крилатики“ були безпашпортні.

І не всі були в ладах із законом.

Господарі це знали і використовували. І коли шахтар на рудні не наважувався протестувати проти кривди, а коли находилися сміливі, то нічого не могли досягти — що ж міг зробити безпашпортний „крилатик“?

Кочетков мішав ріденький куліш. Хто приглядався б до кулішу на цій або подібній шахті, той міг би пізнавати дні тижня.

З понеділка їжа була густіша і більше. В середу було так - сяк. У четвер абияк. Що ж до п'ятниці й суботи...

Лаялися шахтарі, чекаючи суботнього вечора. Тоді „дядя“ приїздив і харчі привозив. І не тільки харчі...

— Куліш... крупа крупу наганяє.

Сердито мішав Кочетков.

Була п'ятниця.

— Оце як я в купця першої гільдії Соколова за фурмана був...

— Мало, хто де був,— буркнув невеличкий рухливий чоловічок із швидкими очима.

— Так ось і не подивився б на таку страву,— провадив своє Кочетков, не звернувши уваги на репліку. Не любив Кочетков рухливого за його скептицизм і заперечення.

— Там собаки з м'ясом їли. Так у того купця куховарка Пашка була... Ото баба — вдвох не обняти. Любовна була баба... За це ж — годувала...

Віртуозна лайка дала відповідну картину. Всі зрозуміли, що страви були незвичайні, і що найкращі шматки мав Кочетков.

— Не хотів би я їжі такої, і не хотів би за це таку колоду...

— Дурний, яка-небудь тараня-баба краще?

Решта висловилася, що як кому подобається. Проте більшість була за те, що як жінка занадто товста, то не гаразд.

Онисько мовчав.

— А по-твойому як?— апелював до його Кочетков.

— Я... не знаю... У нас товстих нема...

— Ото стрюк!

Рухливий чоловічок устряв до розмови, одтяг увагу від Ониська, що з його почали глузувати.

— На селі баба як погрубшає, так на місяці сьомому. Йнакше не погрубшаєш, з картоплі, значить...

Кочетков повернувся до спогадів.

— Своя церква в купця першої гільдії Соколова була. Найперший купець. І піп свій. Якийсь балахманний. Вислали його звідкись, чи що. Везеш, бувало, а він тобі про бабське діло. А то про те, що люди — сволочі. А пив...

І де це Кочетков лаятися вчився. Змалювання, як пив оцей піп, справило таке враження на товаришів, що всі здивовано-захоплено повернулися до оповідача. Онисько аж рота роззявив.

Справді, віртуозно лаялася людина...

— Взимку вперше покликав мене.

— „Холодно“,— каже,— „Степане. Змерз, мабуть“?

— Зайшов я на кухню, виносить мені шклянку горілки. Дає й посміхається. Гадав, бачте... Кочеткова шклянкою горілки злякати.

Не треба припускати, що Кочетков сердито вилаяв попа. Нічого схожого. Вилаяв із нотками теплого почуття в голосі. По-дружньому.

— Ну, я й випив. Тільки буль-буль-буль. Наймичка витріщилася. Гарна така, перетуди... за попадю службу несла. Обтерся, закусив огірком. І ковбасу тримала наймичка, але яка це закуска — ковбаса навстоячки.

— Ковбаса — воно коли випивка надовго.

— Атож. Ну й почалося. Що не привезу після молебствія, кличе до себе. Вже не в кухню, а до покоїв.

— „Люблю“, каже,— „хто випити може...“

— Ну й пили... Влітку, коли редька оця маленька червона та з таранею, „гусака“ * раз випили.

— Бреши. Бреши,— співав своєї рухливий. Кочетков зауважив.

— Що — за ніч? Та я й зараз вип'ю. Не віриш? Ось став. Я половину й ти. Не хочеш, то і...

Незадоволено змовк. Куліш закипав. Вилляли решту олії. Сьорбали, сопучи.

— Треба живоглотові, не забути, сказати, що дерева кріпити не стане. І так рідко кріпимо. Завалить,— озвався рухливий.

— А йому шкода? Йому дерева шкода.

Приїхали хури по вугілля. Возитимуть нічним холодком.

Шахтарів робота хурщиків не цікавила. Ніч мала. Пішли в землянку.

Спали.

* Чверть відра.

Кочетков хропів басом. Ніс маленького рухливого свистів якусь мелодію. На скільки тонів мелодія. Вони правильно чергувалися.

Онисько не спав. Думалося про те, що робота якась непутяща. Коли б на рудні і не в „дяді“.

А то — чого навчиться, коні поганяючи? Попроситься в забій, щоб трохи навчитися.

Дрімалося.

Тетяна (з рідного села дівчина, сміється так голосно) щось каже. Ні, це Гнатова дівчина. А виросла як...

Тетяна вщіпнула. Регоче. Зникла.

Сон скував усіх.

Один селянин, що оце по вугілля приїхав, жеребчика з собою взяв молодого. Дзвінко заїржав, бадьоро голову підвівши.

Повторила їржання луна, голосна в нічній тиші.

Стукне колесо в ямці. Ліниво в дрімоті поганяють хурщики. Від'їхали далі.

Тиша.

У гайку путькало:

— Путь — путь. Поховав. Поховав.

Страшний якийсь регіт. Сонно обізвалися пташки: Якась настирливо повторює:

— Ті - у... Ті - у...

З вікна безшумно вистрибнув Жак Ліньї. Кларети не було в його думках.

А в тілі була втома.

Пізно прокинеться акціонерський синок.

12

Подорожній оселився у Гната. Прийшов шукати роботи на шахтах. Не виганяти ж чоловіка, хай живе покищо.

Зникав надовго кудись, особливо вечорами. І Гната частенько вдома не бувало тоді. (Тепер він у денну зміну робив, ледве впросив Івана Гавриловича). Поверталися пізно. Але ніколи не разом.

Петрик називає комірника:

— Дядьку Матій…

Гнат:

— Матвію Павловичу…

А прізвище мав — Столяров.

— „Наш, значить“,— думала Гнатиха.

Хоч і непевна була.

Одного разу, впустивши обох, не могла заснути. А Столяров заснув. Але чомусь неспокійно. Раптом як заворушиться, туди-сюди совається і щось говорить.

Прислухається Гнатиха. І хоч би тобі одне слово втропала…

Чи дуже швидко, чи що… Але почула, наприклад, ніби таке:

— Пролетарі бо кували квехніса…*

Нічого не добрала Марина.

Невже не по-нашому говорив? Квехніса…

Хотіла порадитися з сусідкою, але Гнат наказав не базікати.

— Чоловік роботи шукає. Не виганяти ж. І щоб ніхто про його не чув.

І подивився суворо.

Дивний якийсь комірник…

Видно, нічого навіть людина — Петрика дуже любить, усе бавить його.

А погані люди дітей не люблять.

Вугілля з 2-го горизонту потрапляло на гора через штрек 1-го. Не було виходу з 2-го горизонту до стовбура. В окремих місцях із штреку 2-го горизонту на штрек 1-го робили досить широкий хід. Сипали туди вугілля, воно й котилося. При виході на перший штрек були пророблені заслонки, називалися дучки. Коли підвезуть вагончики, відсунуть дучку, вугілля й сиплеться. А нема вагончиків — засунуті дучки.

* Правильно — пролетарі бо кувела квесніса шеєнтіт. Пролетарі всіх країн, єднайтеся — одною із східних мов.

Цей хід називається скат. Часто-густо спід його стелили залізними листами, щоб краще котилося вугілля.

Був такий скат поблизу того місця, де робив Гнат із товаришами.

Слухав Данилко, як вугілля скатом гуркотить.

— А я аж злякався був, як почув уперше. Гуркотить — а що, не знаю.

— Може, Шубін — подумав?

— А хіба чути коли Шубіна?

— Кажуть, але я сам не чув і не бачив.

— І ніхто його не бачив. Так вигадали.

Гнат не вірив, що є Шубін; Кость, як звичайно, мовчав, а Кузьма:

— Коли люди кажуть, то вже є причина. Як же так — узяти та й вигадати?

— Мало чого люди не вигадають... Ось вибух був. І Данилко знає, хто винен. Хто, Данилку?

— Та „Барило руде". Шурф...

— Ось бачиш! А кажуть — бог так дав.

Всі мовчали. Це було щось нове. Кость навіть особливо уважно подивився на Гната, непомітно лямпу піднявши, ніби треба йому.

— І щоб багачі жили з нас тягли — теж так бог дав, кажуть. Мало що люди кажуть...

Нечуване щось говорив Гнат. Не в'язалась розмова. Сердитіш забили молотки, завзятіш зацюкала сокира. Може, й зайве сказав Гнат за бога, але що жили з робочих тягнуть, так це ж правда; і що штейгер винний за вибух — теж правда. Хіба бог так навмисне дав, що штейгер шурфа потрібного не зробив... Може, й так...

Але навіщо богові смерть тридцятьох людей, каліцтво дев'ятьох?

Скат у цьому місці був новий. Розминачка * далеко.

* Допоміжна рейкова лінія із стрілками, щоб вагончикам розминатися.

Затримка траплялася з партіями. Тут вантажені вагончики з-під ската йдуть, а тут,— порожні назустріч.

Ухвалили розминачку будувати. Треба було поширити штрека, покласти й закріпити рейки із стрілками.

Йдучи на проходку, Данилко побачив того самого хлопця, що на шурфі. Запам'ятав непривітного, що вилаяв його ні за що. І хлопчисько пізнав Данилка, з-під лоба глянувши. А, може, й не пізнав, може, в його звичка така, щоб із-під лоба на людей дивитися. Не подобається Данилкові хлопчисько... Та й ті двоє, що з ним на шурфі були й оце тут, якісь такі...

Нікудишні, одне слово. Обоє невеличкі. Старіший (батько, мабуть, хлопчиська) — так зовсім малий і худий дуже; тільки величезні вуса й видно. Не те, що батько та хрещений, або дядько Кость та Клим.

Ставні шахтарі. Зразу видно, що дужі.

І Данилко буде дужий, хай ось виросте.

Поганий хлопчисько, непривітний, і ті, що з ним, нікудишні. Що це — вони тут розминачку будуть робити? А хіба шурфа кінчили? Нема ж ще шурфа.

І раптова думка в Данилка:

— „А коли в шахті, то краще, як малий, не треба згинатися так у штрекові“.

Але не любить Данилко малих і незгодний бути меншим за батька.

Іван та Карпо Космачови мали одну мету — заробити грошей і залишити цю каторжну шахтарську роботу. Тому вони не наймалися ні в контори, ні в „дяді“, а робили артільно. Двоє братів робили клято, їм допомагав Івась, Іванів син. Коли ряда була така, що втрьох не дати ради, кликали когось із товаришів. Кожен охоче піде в артіль, бо, поперше, сам собі пан, і, подруге — більше заробиш.

До цього часу не велося Космачовим: то ряда погана, що ледве кінці з кінцями зведеш, то облахмачить якнебудь штейгер.

Побачивши, що невигідно на шурфі робити, опинилися тут, на розминачці.

Слово:

— заробити —

завжди стояло в свідомості братів. Робили, не шкодуючи сили. Артіль могла працювати цілу добу. Ніхто їй не міг перешкодити. Не раз брати перепускали час зміни.

Уранці почавши, приходили додому ввечері.

Ледве плентались, але

— заробити!

Що далі, не знали. Аби

— заробити!

А тоді видно буде.

Поки вкладати рейки, робили те ж, що й Гнатів гурт. Щоб поширити штрека, треба було бурити, підривати, вивозити породу, кріпити. Тільки ріжниця, що породу не в розкоску скидали, а вивозили.

Десятник Лонгін йшов робити заміри. Скільки хто виробив. Записує й мовчить. Поки не знали шахтарі, питалися — кожному ж цікаво, скільки оце заробив. Але відзвичаїв Лонгін — лаявся й кричав.

— Скільки — видно буде після. А в книжку мені носом поганим не лізь.

— Та я не лізу нікуди… Питаю… Хіба…

— Губи не розпускай… Як баба цікавий, мурло!

Підійшов до Кузьми. Порахував рями, поміряв — чи далеко одна від одної.

— Чому на три вершки рідше? Ти що ж, сволоч, хочеш, щоб завал?

І далі вже лаяти намірявся.

Але встиг Кузьма промовити.

— Та це Іван Гаврилович розпорядилися так — дві чверті й три вершки.

— А, Іван Гаврилович. Він знає…

Саме в цей час Іван Гаврилович присягався штейгерові рудому, що ніколи не мав такої ряди.

— Таке вугілля тверде! Щогодини, можна сказати, забойщики зубки міняють.

— Ну, вже й щогодини. Скажете, Іване Гавриловичу.

— Воно так, до слова, але твердюще вугілля. І порода, що забурки не беруть. Не те щоб на піддир * щось узяти. А шахтарі так і дивляться, щоб руки скласти. Їм — що? Їм абияк. А я ряду в строк не кінчу. Їм це плювать...

— Не кінчите — застанова ** наша.

— Хе - хе. Застанова... 800, як один. Змилуйтеся, накиньте щонебудь. Ви скажете, управитель згодиться. Він вже все, як ви.

Штейгер посміхнувся. Він не раз заздрив інженерському дипломові. Переконався, що диплом — дипломом, а голова — головою.

— Вугілля ж яке. Самі знаєте...

Якось випадково розмова на полювання перейшла (можливо, штейгер перевів).

— Бачили нову рушницю в пристава?

Іван Гаврилович бачив.

— Спеціяльна рушниця. Я оце до Бахмута поїду, так собі маю купити нову, погано б'є щось. Та й стара вже. Синок хай бавиться.

— А до мене брат приїхав на все літо. Теж полювати любить.

— І рушницю вашу бере?

— А як же.

— О, то ви без рушниці! Як можна! Поїду, то і вам куплю.

Помовчали.

— То тверде — кажете — вугілля?

— Хай бог боронить, самі знаєте. Ось я вам відомості принесу, скільки лодирів працює в мене, а скільки видобувають.

* Просто вибивати немов долотом. Порода й обвалюється.

** Певна сума, що її „дядя" вносив до контори, як гарантію ретельного й своєчасного виконання роботи.

— Принесіть, подивимося. Вугілля тверде — знаю.

Розійшлися задоволені.

Іван Гаврилович швидко біг до десятника, що перевіряє кількість робітників. Завжди залізо треба кувати, поки гаряче.

Переговори були недовгі. Кількість шахтарів Івана Гавриловича збільшилася. А коли подивитися, скільки видобутку, то можна було за голову взятися — такий тямущий „дядя" і за таку ряду невигідну взявся.

Але світ не без добрих людей.

І Лонгін відомості „правильні" дав: на такому то віддаленні стільки то рям. Поділиш дві чверті між кожною, й вийде —

Три вершки зникли.

Кількість рям для контори й Івана Гавриловича була одна, а для Івана Гавриловича й Кузьми — інша.

„Дядю" й Лонгіна ані скільки не обходило, що склепіння охороняє життя шахтарське.

І так кріпили абияк, а тут ще три вершки. Вони могли цікавити тих, кого може придушити завалом.

А ті ж склепіння не міряють.

Пан директор трохи дивувався, що гість не віджджає... Сказати б — природа...

Але яка в ката природа на рудні!

Садок та річки трохи, а навкруги пилюка.

— Мабуть, йому приємно своїх на чужині побачити. Та хоч і російський, але француз проте. Стомився ж до того. Та й горе, видно, в юнака... А тут тиша...

— Ну, аби йому не нудно було.

Пані директорова всміхнулася.

— А Ніна в нас так справжня парижанка...

— Але гляди, щоб унук брюсельцем не був...

— Дав би бог!

— А, справді, — згодився директор.

Він лише тепер зрозумів, що внуки можуть бути й „легальні".

Марина вішала білизну.

— Куди хочеш дівайся із шматтям,— скаржилася сусідці.

— Вітер такий, пилюка... Переш — переш, повісиш, а воно й запоришиться.

— А чекати тихої погоди довго...

— Скажений клімат!

Поговорили за дорожнечу, що грошей нема, що скрутно, особливо сімейним.

— Без столовників ніяк не прожити — в кого діти. Тільки цим і рятуємося.

Всміхнулася сусідка, і зморшки заворушилися на обличчі.

— Раніш не дозволяв старий столовників.

— А чому?

— Столовники — хто? Нежонаті, парубки. До баби аж пищать. Ну й часто столовники хазяїнові допомагають. Оце ж Клим мало не забив столовника. Сердитий. І мадаму. Як зістарівся мій, то й столовників дозволив.

Зідхнула стара.

Прикро було, що чоловік не боїться вже за зраду?

— А ваш не боїться за цього чорнявого? Правда, трохи замолодий. Що він, ще не на роботі?

— Ні, щось ніяк не може. Не був на шахтах ніколи, то й не приймають. Якийсь такий... Як удома, то думає все щось або з Петриком бавиться. А то десь ходить...

Хотіла сказати, що пізно вертається, і що Гнат — також. Але прикусила язика, згадавши наказа чоловікового. І Гнат ночами...

Стала Марина, підперла підборіддя й замислилася. Хто його знає? Літній вже шахтар, а проте...

Відповіла своїм думкам:

— Ні, Гнат не такий...

— Це ви про що?

Вітер скинув сорочку. Сердито обтрушувала її Марина. Старанно — але бруд залишився, бо порох од мокрого не відстає. Кленучи вітер, понесла сполоснути.

Поволі сунулися хмарки. Назустріч їм — місяць. І тому проміння його то освітлювало блідо чагарник, то ховався він у підхмарній темряві. Від руху хмар смуги світла й темряви пересувалися чагарником.

І ковтав він слова.

А щоб не дійшли вони до тих, проти кого скеровані, кілька силуетів чорніло оддалік, непомітних.

Прислухалися.

Слова долітали бажані — з одного, а вухо слухало в другий бік — чи не зломиться де гіллячка під ногою ворожою, чи не зашарудять де віти, тіло небажане не пускаючи.

— Надвоє людей поділено. Багатіїв жменька, а трудящих величезні мільйони. Для перших — усе, для других — праця важка. Щоб із голоду не здохнули—плата, бо невигідно це хазяям. А то могли б вони і вдвічі менше платити. Ну, платили б удвічі менше за роботу, що б ми робили?

Місяць сипнув проміння на чорняве молоде обличчя. Блиснув у чорних по - східньому очах. Густа чуприна ворушилася від дотиків вітру.

Такі близькі, хоч і не завжди зрозумілі, слова кидали шахтарям хвилясто вирізьблені (голені) губи.

Щось прогомоніли шахтарі на запитання, що б робили вони, коли б удвічі плату їм зменшили.

Невиразно гомоніли. Де - не - де проривалися сердиті інтонації.

Але свою мав одповідь Столяров Матвій (Матій, як Петрик вимовляє).

— Треба було б, щоб сказали всі:

— Не будемо робити! Не хочемо! Справжню ціну давайте, щоб жити, а не здихати з голоду! І щоб діти нагодовані були!

— Так сказали б тоді хазяям.

Це зрозуміли всі. Справді, так тільки й можна було б сказати. Не робити ж за злиденні копійки, що за них нічого не придбаєш, що за них не прогодуєшся.

— І жоден не повинен був би йти на роботу за такі нікчемні гроші.

Це теж було правильно. Коли не робити — так усім.

— А прийшов би хто з чужих, або й свій який зрадник пішов би робити, чи не треба було б його вигнати, не дати робити, не дозволити проти товаришів іти?

І це було так само правильно. Справді, коли б усі вирішили не робити за таку ціну, а якась наволоч пішла б проти всіх, попередити треба було б падлюку; а коли не послухався б зрадник, так і вбити такого гада не гріх. Ну, хай і не вбити, але дати так, щоб удруге і сам не пішов та іншим заказав.

О, цей молодий, чорнявий — розумний.

Правду каже. Тільки так і повинен робити робочий.

Тихо летіли слова.

— І одна є поки зброя в робітничого клясу проти капіталістів, хазяїв. Капіталіст без роботи своїх рабів не може. Вони його мільйони несуть. Щодня, щохвилини прибуток тече. Ось порахуйте: вугілля здобути коштує $2^1/_2$ копійки пуд, а продають його за 9 копійок.

— $2^1/_2$ копійки!

— А киньмо ми роботу, які збитки хазяї матимуть?

Подумали трохи. $6^1/_2$ копійок на пуді заробіток. А тисячі й тисячі пудів забойщики б'ють щодня. $6^1/_2$ копійок тисячі й тисячі разів повторити.

Великі гроші. Порахувати їх трудно. Де там шахтар учився, щоб таке вирахувати. Але зразу видно, що багато втратили б хазяї, коли б...

— І хіба скаже хто, що заробляє шахтар доволі?

Різко поставлено питання. Вдарило воно всіх.

— 45 — коногон.

— Відгрібщик.

— Откотчик*.

— Кріпильник — карбованця.

— А „дядя“ два двадцять за ряму бере.

Це — Гнат. Запам'ятав він ціну, бо дуже обурила вона його, як довідався.

— Ти за карбованця три - чотири рями мусиш установити.

Клима теж обурював цей „дядів“ заробіток його руками. — На сортувальні 25 — дівчатам.

Ні, ніхто не міг сказати, що шахтарі заробляють досить. Стільки, щоб прожити. А коли роти малі, то й поготів.

Ні, ніхто не скаже, що платили на шахтах по - людському...

Яканебудь падлюка, може, й скаже, але з шахтарів таке вимовити ніхто не наважиться: язик не повернеться.

— Товариші!

Таке рідне слово!

Тільки в чагарникові й почуєш його. Приніс із собою це слово з усмішкою привітною Столяров. Товариш Столяров. Товариш Матвій.

Скажеш, почуєш:

— Товариші!

І почуваєш, що всі — близькі тобі, рідні якісь, що всі — одна сім'я.

Хвилею теплого почуття повніють груди від цього слова.

— Товариші! $6^1/_2$ копійок із пуда кладуть хазяї собі в кишеню. А нам платять, аби з голоду не вмерти. Мало хто заробляє більше за карбованця... І ми мовчимо... Коли б ще зменшили, ми сказали б:

— „Не хочемо!“

Товариш Матвій змовк і подивився. На всіх глянув. У місячному сяйві блідішими здавалися завжди бліді обличчя шахтарські.

* Що відкочує вагончики біля стовбура.

Заворушилися вони, непевно схилилися одне до одного. Тихий гамір виріс із тиші.

З гамору голосніше:

— І тепер!

— І зараз!

— І тепер не хочемо.

Ех... так би й сказати.

— Та не лайся ти, сукін син!

Кузьма хіба винний? Забракувало йому слів. Хіба він — навмисне?

Але як же цих живоглотів не лаяти.

— Ш - ш - ш - ш...

Почувалося, що лаятися тут не можна.

Не личить.

Тут

— товариші.

Тут за долю свою говорять —

— Товариші.

— Товариші! Знає свій шлях робітничий кляс. І шлях цей у боротьбі з хазяями поки один.

Привітна товариська посмішка. Не видно, хто саме це сказав, але він сказав правду.

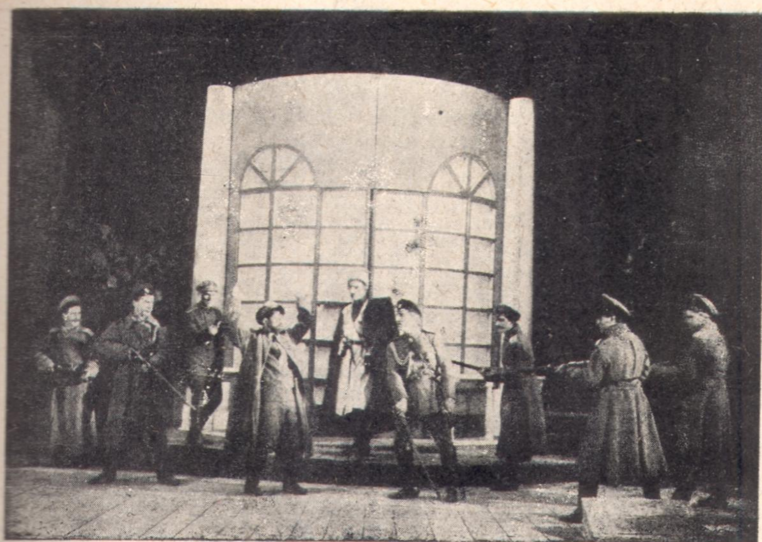
Йому — посмішка, всім посмішка, бо зрозуміли вони шлях робітничого клясу й готові стати на те місце, де — боротьба.

— Щоб заявити хазяям, чого ми хочемо, товариші (хоч як часто вживай це слово, а завжди приємне воно!), щоб досягти свойого, мало одного бажання...

І повстало в свідомості всіх викликане з темряви незнання, породжене думками найкращих синів клясу слово:

О-р-г-а-н-і-з-а-ц-і-я.

З новими думками, з одновленими й окресленими почуттями (і раніш були вони, але дрімали), з піднесенням якимсь, незнаним досі, поверталися до каюток, до землянок поодинці.

П'єса М. Грамика „Коло тераси“, постановка С. Марголіна, художник А. Бразер

Синьоока сестра України — Радянська Білорусь надхненно будує свою соціялістичну культуру, своє революційне мистецтво. Другий Білоруський Державний театр має всі підстави вважатись за один з найкращих у СРСР мистецьких колективів. Читайте нотатку директора цього театру т. Некрашевича

Роїлися думки, не завжди і не всі оформлені, легко було якось (а чому — не знати) на душі.

Буває так — заблудиться людина в лісі темному, повному гадів і хижих звірів. Ніч захопила. Буря насувається.

Темно ...

Нема шляху.

Ні стежки.

І раптом.

Раптом —

вогник ...

Вогник людського житла.

Вогник — надія рятунку.

Воля до боротьби опанувала свідомість.

Гнат прийшов раніш. Незадоволено відчинила Марина.

— Шляєшся!

Нічого не сказав, посміхнувся.

Ліг і чекав. Не спалося й думалося.

Обережні кроки і майже нечутний стук.

Багато хотілося запитати Гнатові, але пізно вже було. Та й Марина довгого язика має. Бабського. Бовкне денебудь ще. А сусідці напевно. А та — далі.

І піде,

що шахтар безробітний Матвій Столяров розумніший за інших;

що якийсь комірник у Палюка незвичайний.

Мало що можна вигадати, і поки до другої вулиці дійде чутка — не пізнати її.

Каюту опанував сон.

Все було тихо. Лише дихання сонних грудей порушувало тишу.

Улянка на сортувальні співала „страждання". Мружив очі сон. А чорна смуга повзе, чорна смуга не спиниться.

— Вибирай! Вибирай!

Спали всі й на шахті, де Онисько.

Важкий був суботній сон.

„Дядя“ приїжджав, харчів привіз і горілки.

— Коли люди стараються, чому душу не звеселити?

І звеселив.

Сам випив, але в міру — не личить, як свині якійсь, напиватися.

Кочетков показав, що в його оповіданні про піяцтво з попом було чимало правди.

Маленький рухливий частенько промовляв:

— Ну й п'є, сволоч! Як у бочку.

Сам тягся, як міг, але куди йому до Кочеткова... З половини пляшки захмелів, а Кочетков удвічі випив — і нічого.

А „дядя“ підливає, частує.

— Наробилися за тиждень, не гріх випити проти неділі...

Порахує вдвічі, хай п'ють.

І Онисько пив.

— Артіль — так артіль. Разом робити, разом і пити. Одно слово — громада.

Оселедцями заїдали іржавими, але цього ніхто не помічав. Цибулі було багато.

Кочетков, випивши, ще балакучіший зробився.

Заходився свої пригоди Ониськові, як новому, розповідати. А Ониськові тепло пішло в ноги, голова важчала. Хитнеш на знак згоди, а вона й тулуб хилить.

— Піп не з простих був. Начальства знав багато. А мені на призов. Пашка — куховарка, значить, — плаче.

— Бреши, бреши, — мимрив рухливий.

Він заплющив очі і сонно жував оселедця. Все не наважувався ковтнути й жував без кінця.

— Шкода мене й попові. Бачить — людина стоюща — не з кожним „гусака“ вип'єш.

— Бреши, бреши, — співав своєї рухливий.

— Випили ми наостанку...

(віртуозна ілюстрація, бо випили — один жах!).

— „Зайдеш до мене завтра, як підеш у „присутствіє“, каже.

— Але не пішов я додому, так і переночував за столом. — А він із другого боку:

— Бреши, бреши...

Кочетков розсердився. Тикнув рухливого у підборіддя кулаком. Той і перекинувся. Розплющив очі й поліз до Кочеткова. Цей пхнув його, підійшов, спокійно вдарив ногою, куди попаде. Одною, а тоді другою. Схопив рухливий ногу, видер її Кочетков, схилився й стукнув у потилицю. Не підводився вже рухливий, так і залишився. Щось промимрив ображено й захропів.

— Так похмелилися ми, — провадив далі Кочетков, — іти треба. Дає мені пакета.

— Віддасиш „воїнському“ як викличуть.

— Прийшов. Некрутів викликають. Кажуть, кому пільга. Кому нема — на огляд: міряють усе, заглядають.

— Кочетков такий-то й такий-то!

— Єсть.

— Пільги нема.

— А я — пакета. Подивилися. Читають. Один одному показують.

— То помилка вийшла, в Кочеткова пільга першого розряду.

— Бреши, бреши, — озвався рухливий. Він прокинувся й слухав Кочеткова.

Цей розлютувався і з скаженою лайкою кинувся до лежачого.

— Дядьку! — скрикнув Онисько.

— Не чіпай! — озвався „дядя“.

Кочетков на мить спинився. До нього підбіг один із шахтарів, обняв і пішов назад.

П'яні сльози закапали в Кочеткова.

— І чого він, дрянь паршива... не вірить.

Видертися хотів, битися, але обоє захиталися й попадали.

„Дядя“ підбіг з горілкою. Кочетков випив і обіймався з ним. „Дядя“ не ухилявся від шахтарської ніжности — треба вміти з людьми жити.

— Випий ще на здоров'я...

Місяць світив на п'яних. Немов од стиду ховався за хмари.

Випили гаразд, і мало хто доліз до землянки.

Де звалилися, там і хропіли. Когось знудило.

Ониськові було дуже погано. Вже порожній шлунок, а все нудить. Це було дуже прикро.

Нарешті важко заснув.

14

Євграф Павлович прийшов під вражінням зустрічі. Вона — випадкова — нагадала не дуже давнє минуле. Ось він бідний студент із сестрою молодшою на руках.

— Микито!

Служник чекав наказу мовчки. Євграф Павлович привчив його говорити лише тоді, коли треба. А якщо покликав, значить, сам скаже, чого. Коли ж не говорить, то думає...

— Рому.

— Це погане щось трапилося, — подумав Микита, повертаючись із довгошиєю пляшкою.

Палив, пив маленьким келихом, пузатеньким таким. Дим снував синє мереживо. Хмара димова набирала різних форм, чудернацьки коливалася. Ось великий клубок диму перетворився у коло. Попливло. Витяглося. Мереживом тонким розлігся дим.

Снував дим мереживо, снувала пам'ять спогади.

Мати — вдова після чоловіка — дрібного поштового службовця; поколоті шиттям пальці. Сумна посмішка на худенькому обличчі й часті скорботні сльози на добрих очах...

Несподівана, мов грім із неба ясного, смерть.

Удвох із сестрою-підлітком. Біганина по лекціях, переписування...

Самітність, злидні, жорстока боротьба, щоб жити. Університет, ті самі лекції. І —

— Анні Любинецька.

Сестра довготелесого бельбаса, що з ним нерви псував Євграф. Бельбас — аристократ зневажливо ставився до науки, бо гаразд розумів, що і без неї чудово проживе, що найосвіченіші коритимуться йому — кров „блакитну", шляхетну мав, батько в чинах та орденах. Рід Бельбасів до „Золотої книги" записаний був.

То навіщо йому геометрія? І були зусилля Євграфові мов об стінку горохом.

Євграф не бачив чарівнішої за Анні. Щось незрозуміле робилося з ним під полум'яним поглядом чорних великих очей.

Привітність і чемність її подали надії студентові. А легке кокетування з гарним і розумним юнаком закрутило йому голову.

Не стримався — палкий — усе хтів сказати у запалі.

Анні здивовано піднесла брови. Не хотіла й дослухати. Перебила зимно-зимно.

— Я мала вас за стриману й розумну людину...

— Невже...

Невже стримана й розумна людина не може кохати? Щось подібне хтів сказати. Але впали обухом на голову слова:

— Я дуже здивована. Помилилася, значить. Ви, здається, мали сказати, що кохаєте мене? Не сподівалася такої... такої нерозумної нестриманости.

І пішла, кинувши зневажливо погляд вище голови схиленої.

Почуття величезного нещастя...

А тоді страшенна лють.

Оплювала аристократка... Так дурному й треба.

— Так і треба!

Важчала голова від рому. Потьмарився мозок.

Пішов, щоб ніколи не йти тією вулицею. Зростала лють, зненависть до шляхетної красуні і всієї гнилої породи, що нічого, крім віків панування над рабами, не вміла. І тому, що панувала, вироджувалася.

Син без боротьби посідав батькове місце.

Рід.

Каста.

Навіщо розум, сили гартувати, коли нема боротьби... Коли дід панував, а тому й унук має панувати?..

А Євграф у злиднях ліктями шлях пробивав. Розум, енергія в його. Плекав думки далеко піти, самотужки перемігши перешкоди.

А тоді...

Тоді зустрінеться й помститься за зневагу до бідного студента, що як людина до людини, до ляльки цієї бездушної поставився.

О, вони ще поквитаються!

Зустрілися оце в Грушевих.

— Хто ця красуня, що кавалери роєм в'ються?

— „Пані фон-Нірман, дружина великого фінансового ділка.

Акції, мільйони. Старий.

— Є, значить, шанси в молодших?

— Поки невідомо фактів.

— Ну, коли вам невідомо...

— Атож. Це покищо.

— Невідомі?

— Ні, фактів нема. А така молода й гарна... Знайдеться кому.

Зустрілися. Блискавкою спогад. В обох. Якийсь вінегрет почуттів — радість, зненависть, захоплення, ніяковість, непевність.

Якась хвиля.

Від неокреслености почуттів і несподіванки трохи розгубився й почервонів.

Усміхнулася.

У голові йому:

— Вклонитися?

— Не вклонитися?

— Вклонитися?

— Не вклонитися?

Вихорем.

Уклонився.

Привітна відповідь.

Пара слів за несподівану зустріч.

Розійшлися.

У хмарах диму змалювалася прекрасна жінка. Дівоча краса розквітла в жінці, набрала особливого, спокусливого характеру.

— „Ми ще поквитаємося!“

Прикро опанували сумніви. Важко було відігнати їх. Важко було взагалі думати.

Придушено алкоголем думки.

Махнув рукою, відганяючи щось гнітюче.

15

Трансмісії.

Шкиви.

Верстати.

Розпечений і рідкий метал. Грюкання металу в метал. Скреготіння незламних зубів.

Свист.

Шипіння.

Вереск.

Рух.

Спека.

Обережність у м'язах напружених: прогавиш — з людини безформні шматки.

Метал не жде.

Метал — ворожий.

Метал протестує проти сваволі людської.

Давно працює Олекса Сіньков у ковальському. Як завод заснували, так і став.

Стави поту проллялися з м'язистого тіла.

Біля парового молота Олекса. Любить його могутню силу. Скеровує Олекса штанги, і зробить молот із ними, що Олекса гадає. Має молот велику силу, а Олекса керує його працею.

За наймита могутній молот у кволої людини.

Давно працює молот. Давно стоїть біля його Олекса. Працюючи довго, Олекса привчився рухатися не думаючи. Впевнені його потрібні рухи.

А молот, працюючи довго, хибити почав.

І вискочила штанга з-під молота, вдарила Олексу в руку.

Упав.

— До лікарні...

Рука перебита, працювати не може. І не з своєї необережности у нещастя потрапив робітник. Сказав директор документа добути, що працювати не може. Тоді допомогу видадуть.

А не буде — ставай на роботу.

До Харкова у найрозумнішу комісію поїхав Олекса (небіж за сторожа працює. Спинитися є де. Витрати — на квитка лише).

Написала комісія — не працювати вже правою рукою.

Хмикнув директор, прочитавши.

— Навіщо до Харкова? У Бахмуті в нас є своя комісія. Звідти папера треба.

Мусів до Бахмута йти. І сказала комісія бахмутська:

— А ну — потисни руку!

Простягає свою найгрубший із комісії, на золотих окулярах.

Потиснув ніби Олекса, хоч і не слухалися пальці.

— О, вся хворість уже минулася...

Що міг сказати Олекса комісії? Лікарі — вони знають, як руку здорову від хворої пізнати...

Ніби потиснув і відразу пізнав, що здорова цілком.

— Підвести не можу, повернути...

— Це поки-що. За три дні все буде гаразд.

— Ось у Харкові...

— Не затримуй нас, чоловіче!

Розумні лікарі бахмутські! У Харкові дивилися на руку, роздягнутися сказавши, плече мацали, руку, щось брати давали, підводити.

Один лікар зразу сказав:

— Кістка перебита, ясно.

А в Бахмуті лише:

— Потисни руку!

Досвідчені лікарі!

Утримання від гірнопромисловців одержували регулярно.

І було за що...

Прийняли Олеську знов на завод. До того ж таки молота. Справедлива людина була з директора завода. Інший прийняв би, замість Сінькова, робітника не тимчасово, як це було, а постійно. А директор — Олексу назад на місце. Справедлива людина, хоч і француз. (І що це таке, що на рудні й на заводі французи за директорів?).

Коногони мали час поговорити. Із ската вугілля не сипалося. Всадив один навіть лямпу в дучку — чорна порожнява.

— Оце повивозили, а там затримка.

— А нам — що? Що насиплють, одвеземо враз.

— Коли б не сказали, що ми навмисне...

Не сипали чомусь вугілля.

— Може нещастя якесь?

Другий здригнувся. Нещастя — звичайна річ під землею. Але при згадці завжди ніяково за плечима робиться. Щось бігає ніби. А то раптом зробиться тепло. Бо це — під землею.

Нещастя під землю—найстрашніше нещастя. А коли на другому горизонті нещастя, то й на першому може бути.

Мовчали коногони, прислухаючись. Коні неспокійно ворушили вухами. Мабуть їх дивував довгий одпочинок.

Але все було як звичайно. Недалеко бурили. Виразно чулося гупання молотків.

Розмова не в'язалася. Не розуміли, чому нема вугілля. Непокоїли думки за нещастя. Здавалося, що повітря зробилося важчим, що в йому оселилося щось гнітюче. Душило на груди.

— Чи не попередити?

— Та почекаємо...

Поволі тягся час. Кидалися рідкі слова.

— А що це? Вдарився де? У верхняк?

Коногін торкнувся синяка на лобі.

— Оце? Та билися.

Ожвавився спогадом.

— Стьопку рудого зустріли. Гармоніста. Кудись простував — нашою вулицею. А дівки наші до його — як мухи. Ну й на селі.

— Звісно, гармонь... То повчили?

— А як же! Іде, свище, сукін син. Кандибобером таким. А тут я і ще з двоє. Назустріч, спинили жуліка. Слово за словом:

— Пливай, сволоч паршива!

— У поросі?

— Еге ж.

— Пливай — кажу, — щоб не шлявся вулицями нашими.

— Він туди — сюди. Я під ніжку, він у крик. Тут із його вулиці парубки побачили. Біжать. Та кілля з плотів видирають. Лупнули ми Стьопку поки що, та своїх кликати. Збіглися. Ми до Стьопки та на підмогу його... А до них ще. А до нас теж. Ну й пішло...

— Це в неділю?

— Атож...

— Шкода, мене вдома не було.

— Дехто з обушками вибіг. Трьох понесли, хто втік, а котрі ледве поплենталися. Дали їм. Хай знають „Собачівку".

— Ах ви ж розсукині діти!

Схопилися коногони.

Десятник Лонгін лаявся на всі заставки.

— Та вугілля ж нема...

— Як — нема!

Справді, вугілля не було.

— Ану, лізь, подивися та спитай, що там таке.

Коногони переглянулися. Жодному не хтілося лізти.

— Ну! Та лямпу залиш, а то розіб'єш — і вибух.

Поліз той, що з синяком.

За скілька хвилин повернувся. Швидко сунувся назад.

— Вугілля сперлося, не сунеться...

— Ти чого ж не торкнув, растуди...

— Так воно ж на мене...

— А торкни та котись швидше. Ну! Чого стоїш!

— Хай Іван...

— Тобі кажу!

Коногон із синяком боявся лізти. Купа вугілля чекала дотику, щоб ізсунутися скатом. Торкнеш, а воно на тебе.

Десятник тупав ногами. Лякав вигнати.

Іван, бачучи, що товариш боїться, поліз.

Торкнув масу чорну, нерухому і — назад.

Не загуркотіло вугілля.

Десятник лаявся.

— То ти й не доліз, сволоч боязлива!

Поліз удруге. Ворухнув міцніш.

Вдарило вугілля, збило додолу. Перегнали деякі шматки, раніш на штрек упали.

Десятник кинувся дучку засувати, схаменувся враз.

З вугіллям упав Іван, побитий, причавлений.

Стогнав безпорадно.

— Видай на — гора. У вагончик.

Обережно показали стогнучу людину з заплющеними очима.

Тихо котився вагончик із незвичайним вантажем.

„Оце мені так було б“ — думав коногон із синяком.

І несміливе було його:

— Егей...

Стримував коня, щоб не дуже біг. Щоб не трясло. І кінь почував незвичайне. Весь час вухами ворушив.

Раптом захропів.

Лонгін крикнув навздогін:

— Швидше там!

Не послухався коногон.

Роззяву придушило, а вугілля лежати буде? Треба на зміну когось.

Звичайний випадок, а проте щось ворушилося в середині у Лонгіна. Сердито йшов, люто чіпляючись до шахтарів.

Іван місяць лежав у лікарні. Видужав. Але трусив кашель грудьми й плювалося червоним.

Припадав на ногу.

Дали 120 карбованців. Розписався товариш за неписьменного, що претензій до контори не має. Не хотів цього підписувати. Тоді сказали, що нічого не дадуть.

Попросив підписати.

Шкутильгав до станції з клунком. Далеко за рудню товариш, той що з синяком, провів. Обняв, мов брат, на прощання.

Чекав четвертого клясу їхати додому.

Там мати-вдова й підлітків двоє.

Коли б Ониско мав куди піти, втік би з цього місця. Робота погана, ціна — хто знає яка, гроші на покрову. А скільки їх припаде, коли так багато горілки п'ють?

Лазив у забій. Шар тонкий, довбати важко. Коні поганяв і відвозив тачкою.

З товаришів усі п'яниці. Ніхто нічого не думав, чекали лише на суботу, коли „дядя" харчів привезе й горілки.

Підганяли один одного в роботі, щоб „дядя" був задоволений.

Тільки й розваги, що кочетківські оповідання. Перед вечерею, куліш мішаючи, завжди розповідав щось Ониськові. Вдячний слухач був з парубка. Слухав і сумнівів не мав.

— У купця мого дочка була. От гарна, стерва! А я собі парубок хоч куди...

Передбачаючи звичне:

— Бреши, бреши —

глянув на рухливого. Він покищо мовчав. Осторонь якось тримався цей шахтар і менше за інших лаявся. Хотілося дуже Ониськові ближче пізнати його, але мовчазний був рухливий.

Співав зате часто. Все про долю, а то за Байкал якийсь. Спитати Онисько боявся, щоб не глузували — слова такого, відомого всім, не знає... А слово, очевидячки, відоме, раз у піснях співають.

— Їду, бувало, а Даша з віконця дивиться. Торкну коня і — вітром. А вона дивиться...

— Ну й що?

Не може тут збрехати Кочетков.

— Нічого не вийшло. Куховарка, сука, дивилася за мною дуже... Та й померла Даша незабаром.

— Померла!

— Сохла за вчителем свойого меншого брата. Студент такий ходив. Ото парнишка був! Козир! Так що поруч зі мною міг би ставати. То й утріскалася в його! А батько купчика знайшов, такої ж першої гільдії. Бо студент хоч і козир, хоч і вчений, але голий. Сирота... Ну й казали, що навмисне Даша застудилася. Любов, розтуди...

— А чому з нашого брата не помре?

— Бо за роботою дурне в голову не полізе. З розкошів.

Микита роздягнув адвоката. Розумна людина, а п'яним напився...

Дивується Микита. Залишилося трохи з другої пляшки — перехилив.

О, цим упитися неважко...

Щось говорив Євграф Павлович.

— Не дозволить, не дозволить батько...

Даша в домовині хустинкою очі мокрі витирає. Над нею фон-Нірмани, за руки взялися, регочуть. Лисий пан, а черево аж труситься.

Анні кличе когось.

На домовину впала покришка.

Ось груди землі падають (дощ на дворі).

Схопила жінка чоловіка, злякано.

Це Амур і Психея, що недавно купив собі.

Щось гримнуло, боляче вдаривши у свідомість.

Це Микита забув зачинити кватирку.

16

Рудня була чимала. До півтораста десятин орендував багач Полькін у селян. Коли почали робити, усім заправляв інженер Носов. І надумав інженер ошукати багача.

Документи якось так написав, що його рудня. А Полькін — дибки. Не диво. Носов цілився все загарбати, без нічого Полькіна лишити.

Судилися.

Обоє мазали, де треба, але перетягнув Полькін. За ним рудня, Носов утік, але ім'я його лишилося — Носівка.

Велика рудня, 1-й номер, 3-й. Хто знає, доки розробляти будуть. А навкруги бельгійці з французами землю скупили, шахти заснували.

Щоб не сваритися — товариством.

„Товариство гірнопромисловців півдня Росії“.

В гурті й каша їсться, й батька бити можна.

За вугілля ціна однакова (навіщо конкуренція?), і за роботу — також, порядки однакові.

Не подобається тобі тут, дуже тиснуть і мало платять? На інше місце летиш? Ну, а там так само.

Полькін, не довго думаючи, пристав до товариства. Морочись сам, керуй, з різними жуліками, як ось

Носов, справу май. А тут у товаристві правління, воно за все думає.

Недовго роздумував Полькін. Ще товариство конкуренцію почне, без штанів залишишся. Бо що зробиш сам проти багатьох?

Одержував дивіденти й край.

Велика рудня Носівка. До двох тисяч шахтарів. І навкруги рудні. Вийдеш на горбок — з усіх боків димарі.

Тисячі й тисячі під землею працюють, щоб сотні нічого не робили. І не завжди вдячні шахтарі за роботу.

Ремствують іноді, забунтувати можуть.

Тому чимало поліції було на руднях. Збирала в канцелярії думки та настрої, клопоталася за відпочинок шахтарський по в'язницях.

Нагайками робила. Криком впливала.

А то зауваженням:

— Ну, ви там, тихше! Всі в мене за халявою.

Тобто позаписувані в книжечку, а вона за халявою. Частенько на нарядах і виплаті був присутній урядник.

На більших руднях пристава були, на менших — урядники керували.

Доглядала держава спокійного надходження дивідентів.

Гірнопромисловці — люди вдячні. Цінують увагу до себе й допомогти ладні.

А на шахтах лад — найпотрібніша річ.

Ухвалили на з'їзді козацький полк на свої кошти утримувати. Хай собі кватирує в Донбасі й допомагає поліції, коли треба. Бо робітників багато, а поліції мало.

Козаки — бойові люди.

Чубами одними ворога злякати можна.

А кого й привабити.

„Породила молода дівчина
Козацького сина".

Не одного. Бо не може серце жіноче проти чуба козацького встояти.

Шахтарі — вони зморені, вони бліді, — як не сплять, то під землею.

А козаки — вони ладу доглядають, а ніхто його не порушує. Червонопикі всі, вгодовані. Тільки й клопоту, що муштра.

Так після муштри їсться смачніше. На користь муштра виходить.

Та й яка муштра потрібна козакам цього полку?

Нагаями людей бити?

Немудра наука!

Неважка муштра була в козаків.

Для апетиту.

Не одна шахтарська дитина стан козачий мала. А виросши, гнувся під землею, як і з шахтарського роду.

У пристава Виницького небагато роботи було. Урядники все робили справно. Пашпорти там, ну й хто бунтівник — знали.

Насолоджувався пристав семейним щастям, діток вирощував (гарні такі дівчатка і хлопчик один), за бажаного гостя в начальства був.

Рибку ловити любив і полювати.

До першого треба було їздити на Донець, а полювати скрізь можна — куріпки, перепелиці, зайці, лиси частенько зустрічалися — влучай лише.

Чванився рушницею своєю пристав. На сто кроків горобця з неї вбити — дурниця.

— Папочко, ти позичав свою рушницю Андрієві Йвановичу?

— Яку рушницю?

— Та свою ж.

— Та ні. Хіба можна рушницю позичати?

Пристав згадав каламбур:

— Жінку й рушницю ніколи не позичаю.

— А я бачив. Така сама рушниця...

Виявилося — у рудого штейгера точнісінько така рушниця, як у пристава.

Це псувало настрій. Не любить пристав Виницький рудого штейгера. У преферанса штейгер завжди грає на одну менше, а пристав ремізиться. Отак грає, а разів два потемнить вдало...

Трудно виграти в рудого штейгера.

І рушниця...

На рудню три особи найвидатніших — директор рудні, директор завода й пристав.

Директори нічого не можуть зробити приставу, хіба напишуть кудись до начальства.

А що вони можуть написати?

А пристав хоч кого арештувати має право.

Так ось три найвидатніших на рудні особи, і пристав нічого проти не мав би, коли б така, як у його, рушниця була в когось із директорів. Ну, хай би в крайньому разі в управителя... А то в штейгера! В рудого!

Ні, з цим не можна було помиритися...

Шило в мішку таїти трудно. Багато справ у директора, ніколи за жінкою стежити, але світ не без добрих людей...

Директоровому братові колись не пішла назустріч Олександра Степанівна, а стіни вуха мають.

Пішов директор на всю ніч у шахту, генеральну перевірку робити (ніби).

Коли всі спали, тихенько скрипнули двері.

Жагуче шепотіння, тихе й швидке скидання одежі...

Скрипнули пружини матрасу від тіла додаткового.

Брат стояв під вікнами, а директор несподівано повертався. Ключі без перешкод розчиняли двері.

Остання на защіпці.

До власної спальні.

Рвонув директор, люди на ліжку злякалися. Ніби міцно спить пані директорова, щоб час виграти. Квапливо вдягається Жак.

І коли відскочила защіпка, вікно виплюнуло незаконного гостя.

Засвербіли руки в директорового брата, але наказано не чіпати. Лише переконатися.

Переконалися.

— Міцно спиш,— промовив директор майже спокійно.

— Щось снилося таке, а ти перебив. Знала б, що прийдеш, не защіпалася б…

Роздягався директор. А в неї думка:

— Невже не помітив? Невже?

— Ось вікно забула зачинити…

— А защіпнутися не забула…

— Невже! Господи!

Закам'яніла — Жакові туфлі стояли безладно. Бачив їх директор, але вдав, що нічого не підозріває, не помічає.

— Щось голова болить… Усю ніч під землею важко. Завтра…

Не спалося.

Жінка присунулася з ніжностями до тільки що зраджуваного чоловіка.

Обурило це чоловіка. Відштовхнув несамохіть міцніше, щось жорстоке сказати хотів, але стримався.

— Я так стомився…

Повернувся на інший бік, кусаючи губи.

Безсонна ніч кінчилася ранком, коли коротенький сон завітав до обох.

Жак не знав, як же його туфлі. Що йому робити… Ніну забрати за собою бажалося, а тут скандал такий.

А гарна була б метреса!

Старий Ліньї мав рацію — подорож розважає.

Як колишній епізод, у тумані ніби згадувалася Клара.

Рідко.

А згадається — всміхнеться Жак — який дурненький він був…

Мав навіть намір одружитися…

Олексу Сінькова вигнали з завода. Справедливе начальство було, що правда — то правда. Перебило руку чоловікові, нікого не прийняли на його місце, почекали, поки вилікується.

Вилікувався, знов на роботу взяли. На те ж місце, за ті ж гроші.

А коли майстер каже, що не той вже Сіньков, що не може як слід, як колись, працювати — то хто винен?

Завод є завод.

На заводі треба працювати. Так, як належить.

Хто не може, навіщо його тримати.

Та й сумління повинна мати людина — не можеш, одійди, другий стане, виконає роботу.

Так і вигнали Олексу, старого робітника.

І копійки не дали.

ГР. КОСЯЧЕНКО

РАДІСТЬ

Звір притаївсь у мені на хвилину одну,
і підвелася у серці моєму людина.
Двері кімнати
я спішно, прийшов, одімкнув, —
наче од батька
пестлива втікає дитина.
Вийшов на вулицю.
Гнуть тротуар, наче лід,
Сонце
і тіні хисткі
мовчазних перехожих.
Хочеться з кожним,
як з другом забутим, шаліть,
Глянуть в обличчя —
та посмішки стримать не можу.
Хижими птицями
мчать мiлiони бажань.

Тисячі слів
простяглися уряд чередою.
Рідною вулиця стала,
дарма що чужа,
Тільки проходив —
щоразу здавалась рудою.

Слухайте!
Радість у мене!
Мій бажаний гість.
З ким поділити,—
я повний,
до вінець,
до краю!
З шапкою, бачу,
на розі сидить гармоніст,—
Може здається,—
од нині він жить починає.

Хочу прийти
і, як милу,
обняти його: —
„Годі сумної...
послухай як бавляться діти!
О, як далеко вони 'д голосіння твого!
Годі про сум,—
научи своє серце
радіти!

1929 р.

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

ОКОЛИЦІ

РОМАН *

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

23

— А як, що ви думаєте, може нам легко було тікати, так це неправда. Як посадовили нас на пароплави, так ми вже думали, що кінець — уже вспокоїмся. Та ніж таки. Окрім нас, салдатів, на пароплав понасідало народу видимо-невидимо: тут і генеральські шмари й сестри милосердні, й подушки вони з собою везуть і грамофони, а диви не диви — якийся в лампасах чвалає, а в нього на мотузочку за спиною поруч чайника нічна посудина висить... Що сміха й плачу було — переказати не можна. Одначе відпливли ми. Капітан, бачимо, по мостику бігає, когось у три боги криє, а нам страшно. Бо ми ж як вівці на пароплаві, все одно, що пусти матроса на землю, а нас, піхоту, на коня посади. Чи довго, чи не довго ми так пливли, коли як почало нас жбурляти, вітер скажений де не взявся, тут усю палубу блювотиною й укрило. Помолився я богу, згадав матір. Думаю, якщо жива ти, мамо, моли бога ще й ти за мене! А самого так нудота зморила, що й не помітив, як заснув...

— А невже вона так зморює? — запитав Тихон Амосович. Біля нього сиділа Марфуша й, підливаючи потроху горілки в чарку, частувала його. Він зовсім розкис, і слова ці з трудом проштовхнув язиком крізь густу загорожу жовтих зубів.

— Хто? — не зрозумів оповідач.

— Та вона ж... — промурмотів знову Тихон Амосович.

* Почат. див. Гарт №№ 4-5, 6, 7, 8-9, 10, 11, 12 за 1928 р. №№ 1, 2 за 1929 р.

— Ви про качку? І не говоріть, увесь пароплав покотом лежав, а як пристали до Константинополя, подивився я на товаришів і, правду сказати, перелякався — мов не салдати передо мною стоять, а зелені оселедці...

— Це ви вірно сказали! — раптом рубонув басом Петро Павлович. Він майже увесь час мовчав і стежив за поведінкою Губки й Марії. Вони, сидячи осторонь, про щось жваво розмовляли й видать Марія була зтурбована Губчиними словами. Але зачувши про салдатів, що схожі були на зелених оселедців Петро Павлович обізвався:

— Це ви вірно сказали! Я ще анекдот знаю про зелених оселедців: зелене, солоне, висить на стінці й пищить... Що таке? — і сам перший розсміявся хрипло й гулько, наче повз двору прокотився громохкий порожній віз...

Усі теж розсміялися. Лише один Сашінька не сміявся. Він ніяк не міг зрозуміти, чому це, попросивши його оповідати, слухачі щоразу перебивають його й він ніяк не може складно розповісти про свої „перетурбації“.

Сашінька напружився й почав знову.

— Ви от про качку... Воно справді, хто на морі не бував, той не знає, що таке качка, а як доведеться, то й сам не радий: забуваєш, як колись сміявся з тих, що розказували. Та я не про те, я ж кажу, що все можна стерпіти, я он стерпів на чужбині скілько годів... Я про те, що на пароплаві, як заснув я...

— Ану - ну, козаче, розкажи, що ж було на пароплаві, коли ти заснув...

Микола Григорович підморгнув Губці.

— Сплю я, — випивши чарочку горілки й закусивши огірком, продовжував оповідач, — сплю я, і сниться мені така картина... Не то картина, ніби я в сінема сиджу, а може це справді діється. Ні, таки, мабуть це справді діється, бо хто ж таки може таку картину придумати...

— І цей сни бачить,— подумав Тихон Амосович.— У мамашу вдався...

Тихон Амосович з величезним напруженням слідкував за Сашіньчиним оповіданням, та йому вже рідко вдавалося щось розібрати; лише окремі фрази, а часом навіть тільки випадкові слова доходили до його свідомости. От і тепер він, почувши про сон, став думати про сни Тетяни Гаврилівни, про свої випадкові сни... До його вух долітало спокійне оповідання Сашіньки, як далекий незрозумілий шум. Тихон Амосович починав дрімати.

— ... А на білій коняці гарцює генерал, і в усі дзвони б'ють... Народу! Де воно стільки народу взялося? — думаю я... Ніколи стільки не бачив. Пробираюся я крізь натовп, винтовка у мене за плечима, шинеля обідрана... Усі мені дорогу дають: пустіть його! — кричать,— йому треба до генерала... От уже я й на середині майдану... Став, ґвинтівку на караул узяв і стою — ні шелехнуся... А генерал і каже: От він, той самий герой... Ура! Він, каже, отчизну спас... І приколює мені „георгія"... Приколює мені „георгія" та якось усе не приколе — то не зачепить шпилькою шинелю, то дуже глибоко, та прямо в тіло... Укололо мене — я й крикнув. Крикнув та й прокинувся. Бачу — ніч, лежимо ми покотом на палубі, а кругом темнота, хоч в око стрель... І так мені гірко стало. Прокляте життя, думаю, тільки й того, що в сні...

— Значить, не спасли отечества? — засміявся Микола Григорович.

— Спаситель! — і собі підхопив Губка.— А генерал на білому коні! То ж, мабуть, Врангель!? Ха-ха-ха!..

І всі почали сміятися. Навіть Тихон Амосович прокинувся й теж, не розуміючи, в чому справа, розреготався...

— Ну, так вип'ємо ще по одній! — гукнув він.

Хотів сам наливати в чарки — так рука його не слухалася, тремтіла над шклянками й горілка й пиво

 лилися на стіл. Марфуша допомогла йому, прийнявши на себе обов'язки виночерпа... Вона налила усім по повній, особливо ж Сашінькці... Йому просто у чайну шклянку, більшу половину горької...

— Ну, будьмо здорові! — гукнув Тихон Амосович.

— За здоров'я хазяйки! — похитнувся на стільці Сашенька і перехилив шклянку.

У цей час хтось постукав у двері.

24

Орина не заспокоїлася, одержавши гроші від Тихона Амосовича...

Вона й не могла заспокоїтись.

Думка про те, що вона мусила вбити свою ненароджену дитину, не давала їй заснути вночі, ні на хвилинку не зникала удень і в щент виснажила її мозок. Ні про що інше не могла Орина думати. До цього ще приплілталися думки про Тихона Амосовича, про те, що гроші їй дав не хто, як він, і що вона мусить бути чесною: раз узяла гроші — мусить виконати обіцянку, інакше ж вийде, що вона його піддурила, гроші вимантачила, як шахрайка, як якась останнього порядку шлюха... Вона не соромилася цього слова і звикла до нього, бо знала, що Тихон Амосович мабуть так називає її в думці. Та яке ще інше ім'я він міг дібрати для неї? Він же ніколи не любив її, це було для неї ясно, ще й у той перший день їхньої зустрічі на галявинці в лісі, коли святкували Васіньчині іменини... Скільки часу пройшло з того дня! Мабуть ціла вічність, якщо рахувати години мірою страждань і горя... — так думала Орина й ніяк не могла вирішити, що їй робити. Чи вбити в собі дитину свою, значить убити в собі матір, убити себе, чи наплювати на всіх, на людей, на Тихона Амосовича, на Марію, якої їй було до болю шкода й яка — Орина у цьому була певна — ні в чому не винна, хіба може, в тому, що Тихон Амосович закохався в неї...

У той пам'ятний вечір Орина сиділа у своїй комірчині, не запалюючи лямпи, бо гасу не було, а вона боялася хоч копійку взяти з тих вісімнадцяти карбованців, що дав їй Тихон Амосович: уже як там вона жила, де діставала гроші на прохарч, не будемо говорити. Поденна робота, відома річ, не дуже великі заробітки дає, хіба що хазяйський харч...

Орина сиділа біля вікна, і голова її трохи на шматки не ламалася від скажених думок про своє життя. Така у неї думка була одна завжди...

І як раз тоді ж таки зайшла до неї в хату стара баба Роговенчиха. Зайшла, стала на порозі й сказала:

— А отой, що до вас ходив — іменини справляє... Що гостей накликав, і-і-і ти господи! А ви ж це чого не йдете?

Може й не заходила баба Роговенчиха до Орини в хату, може то так приверзлося хворій на нерви Орині, але з певністю могла б вона сказати, що голос цей вона чула, прозвучав він так натурально — в'їдливо, як і завжди у баби Роговенчихи. І тоді з'явилася в Орини злість до Тихона Амосовича, якої раніш ніколи не було. Раніше ще жаль був до нього й до Марії, а тепер зник остаточно. Чого справді вона мусить їх жаліти, хіба хтось пожалів її... Вона нічого не хоче знати, вона хоче бути матір'ю й ніхто їй цього не заборонить, ніхто їй нічого не посміє сказати, бо хіба вона не така, як усі жінки, хіба вона від інших чимся, крім обличчя свого, натурою зіпсованого, відрізняється?.. І думки в неї такі, як в усіх, і розум і чуття... Не можуть же їй заборонити любити свою дитину!? А що до Тихона Амосовича й до тієї ганьби, що його чекає — їй ніякого діла немає... Хай покутує свою вину, хай хоч раз гляне людям у вічі, правді у вічі... Орина нашвидку одяглася, дістала з сундучка вісімнадцять карбованців, що була загорнула їх у хусточку й заховала під дрантя на спід, і вибігла з хати, грюкнувши дверима...

Яка темінь!

25

Усі повернулися до дверей…

Ввійшла Орина, напнута подраною хусткою, й стала на порозі. Очима вона шукала Тихона Амосовича і нарешті знайшла його. Він тримав у руці недопиту чарку горілки й дивився на неї переляканими очима. Під її гарячим, владним поглядом він почав убирати в себе плечі, й голова його похилилася на груди…

— Тихоне! — стиха гукнула Орина.

Усі мовчали.

А Тихон Амосович, як школяр на голос учителя, підвівся хитаючись, шклянка випала з його руки й з тихим дзвоном покотилася, надщерблена, по підлозі…

— Тихоне! — знову промовила Орина. — Я не надовго прийшла… Я тільки хочу повернути тобі гроші… Вісімнадцять карбованців, що ти мені дав на аборта… Та я не хочу! Чуєш? Не хочу я робити аборта… Чого? А того, що Марія ж не робитиме, і я не хочу… Хі-хі!.. Ось вони, ті вісімнадцять…

І жбурнула на стіл замотані у хусточку…

Мертву тишу прорізав болісний зойк. І знову всі повернули голову… В кутку на руках у Губки в істериці билася Марія… Кинулися до неї, а Орина тимчасом спокійно вийшла з хати й пішла собі просто вулицею…

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

26

Усі кинулися до Марії, лише Тихон Амосович як пень стояв біля столу й закам'янілим поглядом дивився на двері, що за ними щезла Орина… На столі лежали гроші, загорнуті у застирану хусточку. Він машинально простяг руку до хусточки, розв'язав вузлика… Гроші лежали так, як і дав він їй; так вона мабуть і не розв'язувала хусточки після їхньої зустрічі, тоді, на вулиці… Ось вони лежать, його гроші, він

хотів за них купити собі спокій... Червінець, п'ять карбованців і три асигнації по карбованцю...

Тихон Амосович дивиться на ці гроші й пригадує, як тоді Орина тремтючими пальцями зав'язувала вузлика...

Немає йому спокою. Чудний!.. Невже він думав, що за гроші можна купити спокій?

Марфуша поїть водою Марію...

Тихон Амосович бачить, як, підтримуючи за лікті, Губка й Микола Григорович ведуть Марію до спочивальні, чує голоси:

— Обережно...

— Посидьте біля неї, Марфушо...

— Засніть, Маріє...

Йому байдуже. Він нічого не розуміє. Він важко падає на стілець і наливає собі повну шклянку.

— Петре Павловичу! — гукає він. — Випейте зі мною...

Петро Павлович похмуро мовчить...

— Невже ви не хочете зі мною випити, Петре Павловичу?! Аж дивно... Ви ж не дурак випити.

Петро Павлович ніяково й собі наливає шклянку.

— От так воно краще... А що Марія плаче, то нічого. Виплачеться — легше стане!

— Їй ще плачу та плачу...

Тихон Амосович повертає голову. За його спиною стоїть Микола Григорович і каже ці слова.

— Не твоє діло!

— Авжеж, козаче...

— Ти дратуєш?

— Чого мені тебе дратувати, — ти вже людина конченa...

— Так чого ж ти до мене прийшов!

— Подивитися, — мимрить Микола Григорович.

Губка шукає шапку.

— Що, підемо?

— Може й підемо... Бувайте здорові, Тихоне Амосовичу!

— Ну, йдіть ... — махає головою Тихон Амосович. Він нічого не розуміє. Чого це так тихо в хаті? Невже ж це так сумно на його іменинах? І гості розходяться ...

Хай собі йдуть, він їх не затримує... Хоч воно й дивно трохи: не вспіли посидіти, як уже й розходяться ...

Марфуша велить Петрові Павловичу сходити до дому подивитися:

— Як там діти?

Утрьох вони виходять з хати: Микола Григорович, Петро Павлович, Губка також.

— Ти ж диви, яка прикрість ...

Лишаються в хаті тільки Тихон Амосович, Марфуша та Сашінька. Сашінька також п'яний, мов квач. Він дрімає вже й не може рухнутися. Марфуша ж крутиться біля обох і все підливає Тихону Амосовичу. Нарешті, коли Тихон Амосович, мотнувши головою й схопившися за груди, починає блювати, вона накривається хустиною й виходить також...

Хропе Сашінька ...

27

— Ти як думаєш, Губко, — сказав Микола Григорович,— що з усього цього вийде?..

— З чого? — обізвався хлопець задумано.

— Та з цієї історії, з Скорутою...

— Дівки жалко ... Добра комсомолка була!

— А помимо?

— А помимо того, Тихон той — сволота чистосортна ... Та й супчик мені закордонний не подобається, як він звивався сьогодні ... Бив би я їх та ще й різкою по голому: може б знали, як жити треба. Про Марію не знаю що й подумати ... Невже вона таки любить його?

— Полюбиш ... — протяг Микола Григорович.

Дощ лив холодний і противний, як жаба. Вони простували вулицею, перестрибуючи з камінця на камінець, часом пірнаючи чобітьми у калюжі ...

— Ви поспішаєте? — обізвався до Петра Павловича Губка, бачучи, що той нервується. — Ви не зважайте на нас, ми собі помаленькому...

Петро Павлович зрадів. Йому чомусь здавалося незручним покидати компанію, а він боявся Марфуші й поспішав додому...

— Бувайте здорові! — промовив він поспішно, — я таки дійсно поспішаю, — і подався уперед...

Тепер Губка й Микола Григорович почували себе вільніше.

— Полюбиш, — знову повторив Микола Григорович. — Де ж таки... Багато на світі сволоти! Паскудно живуть, то ти правий...

— А ви, Миколо Григоровичу?..

— Що ж я, ти мене знаєш, я може в партію скоро запишуся, я розуміти починаю... Партії тепер кожний робітник — як кусок хліба, дарма що фронтів немає...

— А Тихон Амосович хіба не фронт? — гукнув Губка. — Свій власний унутрішній фронт, бий його сила божа...

Вони звернули в провулок і при світлові ліхтаря на розі побачили вбогу постать, що, притулившись до паркану, стояла на тротуарі...

— Везе нам сьогодні, — сказав Микола Григорович, — ану, подивимось... Ніби жінка якась...

— Та це ж Орина! — скрикнув Губка, підійшовши ближче. — Що ви тут робите?

Орина мовчала... Вона притулилася до паркану, щільно притулилася, ніби хотіла злитися з мокрими, бубнявими, оброслими лишаєм та мохом дошками... Вода збігала з її одягу, розпач був у всій її постаті...

— Ходімте но з нами, — узяв її за лікоть Микола Григорович — Губко, допоможи... Вона впаде зараз...

Орина не пручалася...

Сашінька розплющив одне око, обережно глянув на кімнату, на стіл, на схилену на руки голову Тихона Амосовича, прислухався до його дихання й, упевнившись, що в кімнаті немає більше нікого і що Тихон Амосович спить, розплющив друге око і тихесенько, щоб не грюкнути стільцем, підвівся на рівні ноги… Він зовсім не спав і не дрімав і не думав дрімати! Поперше, він не стільки випив, щоб хотілося спати. Це тільки такі свині, як Тихон Амосович, товариш Скорута можуть напиватися до того, щоб блювати й пудити під себе, не маючи сил зійти з місця… Ого! Він вміє себе стримувати, він знає міру… Не без того, звичайно, він випив, звичайно, якусь там пару шклянок, але це, звичайно, нічого не значить… Голова у нього цілком ясно працює, ніякі ґвинтики в ній не позаскакували, він усе бачить і все пам'ятає… Хто посміє йому сказати, що він п'яний? Та він плюне в очі тому, хто насмілиться таке заявити! Він ще може навіть пройтися по одній дошці, не те, щоб… і він усе пам'ятає, він пам'ятає навіть слова, сказані йому пошепки у кухні Марфушею:

— Ота Марія, з таких… не з одним ночувала… чом би вам за нею не поухажувати? Хіба ви не розумієте, чого вона за цього Тихона заміж пішла? За стариком куди легше з хлопцями амури крутити… Га, Сашінько?

Він добре пам'ятає ці слова, не дивлячись, що трохи випив, і він їх зможе завжди повторити, так що боятися нічого… Тобто як боятися нічого? — крутилося в нього в голові. — Авже ж нічого… Марфуша ж…

Всетаки в голові в нього крутилося…

Він ще раз глянув на Тихона Амосовича. Той, не прокидаючись, спав… Тоді Сашінька пройшов до спочивальні й зачинив за собою двері. На бильцях ліжка він помітив хустку; щось прийшло йому на думку й, узявши її обережно, він склав її так, як складають

хустки для компреса, тільки трохи ширше. Марія спала, важко дихаючи й часом схлипуючи... Сашінька наблизився до ліжка, дмухнув на лямпу на столі — і в кімнаті нараз стало зовсім темно, бо й віконниці були попричинені.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

29

... Я не хотіла, щоб так воно вийшло. Трудно мені дуже писати, і вам читати, мабуть, теж важко буде, нерозбірливо я пишу, недавно вивчилась... Це мене Федя так вивчив, хороший був дуже хлопець, і я його любила. А тепер мені однаково й нікого я не люблю... Та що це я: мені зовсім не про те треба писати. Хай хоч як нескладно, а усе до слова правда чиста...

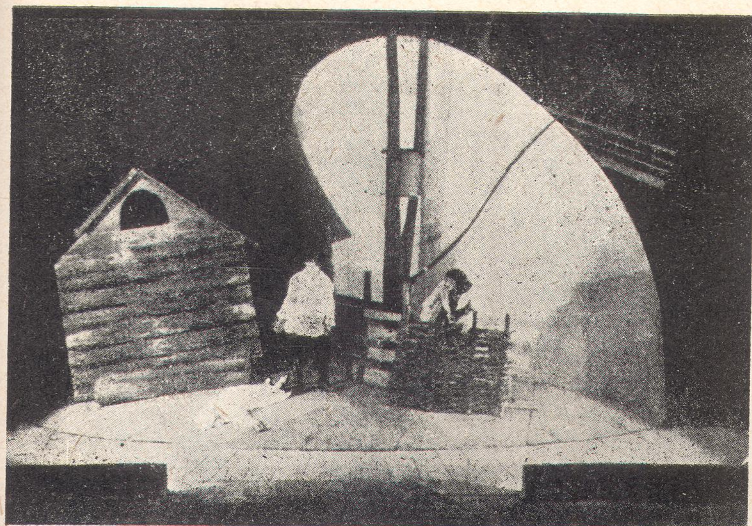
Розкажу я, чого вийшла заміж за Тихона Амосовича і що з того вийшло. Вийшло погано, самі бачите, хоч погано тільки для мене. Простіть мене, що...

Жалько мені його було, бо бачила, що він мене любить, а про те й не знала, що живе з другою і що друга від нього дитину привести має... Мабуть і їй нелегко, що мене не пожаліла... Життя мені важке припало... З самого дитинства, з малих літ поневіряння по людях; хто знає — той може посочуствовать... І всі на мене однаково дивилися, усі одного хотіли. Був один день, коли я вірила, що увесь світ не такий, яким він мені досі здавався, та й то, вдарили мене знову по хворому місцю... Дядько Гарвасій такий був, не знаю як те й село зветься. Одну ніч я була в ньому, батько за буханку хліба продав мене, а як пішов батько з села — дядько Гарвасій знасилував мене. Я ще тоді мала була й не знала нічого такого. А потім того по наймах служила, кожний до мене приставав, таке життя кляте, і всякий одного хотів... Невже ж таки я винна перед людьми, що дівчиною на світ

народилася? Кожний на тебе як на забавку дивиться, кожний тебе за ніщо вважає, кожний об тебе чоботи свої витирає, які б брудні вони не були...

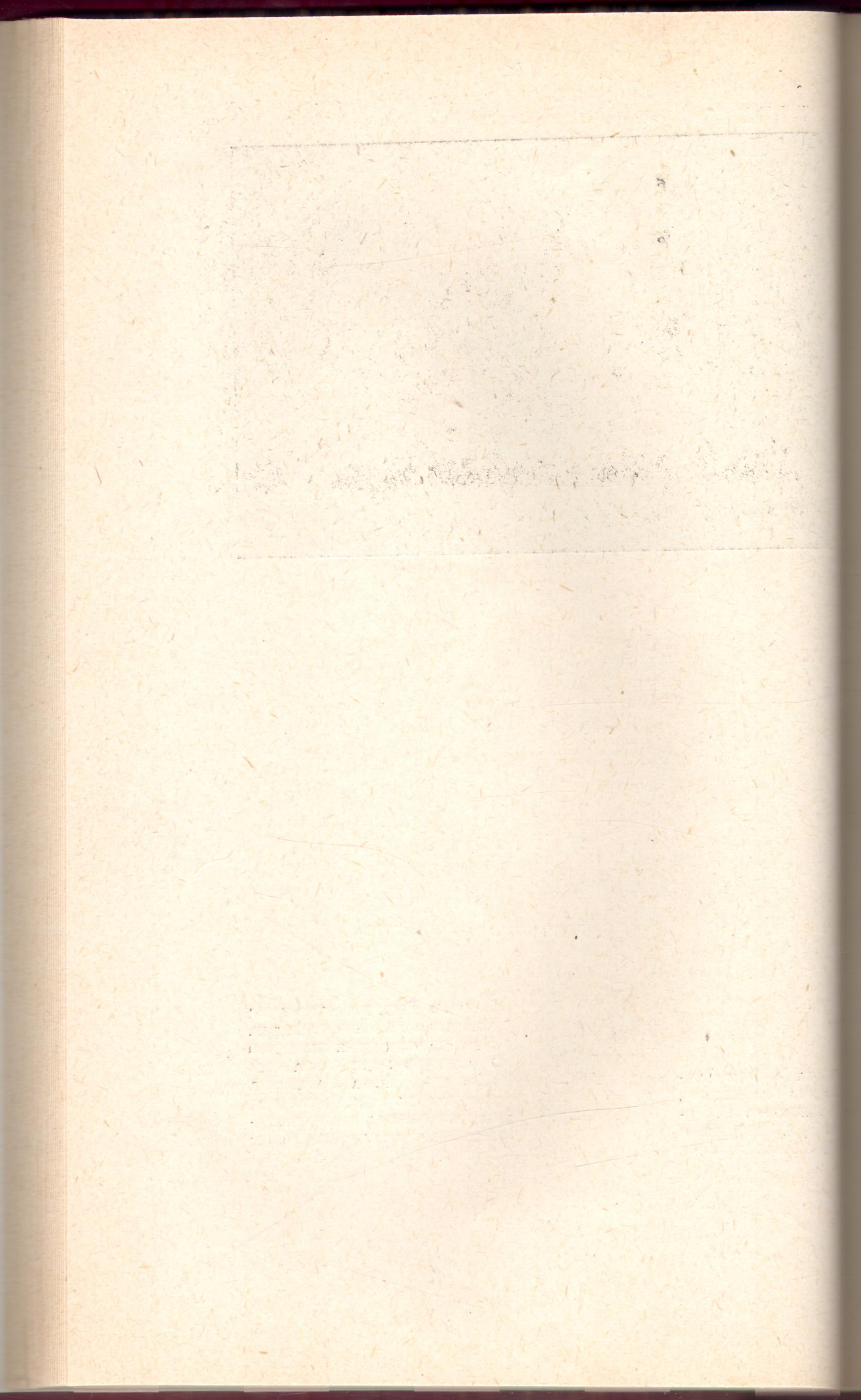
А Тихон Амосович ніби любив мене, бо й хлопці його на нашій вулиці били — не переставав ходити й робітники на млині сміялися — ходив... Думала я, що любить він мене... Тут таки й з Федьою, ти його знаєш Губко, ми гуляли. Він мене й писати вивчив, казав що любить, і в комсомол я через нього пішла записуватись... Думала, що який той комсомол гарний, які в ньому хлопці хороші, як він мені розказував усе про право жінки й про те, що не мусить бути ріжниці, що хлопець, що дівчина однакові товариші... І потім поїхав він учитися, а ви того й не знали, чого я в комсомол у ячейку ходити перестала, що мабуть ви усі такі, як він: на слова одне, а на ділі інакше, бо й він від мене того, що й дядько Гарвасій, хотів, перед поїздом діло було, у ту ніч, як від'їздив він у Харків. А Тихон Амосович на другий день до мене прийшов, я й вирішила за нього заміж йти, бо все одно, думала: може хоть за чоловіком буде спокійніше, та й дуже він мене просив за нього заміж іти... Я йому увесь час хотіла сказати, що я вже не дівчина й щоб він не думав, а він і слухати не хотів: що не почну з ним говорити, а він не слухає: що ти мені, мовляв, такого цікавого скажеш... Усе примхи?

А потім у першу нашу ніч горе мені було, і на ранок вийшла я з хати, коли вертаюся, а він у моїх сорочках риється... Чого, кажу, шукаєш? — А він на мене подивився, як пацюк противний і злий, трусить сорочкою перед носом та й кричить: — Де твоя кров? Де твоя кров, я тебе питаю? Ти мене, кричить, обдурила... Я думав, що ти чесна, а ти он яка, виходить... — І тут він мене такими словами назвав, що й вимовити не можна, не то що написати... Ще тоді я думала, що треба якось кінчати, та не рішалася, а життя мені з того часу зовсім не стало...

П'єса М Іллінського „На прадвессні". Постановка С. Розанова, художник Н. Айзенберг

Західня Білорусь стогне під чоботом польського фашизму. Пролетаріят і бідне селянство її героїчно бореться за свій Жовтень. Вільна Радянська Білорусь напружено стежить за цією боротьбою й відображає її в своєму мистецькому будівництві

Тихоне Амосовичу, ви мене простіть, що це я все пишу про наше життя з вами совмісне; може, ви й не хочете, щоб люди про це знали, та дуже у мене душа болить, і не можу я в цю послідню минуту мовчати: хай усі знають, що я перенесла за ці місяці, як мені трудно було... Я ж усе мовчала й в усьому вам покорялася, а ви мною командували, як самі того хотіли... І ще я не могла на наше життя так спокійно дивитися й тепер скажу вам свій секрет, що коли ви іменини задумали, я була согласна, думаю — може хоч трохи веселіше буде, а то хоч помирай з тоски; та перетрушуючи ваші піджаки найшла я письмо вашого Антона, брата, й послала йому, ніби то ви, телеграму по почті... Ну й він теж не приїхав, та й правий: мабуть набридло йому вами собі голову морочити, а на нього у мене була остання й уся надія, може б він приїхав так не так було б...

Тепер про отого з плєну, що приїхав... Його хай непримінно заарештують, бо й він на мене напад зробив, а я спала... Ви, Тихоне Амосовичу, й не чули, як я кричала, напилися, як свиня... Нещасний ви чоловік, і страждати вам ще прийдеться. Як же мені жалько вас, а ще більше жалько мені Орину й дитину ту, що від вас у неї народиться. Що ж воно за дитина виросте без батька, та хоч би й батько був, все одно що не має; який з вас батько, вас і діти свої не любитимуть...

Простіть же ви мене, усі простіть, що я вам голову морочу, а ви, товариші комсомольці, теж, що я про вас таке думаю, бо може ви й не такі усі однакові, а з таким мені зустрітися довелося, він тепер учитися поїхав, самі знаєте... Далі я вже не можу жити на світі, все одно мені, чим так мучитися, чим так пропадати, хай уже одним разом кінець буде...“

30

Микола Григорович і Губка відвели до дому Орину, наказали бабі Роговенчисі роздягти її та вкласти спати, а самі вернулися до Тихона Амосовича.

Микола Григорович сказав:

— Слухай, хлопче, чи не піти б нам подивитися, чим воно там закінчилося?

Тривожне передчуття штовхало його.

Губка мовчки погодився.

Йшли крізь дощ по калюжах, притримуючись паркану.

— Знов таки, козаче, наше життя... Хто його зрозуміє? Мені вже лантух років, а тільки-тільки розвиднілось... Треба людям нових очей вставляти, старими дивитися тепер — тільки висівки побачиш, а нам борошна, трьохнольки треба... Та ти й не слухаєш?

Губка поспішав.

— Чого там... Слухаю! — крикнув він. — Це добре, що ви так розуміти стали. Наб би, щоб усі так... Та й далеко живе Скорута...

Наскрізь промоклі ввійшли у сіни. З хати ні звуку не чулося. Губка штовхнув хатні двері.

31

Біля столу сидів військовий, на його широких плечах наопашку висіла шинеля. Будьоновка лежала на столі...

— Хто ви? Чого ви тут? — здивовано гукнув Микола Григорович.

— Антон Скорута, — підводячись, назвався військовий. — А ви?

Микола Григорович не відповів. Важкий його погляд упав на двері до спочивальні... долі, просто перед дверима, лежала Марія, посиніла, з роздутими жилами на шиї, з рожевою ціною біля вуст. Руки її безсило лежали вздовж тіла.

— Отакий кінець,— прошепотів він.

Губка кинувся до Марії.

— Стій, товаришу...— зупинив його Антон. – А хто піде до міліції?

— А де Тихон? До міліції я піду...

— Чорт його знає, де він...

Антон знову сів до столу, знову розгорнув Марії́ного листа.

— Ну, чого ж ви не йдете? — звернувся він до Миколи Григоровича.

Микола Григорович, кинувши ще один погляд на Марію, пішов з хати.

Губка сів напроти Антона.

— Я секретар комсомолу, на млині, на четвертому,— з винуватою усмішкою, сказав він.— Марія в нас комсомолкою була... Сьогодні в них іменини. Був і я. Спеціяльно приходив, щоб поговорити з нею, бо перестала ходити на збори... Жалько дівчини!

Антон мовчки передав йому листа. Поки Губка читав нерозбірливе Маріїне писання, він ходив по кімнаті, притримуючи шинелю, щоб не спадала з плечей. Голена голова його, кругла й тверда, трохи набік схилилася, як і в брата... Де ж таки Тихон? — думав Антон. — Треба ж було спізнитися поїзду... Ех і бездоріжжя!

Антон зайшов у спочивальню і зупинився біля Марії. Хотів подивитися на її обличчя й не зміг. На фронті міг дивитися в очі тисячам смертей, а тут не зміг, бо за цю смерть і на собі почував провину...

Губка кінчив читати листа:

— Товаришу Скоруто! — гукнув він. — Що ж тепер буде?

— Суд буде,— сумно відповів Антон, сідаючи за стіл і простягаючи ноги...

Під столом щось заворушилося, засопіло, стіл захитався... Антон і Губка скочили зі стільців. З-під столу вилазив Тихон Амосович, скуйовджений, брудний, як

ганчірка. Порожніми очима обвів він кімнату, проминув поглядом Губку, Антона — мабуть не пізнав брата — почвалав у спочивальню, повторюючи півголосно: „Манічко, Маню...“ На дверях ставши, він помітив Марію, власне, спочатку ноги в чорних грубих панчохах, поділ спідниці, посинілі, налиті мертвою кров'ю руки і далі голову, перерізаний рушник на підлозі...

— Манічко! — крикнув Тихон Амосович і впав навзнак.

У хату входив Микола Григорович з міліціонером...

кінець

29 січня 1928
червоноград
22 лютого 1929
харків

ДМИТРО ЧЕПУРН

РОЗЛУКА МОРЯК

Другові — А. Кл

Над морем ранок золотий,
Із неба сонце сіє троси.
Шумливо бігають матроси, —
— Прощай, касарня і брати!
— Із нами вітер полетить!
— І море тужно заголосить!..
Хлюпоче в гавані вода...
На білім березі, де роси,
Рида татарка молода.
Вона припала до плеча
І від матроса не відходить.
Вже корабля чекають води
І якорі виймати час.
Надуто парус. Хвилі мчать
І закрутились хороводом.
До берегів знялась рука.
І хтось на палубі заводить
Сумну „Розлуку моряка“.

м. Київ, 29 р.

РОБЕРТ ВУЛЬФ

МІЛІЙОННОНОГИЙ

СЦЕНАРІЙ ДЛЯ РОБІТНИЧОГО КІНА

„КОЛИ МАНГАТТАН МІЛІЙОННОНОГИЙ,
РОЗКУТИЙ, СХИЛЯЄТЬСЯ ДО СВОЇХ БРУКІВ"

ВІД РЕД.

Американський пролетарський поет і публіцист т. Роберт Вульф прислав нам для вміщення в „Гарті" цей сценарій (вже друкований в оригіналі в Нью-Йоркському журналі „Нові Маси") й дав ласкаву згоду постійно дописувати до наших видань. Вміщуючи цей сценарій, Редакція вважає за потрібне зазначити, що назва його не відбиває змісту, бо масової боротьби індустріяльного пролетаріяту Америки т. Вульф нам не показав. Проте сценарій, крім своїх художніх якостей, цінний ще тим, що, поперше, подає багато цікавого псбутового матеріялу з життя робочої бідноти в заокеанській імперії долара, подруге, дає нам певну уяву про стан, що його переживає нині пролетарське мистецтво Америки.

Календар показував 10 вересня 1919 р., коли рука політичного діяча накреслила лінію на мапі, поділивши надвоє маленьке затишне австрійське село Катценталь і залишивши одну половину австрійською, а другу — італійською. Двоє сиріт війни, Карл Бауер — вісімнадцяти років і Джіна Мартеліні — шістнадцяти, заручені, повернулися з прогулянки в неділю по обіді, опинились під загрозою салдатів, розлучені. Поміж їхніх хат колюча дротяна загорода, чатує сторожа з багнетами, а сами вони по обидва різні боки кордону. Карл довідався, що він італійський підданець, а Джіна — що вона австріячка. Салдати хапають Карла,

втискують його до військового поїзда, везуть до найближчого містечка, одягають у військовий італійський однострій і посилають до Африки разом з італійською армією. Тимчасом Джіна залишається на австрійському боці села, відірвана від всіх своїх друзів. Колись з старої сільської Міттельштрассе до нинішньої нової Віа Альта можна було дійти за дві хвилини, а тепер треба цілий день подорожувати поїздом по мапі, щоб виклопотати пашпорт і дві візи, вісім годин їхати поїздом до Клягенфурта, перетнути Юго-Славський кордон, потім ще шість годин до Фіюме, перейти італійський кордон, потім ще десять годин назад, до італійської половини Катценталя, відомої тепер, як Монте деі Гатті.

Проте, мешканці села якось потрапляють зноситись поміж себе, обдурюючи сторожу й перелізаючи дротяні колючі бар'єри вночі з великим риском і труднощами. Таким саме чином Джіна одного дня дістає повідомлення, що знайомить її з чутками, ніби Карл помер у Тріполі. В розпачі вона добивається, щоб її включили до квоти еміґрантів, які їдуть до Нью-Йорку, й вирушає разом з родиною сусідів-еміґрантів. Обидві половини села бачать одне одне, селяни з італійської половини бачать, як вирушає Джіна, й махають їй на прощання руками. Та вони знають лише, що вона їде, а куди й чого — їм невідомо, бо її лист до друзів на італійському боці перехоплено.

Тимчасом Карла не вбито й за кілька місяців він повертає з служби. З жахом довідується він, що Джіна поїхала до Америки; через непорозуміння й погані зв'язки поміж обома половинами села, в нього виникає враження, ніби вона поїхала як коханка іншого. Він думає, що вона навмисне не залишила йому адреси, в гніві й одчаю він постановляє забути її, та коли за кілька місяців трапляється нагода, він також їде до Нью-Йорку.

Карл (тепер він уже на американський кшталт пише своє імя й прізвище) й Джіна обидва тепер у Нью-

Иорку, мешкають на відстані кількох кварталів одне від одного, та не знають про це. Вони обидва перебувають у робітничій дільниці Іст - Сайду й переходять звичайні митарства робітників - іміґрантів. Джіна живе в одній кімнаті з двома іншими італійськими дівчатами; вона працює на картонажній фабриці. Конкурент власника купує фабрику й закриває її. Джіна й Карл мало не зустрічаються в черзі біля контори до наймання праці на Другій Авеню. Карл дістає роботу землекопа на будівлі. Дівчина проходить коло будівлі, не маючи роботи, мало не помічає Карла в льоху, де він працює, та щойно Карл виходить з - за машини з своєю тачкою, як якийсь вичепурений чоловік починає залицятись до Джіни; вона обурено одвертається від нього; тимчасом Карл випорожнює свою тачку й повертається, та дівчина відходить, і вони знов не помічають одне одного. Нарешті, по двох тижнях напівголодного животіння на кошти своїх дівчат - сусідок, Джіна дістає роботу в ресторані — миє начиння. Тут вона знов мало не зустрічається з Карлом — одного дня він приходить до великої кафетерії, де Джіна працює, якраз у момент, коли вона йде на кухню з високим стосом брудних тарілок — вона звернена спиною до Карла, і він не пізнає її.

Будівлю закінчено — Карл знову на вулиці. Він ночує по завулках та на лавках у парку, його арештовано за бродяжництво й тримано три дні в тюрмі, його фотографують для альбома підозрілих осіб. Нарешті він дістає посаду кур'єра в Німецько - американському банку.

Життя має свої високі моменти навіть для робітників, і Джіна з двома своїми подругами планує експедицію з міста першої весняної суботи пополудні — експедицію на Вежу Вулворта; це коштуватиме їм по п'ятдесят сентів кожній. І тут Джіна вперше бачить Карла, якого вона вважала за мертвого — бачить його в бінокль з парапету Вежі Вулворта, коли він проходить

 вулицею, за п'ятдесят два поверхи од неї. Вона махає руками, кричить, мало не умліває, мало не викидається з вежі, благає своїх подруг подивитись — нема сумніву, це справді Карл, і він поволі зникає з очей вздовж Бродвею. Вони мчаться у ліфті вниз, та звичайно вже й сліду його нема, адже він був за кілька кварталів од підніжжя вежі навіть тоді, коли вони його бачили. В безумних змаганнях знайти свого коханого у великому місті, Джіна дає оголошення в газеті; товариш Карла по роботі випадково бачить оголошення. Та колишнього Карла Бауера зареєстровано тепер у банку як Кареля Бовера, і його товаришеві не спадає на думку, що то той самий.

Ще раз коханці майже зустріваються. Восени, в парку розваги Коні Айленд, Джіна хутко мчить на релях й на мить помічає знайоме обличчя — може це й Карл, а може й ні...

Важкі часи настали для міста — з безробіттям, хлібними чергами й жебраками. Власник кафетерії вивішує оголошення про зниження платні робітницям, та Джіна, підбадьорена своїми подругами по кімнаті, швачками, організує дівчат, що служать в кафетерії, для протесту. На цей раз хазяїн уступає. Організовано філію профспілки, Джіну обрано на секретаря. Карл тимчасом утратив свою посаду в банку. Банковий детектив одного дня в поліції бачить фотографію Карлову в альбомі підозрілих осіб. Карла ведуть до поліції для ідентифікації і ганебно виганяють з роботи.

Настають тижні майже цілковитих злиднів, зо всіма звичайними нещастями й муками безробіття. Карла викидають з кімнати, він заставляє або продає все своє скудне майно; випадково він дістає на день чи два роботу; він жебрає, позичає, раз навіть краде. Краде власне банан з овочевого рундука. Полісмен на розі підозріло дивиться на нього, та проте не ловить його на місці. Карл дивиться на полісмена — єдину безтурботну й одгодовану людину в околиці. Карл

іде до Юніон - Скверу, спиняється коло лавки, щоб з'їсти свій банан. Підбирає з землі газету. Її розкрито на сторінці з оголошеннями про потребу робочої сили, Карл проглядає оголошення, та всі вони вимагають кваліфікованих робітників, крім одного. На ньому сказано: „10 - го грудня відбудуться іспити для постових полісменів. Вимоги: зріст — п'ять футів одинадцять цалів, вага — сто п'ятдесят фунтів". Карл замислено зважує свої фізичні дані — вони відповідають вимогам. Він одкидає геть газету.

Він знову голодує, жебрає, годується в хлібних чергах *.

Та тепер він мимоволі весь час повертається думкою до поліційної станції. Часто проходить біля станції. Та кінець - кінцем, одного дня, після особливо лютої відмови багато одягненого перехожого, він мириться з неминучим, заходить до поліції й пропонує свої послуги. Його приймають, зважаючи на його чудові фізичні дані — альбом підозрілих осіб та випадковий арешт за бродяжництво в минулому — не грають тут ролі.

Тимчасом хазяїн Джіни наймає страйколомів та готується поквитатися з робітниками. Асоціяція Власників Ресторанів на своїй нараді ухвалює обрати його підприємство для першої опорної бази. Починається страйк, з пікетами, плакатами, страйколоми намагаються обслуговувати підприємство, натовпи збираються по хідниках, Джіна намагається виголосити промову, надходить поліція, починається мала бійка. І тут нарешті Карл, в поліційному однострої зустрічає Джіну — в момент, коли б'є її дубинкою по голові . . .

Вражений жахом, пізнавши свою коханку, коли вона падала, й підхопивши її на руки, Карл кидає свою дубинку й пробиває собі шлях крізь лаву здивованих

* Благодатні установи в Америці часом видають безробітним мізерну милостиню — копійчаний хлібець і горнятко кави; безробітні цілими ночами чекають у довжелезних чергах на цю „допомогу" — це і є хлібні черги. Ред.

 полісменів, до місця, де Джіна могла б бути в безпеці. Вона розтулює очі, бачить схилене над нею обличчя, коханці мало не цілуються. Раптом вона помічає його однострій і, жахнувшись, видирається.

Він намагається пояснити. Сцена блідне.

Сцена знов освітлюється в момент, коли він намагається, навіть з меншими наслідками, давати пояснення своєму начальству в поліції; з нього здирають однострій і брутально викидають юнака на вулицю. Карл, проте, не сумує з цих наслідків. Цього ж вечора він зустрічає Джіну перед її рестораном. Страйк виграно, у вікні виставлено картку з написом, що цей ресторан обслуговується тільки членами профспілки. Руч-об-руч закохані йдуть вулицями. Дійшли до правління профспілки, Карл одержав собі профквитка й адресу, де він зможе завтра вранці дістати роботу — мити начиння. І тоді нарешті наступає час для довгожданного поцілунка, фед-аута й

кінця.

Переклав І. К.

І. МИКИТЕНКО

ГОЛУБИ МИРА

ЧАСТИНА ДРУГА

1

І от — веселе й бадьоре сонце встало над полями Німеччини. Молода пшениця внизу, на рівній землі, густа, як щітка, і повна зелених соків, а над нею вгорі листопадовий вітер повільно котить круті яблука диму з фабричних димарів.

Вогнетривалі будинки рясних німецьких селищ горять, виблискують загостреною черепицею покрівель.

* Початок див. „Гарт“ № 2, 1929 р.

До них біжать дроти, а дротами ллється голуба електрика.

Ах, я б не повірив нікому в світі, я поставив би в заклад усі свої сюжети до нових оповідань, як би знайшовся хтось охочий грати на цей непевний товар, я все одно не повірив би навіть людям з авторитетом, нікому, хто б мені не казав, що я побачу тут на полях, над якими вітер повільно котить круті яблука з фабричних димарів, а дротами, як нам розповідали, біжить голуба електрика, що я побачу тут симпатичну круторогу силу, оспівану чумаками й іншими поетами моєї романтичної країни.

І я б програв.

Бо он край ниви сіріє облізлими ребрами цілком незаможницька грабарка, під нею — клуночок і якась одежина, як і годиться в полі. Хазяїн оре поле „трактором“ на дві кінські сили... А он і симпатична рогата сила, двоє справжніх волів, на які дивлячись, я думаю про те, що з наших чумаків були колись добрі таки куркулі.

Воли, що так звеселили моє серце, належали, як видно, доброму хазяїнові. Він розвозив ними гній і розкидав його купками по ниві, цілком певний і цілком спокійний за свої двісті пудів, що вродяться тут, на вгноєному ґрунті.

Що робить техніка! Для неї немає недосяжного,— подумав я і згадав нашого українського дядька, що в подібних випадках цілком слушно, як запевняє Остап Вишня, каже:

— Земля обработки требуїть...

Так каже наш український дядько, чухає потилицю і, як запевняє Остап Вишня, на тому справа і кінчається.

— До чого все таки доходить техніка,— думаю я ще раз. Але тут мені влітає до голови нова нагла думка: „А що, як то, бува, не воли, а корови!“

Одначе це справи не змінює, і на цьому я заспокоююсь.

Я дихаю повітрям, насиченим пахучою сосною, мій зір потонув у ліску з срібногрудих берез, поважних дубів і лип. І знову чомусь кожна гілка нагадує Україну. Чи може то від підсвідомого наставлення на постійні порівняння?

І раптом переключка на легкий транспорт: сотні з півтори гумових кіл, переважно червона гума, а всередині мерехтить сталевим промінням ясна мережка дротиків. Це робітники виїхали на роботу до колії і ото їхні велосипеди стоять обабіч. Вони сплелися нікльованими рулями і спочивають під парканом, щоб за кілька годин покотитись один за одним рівною стежкою між двома рядами дерев. Їхні рулі нагадують упокорені волячі роги, модернізовані від сучасної цивілізації, витончені й упосліджені...

Доречі, промайнула ст. Сорау.

Краєвиди на якийсь час різко змінюються. Ліси густішають. Хвояні ліси замислено пливуть химерною орбітою. Де-не-де з їхньої зелені блисне жовта верхівка листвяного дерева, а частіше підноситься стрункий комін фабрики, чи завода.

А далі знову рівні квадрати полів, простелені, мов велетенські зелені скатерті, між гаями.

2

Фюрстенвальде...

Князівський ліс.

Може тінь предків останнього князя виходять на темний обрій зустрічати вечірню зорю?..

Ні, це звичайна станція, від якої вже недалеко до Берліна. Отже тут, на порозі Фюрстенвальде, сонце підбилося вже геть високо. Начальник станції тримає поїзд не більше, як одну хвилину, потім підносить руку з маленьким іграшковим семафором, натискує пальцем на маленьку пружинку, і той семафор засвічується зеленим вогником. Машиністові більше нічого й не треба. Він легко й еластично пускає поїзд, і ми вже далеко.

за Фюрстенвальде, ми вже закурили німецькі цигарети й пускаємо пахучий димок.

— А скажіть, будь ласка, вокзал на Фрідріхштрасе в Берліні — це буде який вокзал по порядку, перший чи другий? питає наш театральний фахівець.

— Третій,— коротко відповідає йому громадянин з шовковою хусточкою в горішній кишені піджака.

— Ага, третій. Он як. Значить — третій. А нам, здається, говорили, що другий чи ніби то аж четвертий.

— Ні, третій.

— Ага, в такому разі ми вам дуже вдячні. Значить, третій... І це вже напевне?

— Так, це вже цілком, можна сказати, напевне.

— І, значить, коли ми хочемо встати саме на Фрідріхштрасе, то ми мусимо встати саме на третій зупинці, цебто — коли поїзд, в'їхавши в Берлін, зупиниться аж втретє, і от саме аж тоді ми й мусимо встати, коли воліємо на Фрідріхштрасе...

— Так, ви це правильно собі уявляєте,— трохи дивуючись, відповідає громадянин.

— У такому разі ми вам дуже вдячні. Пробачте, що потурбували. Але ми тепер з певністю можемо вставати на третій зупинці, що й буде саме, з вашої ласкавої інформації, потрібний нам Бангоф Фрідріхштрасе... Ми вам дуже вдячні. Пробачте, що потурбували...

— Дуже прошу,— відповідає громадянин, ще більше дивуючись.

Та наш театральний фахівець так і не відкрив йому свого секрета. Я думаю, що він просто вправлявся в німецькій мові...

3

Бангоф Фрідріхштрасе або Вокзал на вулиці Фрідріха — це й є той вокзал, що з нього ми справді таки виходимо на вулицю Фрідріха і, таким чином, з вагона потрапляємо просто на одну з найцікавіших вулиць Берліна.

Берлінські вулиці!..

Треба сказати: „Ах, берлінські вулиці!..“

Одначе, я утримаюсь від „аху“.

Я скажу це саме „ах“ десь іншим разом, а зараз мене страшенно зацікавили он ті два швайцари в червоних лівреях.

Один із них стоїть у вікні магазина. В одній руці він тримає величезну ручку „Паркер“, якою, мабуть, можна було б написати хоч який роман „чебрець-зілля“, „нудьгу“, „нудоту“, і таке інше, навіть не підливаючи атраменту... Лівою рукою він підіймає свого блискучого ціліндра. Разом із тим він кланяється вам, коли ви проходите повз вікно.

Другий швайцар — стоїть на дверях „Танц-кафе“. Монументальна постать, закам'яніла в олімпійській величі, байдужа до всього, що робиться на цьому грішному світі, навіть не далі, як за її власними плечима; ця постать ворушить тільки губами й жувальними м'язами, себто — вона запрошує до кафе, де танцюють „schöne Frauen“, ці, за висловами старої російської літератури, „милые, но безусловно падшие создания“.

Я зупиняюся перед обома швайцарами.

Довго і філософічно я споглядаю обидві постаті і нарешті доходжу несподіваного висновку: одна з них — дерев'яна! Себто вони обидві дерев'яні, але одна — із справжнього дерева, і саме не та, що на дверях кафе, як подумав я спочатку, а та, що з ручкою „Паркер“ у вікні фешенебельного магазина.

Сконстатувавши цю основну ріжницю між двома швайцарами, я озираюся навколо і бачу, що мої товариші десь попливли вже вздовж Фрідріхштрасе у напрямку до Унтер ден Лінден, де в будинкові № 7 міститься радянське повноважне представництво.

Я поспішаю за ними, обминаючи інваліда імперіялістичної війни, що, цілком пристойно вбраний, їде на возикові, якого він рухає сам, власними руками, бо ж йому відірвано на війні тільки ноги...

— Але чудовий возик! — встигаю подумати я. — У нас так не вміють. У нас як інвалід, то його неодмінно й відразу помітиш, бо він ходить або животом, зашитим у шкіру, або колінььми, також зашитими в шкіру. А вже тут — техніка! Чудовий возик... і головне — все пристойне... Европа!

Тут я помічаю зелений сигнал на розі Фрідріхштрасе та Унтер ден Лінден. Автомобілі, таксі, мотоциклети, велосипеди й двохповерхові омнібуси зашеретували вулицю й зупинилися на півхвилини, щоб дати можливість вулиці Фрідріха перехлюпнути свою хвилю через асфальт Унтер ден Лінден.

Саме з цією хвилею перепливаю і я.

Ми йдемо до радянського представництва. До „Ґаркребо". До готелю „Schmidts Hotel Berliner Hof", де з нас правлять великі гроші за маленьку кімнату. Ми не бажаємо платити великі гроші за маленьку кімнату.

Що ж нам робити?

Треба зайти в оцей локаль пообідати. Так ми й робимо. Ми спускаємося по сходах у долину, заходимо в локаль і кажемо:

— Гер обер! Шпайзекарту *.

Геробер заввишки, як дзвіниця, радіотрубним голосом відповідає нам „біте майне геррен ** і подає нам все, що ми бажаємо. Отже за маленькі гроші ми дістаємо велику порцію картоплі і шматок м'яса, а за окремі тридцять пфенігів — кухоль пива. Хліба до обіду не дають. Зате розмову з інтернаціональним спортсменом Вітебської губерні, що об'їхав на мотоциклі цілий світ і зараз уже не має жадної вільної цяточки ні на грудях, ні на животі, ні на спині, щоб причепити ще хоч одну медаль, — розмову з цим знаменитим спортсменом ми маємо цілком дурно.

— Гаспада! — каже знаменитий спортсмен. — Гаспада, я слишу — ви аттуда. Прекрасний русскій народ.

* Пане офіціянте! Карту страв.

** Прошу, мої панове.

Я живу здєсь рядом в гастінніце „Ріга“, двє маркі в ден
Но, дєйствітєльно, прекрасний русскій народ. Вот,
напрімєр, аб'єхал двадцать шесть гасударств, нахажус
в двадцать сєдьмом і єду сєйчас в двадцать дєвятоє...

Нам здалась ця постать загадковою. Бо як можна
об'їхавши двадцять сім держав, хоч би й на мотоцикл
хоч би й нарешті з медалями та жетонами, їхат
відразу в двадцять дев'яту, не відвідавши спочатк
двадцять восьмої? Ні, тут щось не так,— рішили ми
вийшли з локаля.

Вийшли ми знову на вулицю. І що ж нам далі р
бити? Далі нам варто згадати, що на Ельзасерштрас
47-48 є пансіон фрау Крайенбрінг, де зупинялос
вже немало славних представників українського ми
стецтва. Бас Паторжинський, сопрано Сокіл і тено
Середа жили саме в пансіоні фрау Крайенбрінг. Що
до представників тієї скромної галузі нашої культур
до якої причетний і я, себто — літератури, то Воло
димир Коряк та Іван Ле живуть у тому пансіо
й зараз.

Отже нам варто тільки про це згадати, сісти в омн
бус № 5, купити за двадцять „феників“ квитка і доїхат
до рогу Шосештрасе та Ельзасерштрасе.

Ми так і робимо.

За кілька хвилин ми вже сидимо в їдальні - вітальн
нашого пансіона і дістаємо першу порцію розмов
нашої фрау, женщини поважної віком і м'якої серце
Вона висловлює своє політичне credo, і ми його весел
приймаємо до уваги. Насамперед вона визначає оста
нього імператора колишньої російської імперії, я
шнапсгендляра (Schnapshändler*) і нічого не має прот
того факту, що зараз у нас радянська влада... Так
лояльність до нас дуже нас зворушує, і ми остаточ
запитуємо фрау:

— Значиться, шість марок за добу?

* Горілчаний гендляр.

— Так, так. Ви будете, наче у себе дома. Ніде ви не почуватимете себе спокійніше.

Ми залишаємося. Шість марок за кімнату, сніданок, обід і чай увечері. Ми звичайно залишаємось.

Так щасливо кінчився день 5 листопада 1928 року.

Але ні т. Володимира Коряка, ні т. Івана Ле я не побачив тут. Вони виїхали до Бремена та до Дельменгорсту. Мені прикро було про це довідатись, але для читачів журналу „Гарт“ цей їхній від'їзд безперечно на руку, бо Іван Ле саме там писатиме своє оповідання на дельменгорстськім матеріялі, оповідання, що з'явиться безперечно на сторінках журналу „Гарт“ *.

4

Другого дня, 6 листопада, напередодні 7 листопада, я мріяв про ті огні й знамена, що горітимуть завтра на вулицях Харкова, і про ті великі юрби народу, що завтра заливатимуть вулиці радісним — „Слава!“

Я стояв на мості біля вокзалу Фрідріхштрасе, дивився в темну, в'юнку воду Шпре, над якою тривожно літали чайки. Осінній вітер знущався над моїм тоненьким пальтом. Проте я не помічав його. Чайки кружляли над головами юрби, що завжди стояла тут і кидала у воду шматочки бутербродів. Птахи підхоплювали крихти в повітрі, а сміливіші виривали бутерброди просто з рук.

Було холодно. Пругкий і радісний настрій. Чудно якось: незнайоме місто: щоб найти вулицю, мусиш розгортати план, коли не хочеш розпитуватись у перехожих, полісменів, кондукторів, газетярів. Місто — велетень і в його мільйонах людей ти, як маленька порошинка, ти невідома постать серед тисячи тисяч невідомих. Вони пливуть повз тебе асфальтованими пішоходами, мчать у моторах, повз тебе і над тобою

* Автор не помилився. Оповідання Івана Ле, під назвою „Отець Бергун“, справді видруковано в № 2 нашого журналу за цей рік. Ред.

гримлять вагончики... Ти спускаєшся під землю і там тисяча тисяч невідомих — пролітають в електричних вагонах. Вони з'являються з темного тунеля і зникають у темний тунель... Ти сідаєш із ними і теж виходиш десь за десятки кілометрів. Виходиш десь у північній частині міста і ніби в казці зникли перед тобою чарівні реклами на гомінких хвилях електрики. Зникли. Немає. Порожньою вулицею гулко цокають кроки. Ліхтарі на низеньких стовпах, убогі лихтарі, стережуть супокій глухих кварталів...

Було холодно. Пругкий і радісний настрій. Цілий день такий настрій.

Увечері я ще раз уважно перечитав оголошення в „Роте Фане". Там стояло:

Вівторок, 6 листопада.
11 округа, Шенеберг — Фріденану. О 20 годині, Липовий парк, Гауптштрасе, 13. Тов. Марта Арендзее, член Райхстагу, говорить про „11 років російської революції — 10 років німецької республіки". Рецитації, світляні картини. Вхід вільний.

Середа, 7 листопада.
3 округа. Веддінг. Великі Відкриті збори в Фарусзелен I, Мюллерштрасе. Початок 19, 30. Перед тим демонстрація, збиратися 18, 30, Леопольдпляц.

. . . .

Далі — четверта, дванадцята, сімнадцята, вісімнадцята, двадцята округи... Штегліц, Ліхтенберг, Вайсензее, Райнікендорф... Скрізь по всіх бецирках — збори, виступи, свята...

Я ще раз уважно перечитав. Потім почав за допомогою „зухера" шукати на плані Берліна Гауптштрасе. І знайшов її на IV лінії, під цифрою 28, літера „z".

5

... На воротях — у середині подвір'я — мене зустріли дві жінки. Це були робітниці з якоїсь фабрики. Одна ще зовсім молоде дівча, а друга — уже виснажена літня жінка. Вітер розкидав їм поли й волосся на непокритих головах. В одній руці кожна з них тримала

жмуток паперів, а другою — намагалася як-найзручніше приладнати поли, боронячи їх од вітру. Вони жваво про щось розмовляли, та як тільки я зовсім наблизився до воріт, вони обидві замовкли.

— Будь ласка, де вхід? — запитав я.

— А вам куди? — спитала жінка. Дівчина ж додала:

— На свято?

— Атож, — відповів я. — Чи не будете ласкаві показати мені, де саме тут будуть збори?

— Просто й ліворуч.

І жінка, показавши рукою на низенький „ґартенгауз“, дала мені один папірець із тих, що вона тримала в лівій руці. Я одійшов два кроки і, розгорнувши його на світлі, почав читати: *

Робітнице! Хатня господарко! Іди на революційні збори. У вівторок, 6 листопада 28 року о 8-й годині увечері, в липовому парку, Гауптштрасе, 13. Од Райхстагу тов. Арндзсе говорить про 11 років російської революції — 10 років німецької республіки. В дальшій програмі: музика, декламація, світляні картини. К. П. Н. (комуністична партія Німеччини) Жіночий 11 бецирк Революційний Союз жінок та дівчат. 11 відділ. Вхід вільний.

Потому я наблизився до низеньких дверей й увійшов у локаль. Це була низенька, але простора заля. Зараз же біля порогу стояв маленький столик, а біля нього сиділи знов таки робітниці. Вони одбірали гроші в тих, що приходили на збори. На столикові стояла тарілка і в неї кожний клав свій добровільний внесок. Справа у тім, що в німецькій республіці, як я потім довідався, робітникові нігде відсвяткувати 11 років жовтня ба навіть 10 років німецької революції. Отож, коли він неодмінно хоче зійтись із товаришами напередодні свята — послухати доповідь, рецітації, пісні і т. ін., то хай удасться до ласки господаря пиварні, може той йому найме на вечір свою залю марок за сорок чи за шістдесят. За спокій хай не турбується — його охоронятимуть.

* Плакат див. на стор. 84.

Arbeiterin!
Hausfrauen!

Kommt zur

Revolutionskundgebung!

Am Dienstag, den 6. Nov. 28. abends 8 Uhr
im Lindenpark Hauptstr. 13
Reichstagsabgeord: Gen. Arndsee spricht über
11 Jahre russ. Revolution
10 Jahre deutsche Republik
Aus dem weiteren Programm: Musik • Rezitation • Lichtbilder •

Eintritt =frei=

K.P.D. Frauen 11.Bez.
R.F.M.B. 11.Abt.

Я цього не знав. Не звернувши уваги на столик біля дверей, я пройшов був десь у куток залі і сів до звичайного пивного столика, біля якого сиділа вже одна середнього віку людина. Крім того, у залі, як і в кожній пиварні, стояло ще багато столиків, за котрими сиділи робітники, жінки, дівчата, старі матері, подекуди навіть діти, а котрі ще залишилися вільними. Я побачив, що народ тимчасом не одмовляється від кухля пива і замовив також і собі. Таким чином, я спокійно став докладніше оглядати залю. Мене відразу дуже вразила подібність тієї залі до нашого сельбудинку, десь у далекому глухому кутку чи навіть до клубу в маленькому провінціяльному місті. Всю стелю—з кутка в куток—було обвішано червоними паперовими прапорцями на шпагатинках. Точнісінько, як у нас, у глухих робітничих клубах чи в сельудинкові. Посеред стелі—цвях, а від нього рясними радіюсами у всі кінці—прапорці з червоного паперу. На них осіла курява. Від раптового хряскання дверей прапорці на ниточках ворушаться, шелестять ізтиха.

В одному кутку — буфет, міцно хазяйновито встаткований. У другому кутку — невеличка естрада з простих дощок, прикрашена кумачем і великою п'ятикутньою зорею з радянським гербом. Зоря з червоного паперу, напнутого на дерев'яні рями. Всередині горить електрична лямпочка і від неї зоря здається великою розтопленою іскрою, що впала тут зовсім випадково, та так, обпершись одним кінцем об стіну, а двома угрузши в хистку естраду, і стоїть тут, серед потомлених робітників, що збираються сьогодні на свято…

Світла в залі не багато, навіть зовсім мало. Адже це не розкішне „Кафе-танц". І не так то вже багато заплатять робітники за помешкання, щоб їм робити ще якусь святкову ілюмінацію.

Наш столик стояв біля самої печи, в якій тліло вугілля. Людина, що сиділа навпроти мене, поворушила плечима, поправила на шиї благенький шаршок і ближче

 прихилилася до печи. Зрозуміло, що мені хотілося заговорити.

— Холоднувато? — спитав я.

— Трохи.

— Ви мабуть застудилися?

На ньому був легенький піджачок, витертий на ліктях, засмальцьована сорочка, без ковнірця й краватки, і шарф на шиї. На виснаженому, блідому обличчі проступала рідка щотина. Щоки і лоб, як пожмаканий папір, западали зморшками. Очевидно, він зовсім не мав пальта, бо тут ніхто не роздягався, а він сидів у самому піджачкові з піднятим ковніром.

— Трохи трусить, але я не боюся холоду,— відповів він дуже серйозно.

Я подумав півхвилини і запропонував:

— Може вип'ємо разом по кухлю пива? Здається, мітинг почнеться не зразу.

Він не відмовлявся, присунувся ближче до столу і назвав своє прізвище. Ми познайомились. Чужинця він пізнав у мені, звичайно, з першого слова, дякуючи моїй поганій німецькій мові. Тепер він запитав:

— Може звідти? З Росії?

Я сказав, що він угадав: я „звідти", тільки з України, а не з Росії. І коротенько розповів йому про свою країну. Та він уже дещо про неї знав, бо підчас імперіялістичної війни був у полоні. Дивно, з ким не заговориш про наші краї, кожний: а, знаю... був у полоні. А тимчасом німецька армія, як нам добре відомо, воювала скажено вперто.

Мій новий знайомий не ховався. Він одразу сказав, що безробітний, що в нього є дружина й діти—разом усієї родини дев'ять чоловіка — і одержує він на місяць двадцять чотири марки державної допомоги, цеб-то на наші гроші — дванадцять карбованців. Далі він сказав мені, що завтра буде великий комуністичний мітинг на Мюллерштрасе, в районі Веддінгу, і що він там неодмінно буде, можна навіть піти разом, коли я маю

охоту. Я вийняв „Роте Фане“ і показав об'яву, яку я обвів з усіх боків хемічним олівцем.

— Ви говорите про цей мітинг?

— Натюрліх. Ви вже знаете? Тим краще. Хочете, пересядьмо он до того столика. Там прийшли мої товариші. Сьогодні тут буде повно народу. Подивіться, які з них франти. Еге? Ота стара жінка, бачите, сива? То мати оцього мого приятеля. А то он далі, то його дружина. Я теж прийшов з дочкою. Вона вже працювала на фабриці, але зараз також безробітня. Між іншим, ви клали на тарілку? За помешкання. Не знали? Можна покласти.

Я підійшов і поклав...

Ми пересіли до компанії, що про неї розповідав Макс (так називали його приятелі) і всі перезнайомилися. Народу справді набилося повно і за кілька хвилин у залі пролунав голос робітниці, що вийшла на естраду і оголосила відкриття мітингу.

В цю мить забреніла оркестра... Кілька мандолін і гитара... Вони заграли (так, я не помилився!): „Смело, товарищи, в ногу“. Першої пісні вони заграли саме „Смело, товарищи, в ногу“. Власне, на цей голос. І з першими ж згуками цієї пісні вся заля встала. Всі заспівали струнко і голосно:

Brüder, zur Sonne, zur Freiheit,
Brüder, zum Lichte empor.
Hell aus dem dunklen Vergangenen
Leuchtet uns Zukunft hervor.*

Співали, як гімн. Низенька заля немов розсунула свої стіні. На стелі підіймалися прапорці. За дужими голосами не чутно „оркестри“. Вона тільки в павзах бринить зворушливо своїми тоненькими струнами.

* Брати, до сонця, до волі, брати до світла в гору! Яскраво з минулого темного світить майбутнє.

Seht, wie der Zug von Millionen
endlos aus Nächtigem quillt,
bis eurer Sehnsucht Verlangen
Himmel und Nacht überschwillt*.

Мій приятель намагається вимовляти слова, як найчіткіш. Але я можу підтримувати тільки другу половину куплета, коли її повторюють. Та й то — замість незнайомих слів мені хочеться проспівати:

...сами набьем мы патроны,
к ружьям привинтим штыки...

Але вони співають інакше. У них інші слова на цей голос. Міцніють, ширяться, летять крізь вікна останні рядки:

Brüder, in eins nun die Hände,
Brüder, das Sterben verlacht:
Ewig der Sklaverei Ende,
heilig die letzte Schlacht! **

І, як тільки скінчили й посіли свої місця, оркестра журно заграла „Варшавянку“. Всі прослухали мовчки. Потому робітниця, що на естраді, оголосила порядок денний, а слідком за нею вийшла на естраду дівчина, що їй першій дано слово, і почала читати революційні поезії Йоганнеса Р. Бехера. Вона читала поезії, скеровані проти війни, і заля винагороджувала її громовими оплесками.

І ще програли якоїсь пісні мандоліни.

Потому світло в залі погасло.

Робітниця, шо керувала зборами, підійшла до чарівного ліхтаря і стала розповідати про долю німецької жінки - робітниці, про долю матері й дитини. Слухачі підтримували її досить категоричними реплікам на адресу своєї буржуазії і соціял - демократів. На кожний

* Дивіться як з ночи виходять мільйони, ідуть безконечно аж доки прагнень їхніх мука не покриє і небо і ніч.

** Браття, з'єднаймо ж руки! браття, над смертю посміймось. Рабству назавжди кінець, бій наш останній — святий!

світляний малюнок, що з'являвся на стіні, ілюструючи слово доповідачки, вони реагували щиро й недвозначно. Особливо зашуміла заля, коли, після голодних, виснажених дітей, на стіні з'явилася бездоганна, викохана постать прем'єра Мюллера з великим панцерником на руках. Він притискував його до грудей, наче милу дитину або голубку мира, яку він готовий щохвилини спустити з рук, а заля гукнула з усіх кутків:

— Пане міністре, натисни, може з нього потече молоко для наших дітей ... — За цим розлігся гучний і злісний регіт.

Але потому доповідачка вставила новий діяпозитив і на стіні засміялися наші радянські карапузи, вихованці діточих ясел. Вони були такі веселі й товсті, що заля, мов вихором підхоплена, залила їх оплесками й жартами. Мій приятель кричав мені щось над самим вухом, а його товариші гукали йому:

— Максе, еге чиста робота? Більшовицька робота ...

— Доннерветтер!

— Ґеноссін, куди виймаєш? Дай назад карапузів!

Нарешті блиснув останній малюнок. Це був великий, на цілу стіну, пфеніг, перекреслений двома грубими чорними лініями. Під ним такими ж монументальними літерами стояло:

ЖОДНА ЛЮДИНА ЖОДНОГО ПФЕНІГА
НА ВІЙНУ!!!

Блиснуло світло.

Мандоліни заграли „Дубінушку". Товариш Макс поправив шарф і спробував підхопити другу половину куплета:

... Wenn auch viel ich vergass,
Immer bleibt doch die Weis
Von der Arbeit mir treu in dem Herzen ...*

* ... Якщо й забув я багато, то мелодія праці залишається вірна в моєму серці.

Але, крім настрою, ще треба й голосу, а на нього товариш Макс не був дуже багатий. Отже він махнув рукою, а потім ще й додав до цього й так зрозумілого жесту:

— Люблю „Дубінушку“! Страшенно люблю. He, Du Knüppelchen, du grünes, he, und willt nicht von selber gehn, wir helfen, wir helfen, so gib ihm! * — проказав він словами. — Знаменита пісня! Але стрівайте, зараз наші фрауен заспівають щось хором. Це, розумієте, „Союз пролетарських жінок і дівчат“. Бойова організація. Скажете ні? Це ж вони сьогодні організовують. Ото їхня головна призводителька, що показувала картинки. Славна жінка. Ні? Вона також займається спортом. А що, скажете ні? Моя дочка також добре тямить на співах. Зараз вона увійде…

Я не встиг нічого відповісти товаришеві Максу, бо з гурту і справді вийшло десять робітниць і, трохи соромлячись, посміхаючись і знижуючи очі, як зовсім незвиклі до такої великої загальної уваги дебютантки, стали біля стіни, що коло естради. Це були вже літні робітниці, жінки робітників, що сиділи в цій самій залі, а часом — їхні молоді дочки. Вони були повбирані в простенькі білі блузочки, а на грудях у кожної цвіла червона бинда.

Вони заспівали кількох пісень із збірничка „Лідербух“, друкованого на машинці. Товариш Макс дістав мені цей збірничок, і я зберіг його на довгу, на постійну згадку про той незабутній вечір…

А де ж та дівчина, що стояла на воротях і спитала мене: „На свято?“ Мені б дуже хотілося її побачити. Чого у неї такі тихі, такі печальні очі?

В цю мить головна „призводителька“ знову з'явилася на естраді.

— Товариші й товаришки, — сказала вона, — товаришка Марта Арндзее, що мала зробити на сьогоднішніх

* „Ей, дубінушка, зельоная, еслі не хочет, подьорнєм, подернєм да ухнєм“.

зборах доповідь про „11 років російської революції — 10 років німецької республіки“ захворіла і не може через це виступити. Доповідь зробить інша товаришка.

Вона назвала прізвище.

Доповідачка підійшла до столу і почала говорити. Вільно і просто. Їй років з тридцять два.

І з неї прекрасний мітинговий промовець. Вона робила такі сміливі порівнання становища робітникв у Німеччині і в Радянському Союзі, так яскраво й незаперечливо викривала політику соціял-демократії, наводила такі головокружні контрасти з соціяльної дійсности своєї батьківщини і голос їй згучав так упевнено й щиро, що заля двинулась до неї очима, слухом, серцями, наче притягувана магнетом.

— Геть руки від Радянського Союзу! Пролетаріят тих країн пролляв багато крови за свої права, за свою владу! — вигукнула вона останні слова, покриті дружними оплесками і криками „гох“!

Всі підвелися зі своїх місць.

Перші слова „Інтернаціоналу“ розкотились по залі, заливаючи своїми хвилями згуки мандолін, цих наївних, убогих мандолін, на яких грали юнаки...

Інтернаціонал...

... Völker, hört die Signale!

Шановний читачу. Ви розумієте мої почуття без слів? Прекрасно. Значить, я можу просто сказати:

— І на тому „призводителька“ закрила збори...

Так, але я побачив нарешті ту дівчину, пам'ятаєте — з такими тихими, з такими печальними очима? дівчину, що стояла на воротях і що не йшла мені ні з пам'яти ні з серця...

Вона стояла аж ген у тому кінці залі і дивилася... в наш бік. Дивилися в наш бік, ніяких сумнівів. Навіть шукала когось очима. Чи треба ж говорити, що я...

— Алло! — взяв мене за руку товариш Макс. — Он стоїть моя дочка, Елі. Ми підемо додому разом,

 неправда? Елі, зачекай хвилину. Ходім. — І він повів мене через залю до тієї дівчини...

— Елі, це товариш з радянського краю. З України.

Ми потиснули одне одному руки. Вона посміхнулася мені, як знайомому, і запитала:

— Як же вам сподобалося? Звичайно, у вас краще уміють робити...

— Ні, що ви! У нас багато гірше, — сказав я зовсім щиро. — У нас поперше нудніше. Насамперед заморять довгими доповідями, а потім, годині о дванадцятій чи навіть о першій, почнуть довжелезний концерт. І співають там оперові актриси про те, як

... дрожит сирень
в пылающей руке...

Вона засміялася. Але я бачив, що вона не повірила мені. Вона подумала, що я жартую...

Ми йшли вечірніми вулицями. Берлін приховує тоді свою важку казенну виправку. На його могутніх колінах танцюють і сміються рожеві балерини й жовті кокотки. І золотий коньяк падає електричними краплями у велетенський кришталевий бокал реклами — десь аж під дахом п'ятиповерхового будинку. Полісмени вилискують лакованими касками та блискучими нарукавниками. Хочеться зайти в великі блискучі двері і замовити чогось смачного на вечерю... Тимчасом ми проходимо повз Липовий парк. Ще трохи і вже недалеко до Масенштрасе, де живуть мої добрі знайомі.

Елі одмовляється йти з нами вечеряти. Вона запевняє мене, що їй трохи болить голова. Товариш Макс злегенька пробує щось наспівувати, але в нього нічого не виходить. Тепер я бачу, що йому таки холодно в піджачкові. Я тисну руку милій дівчині Елі — ми прийшли до воріт і вона зі мною прощається.

— А ви довго тут будете?

— Зовсім недовго...

Так ми розсталися.

— Алло! — сказав тепер я до товариша Макса. — Де тут є недалеко пристойний ресторан, де б ми з вами могли, як слід, повечеряти?

Товариш Макс не одмовлявся. Він поправив шарф, вище підняв ковнір свого піджачка, і ми пішли до найближчого ресторана.

Там, у затишку, в димному теплі, гіркому від тютюну і випарів густого пива, під сміх підпилих шоферів і їхніх веселих „дам“, під згуки джаз-банду й мідяний спів музикантів безробітний робітник Макс розповідав мені сумну історію свого безробіття і скаржився, що незабаром йому профспілка зменшить допомогу, бо вже минає положений термін...

Він фахівець робити печі. Але його приятель — металіст. Він (приятель Максів) навіть був членом делегації до Радянського Союзу. Так ось його теж викинули. Тепер він теж безробітний. Одначе Німеччина така країна, що не дасть загинути з голоду. Ого, нічого боятися...

З товариша Макса був справжній оптиміст.

Коли нарешті офіціянт подав йому німецький біфштекс, він іззів його швидко й без хліба. А запивши вечерю пивом, товариш Макс навіть почав досить весело насвистувати... І, коли я почав розраховуватися з офіціянтом, він шепнув мені:

— Я так думаю, що йому треба дати крім того якихся двадцять пфенігів. Не правда? Тут усі дають...

Ми вийшли на вулицю і скоро попрощалися. Убога Максова постать впірнула в юрбу і зникла. Тільки мелькнув крес поганенького капелюха та край шарфа з-під закоченого коміра.

— Чудний ви, товаришу Максе...

І я пішов бродити нічним Берліном. Враження хвилювалися в мені, як море. Нічим його не заглушиш, — ні гуком, ні дзеньком, що лине з дверей кафе, ні краплями золотого коньяку, що падають у кришталевий бокал реклами...

Нічим його не заглушиш...

Коли я зовім пізно повернувся додому і подзвонив, мені відчинила Маріхен, дівчина, що служить у нашої фрау.

— Пане докторе, ви десь дуже пізно гуляєте,—сказала вона й подивилася на мене лукавими, хитренькими очицями.

— Еге, ви вгадали, фрайлен,— відповів я тим самим тоном, радий, що це дитя таке далеке від істини...

Я увійшов до своєї кімнати як мога тихше, щоб не збудити нашого театрального фахівця, одкрив чемайдан, дістав щоденника і сів до столу.

На балконі протилежного будинку ще й досі кричали корпоранти...

ДАЛІ БУДЕ

М. МОТ

ПОТОЙБІЧ

Нот

1. Про болячки в польській літературі. 2. Конфіската історичної повісти А. Чайковського польською владою. 3 „Тризуб" на честь ювілянта С. Васильченка. 4. Відгуки на вихід „Літературного Ярмарку". 5. З тріюмфального турне державної капели „Думка". 6. Донцов — у похід проти „Сходу"

Не завадить поруч з явищами, по стосуються літературного життя українських земель (Рад. України, Зах. України тощо), поставить деякі факти з поля літератури польської. Одно — що будь що будь, а це є література нашої найближчої сусідки, а друге — через польську літературу відповідні польські й націонал - буржуазні українські кола намагаються дістатися „Европи".

На значний інтерес, отже, заслуговує хоча б така річ, як доповідь Фердинанда Ґетеля на з'їзді польських письменників у Вильні, що відбувся наприкінці минулого року. Доповідь ця надзвичайно інтересна тим, що скидає не одного плащика, який так старанно має заховувати дійсний стан речей в сучасній Польщі від цікавого ока. Найкраще було б ознайомитися з цією доповіддю, звичайно, в цілому, як її ми

* Поч. див. „Гарт." № 2, 1929.

подибуємо в ліволіберальній „Wiadomosci Literackie“ (№ 46 м. р. („Про громадські права літератури“), але, зі зрозумілих міркувань, ми дамо тут лише найістотніше, що радянському читачеві — та й літераторові — не завадить знати. Там, де „крик душі“ польського письменника сягає вінець, будемо давати місце його власним словам.

Насамперед про загальні умови розвитку літературного в Польщі.

„Злидні, що в Польщі поневоленій були за честь, в Республіці Польській стають ганьбою“.

І далі:

„Є щось, від чого стає соромно, коли поруч поставити ці два слова: добробут і література — щось, від чого обурюється душа людська... Мистецтво... сходить на-нівець. Виконувати професію літератора є фізично неможливо... Завтрашній день видається ще за гірший, ніж сьогоднішній“.

Відомості „коньюнктурного“ характеру в цій справі, що їх наводить п. Ґетель, дійсно, надзвичайно вражають. В площині „попит — пропонування“ нічого втішаючого. — „Попиту на нашу творчість — ні духовного, ні матеріяльного — сьогодні в Польщі немає... Пересічна лічба накладу популярного літературного твору —

1000 прим. для поезії та 3.000 для прози при 30 000.000 людности нашої держави, — говорить сама за себе“ (підкр. наше — М. М).

Ще більшої красномовности набирають наведені вгорі дані, коли підкреслити, що мова мовиться не про звичайний собі середній твір літературний, а про популярний та що будь що будь, а теперішня Польща має порівняльно міцні інтелігентські (тоб-то читацькі в даному разі) кадри. Скандал справді-таки колосальний. Прелеґент наводить досить цікаву ілюстрацію занепаду культурного рівня сучасної Польщі в цій галузі: — „Один із наших поетів - каже він — зажив великого міжнародного успіху томом своїх поезій... Коньюнктура, якої, може, ніколи не було в Польщі для літературної книжки. А результат: продано 4.000 прим. Не менше прочечистим є доля місячників і періодичних видань вищого літературного типу. Візьмімо ще під увагу той чинник локально-ідейної атмосфери, що іноді силою ентузіязму певного гурточка людей створює огнища творчости. Нема й цього. Немає навіть снобізму. Праця наша натикається на загальну байдужість“...

І в той же час користається величезною популярністю, має колосальний попит „література“ бульварно-кримінального характеру, що на видання її, виходить, є і технічні можливості і матеріяльні засоби. З сумом розповідає з'їздові прелеґент, що „масове читання книжки починається там, де кінчається література... Якби бандит Зелінські написав свої спомини, ми без сумніву мали би перший у Польщі стотисячний наклад книжки“ (підкр. промовця М. М.).

Як же вийти з цього ганебного стану? На кого спертися має польська література, аби можна було говорити про ці сумні явища, як про перейдений етап? Колишніх вельможних меценатів сучасна Польща не має — вони належать історії, пролетаріят польський, мовляв, ще не доріс, аби заопікуватися станом мистецтва й літератури,— залишається, отже, на думку прелєгента, єдина інстанція такого характеру і тією інстанцією є держава.

І тут починається власне найцікавіша частина доповіди. За словами доповідача, департамент культури і мистецтва в загальнобюджетових планах посідає просто жалюгідне місце. Департамент цей в цім відношенні можна порівняти хіба що з похоронним бюром (власний вираз Ґетеля). Промовець, виходить, має цілковиту рацію, коли так оцінює стан літератури, бо

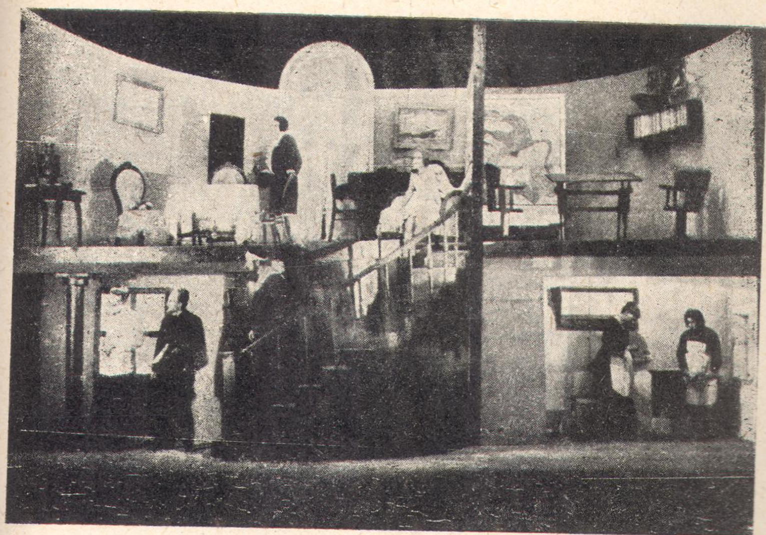
— „бюджетова сума, призначена в 1928 р., на літературу, музику і театр, становить 1.720.000 злотих. 500.000 з цієї суми призначено на оперу, 550.000 на субвенції для театрів. Колєги! це все змушує задуматися. $^2/_3$ бюджету — на театри, а з них близько $^1/_3$ — на оперу у Варшаві. Одночасно на робітничі й селянські хори дається мізерна дотація в 10.000 зл., на невідкладну допомогу для письменників призначається 12.000, на стипендії для всіх артистів — 10.000 зл., або 25 стипендій по 400 зл. місячно. Якщо до цього додамо суми, що припадають на театри міста, то побачимо сумний образ Польщі, огорненої чимсь, чого не можна назвать інакше, як культурною кловнадою“ (підкр. газети — М. М.).

Також безнадійно стоїть справа з утворенням менш-більш нормальних умов для праці письменника. Державний закон про соціяльне забезпечення зовсім обминає письменника, тимчасом, як зріст злиднів в цьому середовищі що-разу дужчає. Одночасно з цим письменник має сплачувати державі не аби-який податок від свого і без того мізерного заробітку. Промовець з обуренням кидає авдиторії: „Нас нараховується якихсь 200 чол. — для казни це виносило би кількадесять тисяч злотих“.

Та вже справді скандалом є історія з проєктом організації Літературної Академії, що його висунув свого часу Стефан Жеромський. Прелєґент розповідає, що ті 300 тисяч злотих, що їх за бюджетом 1928 р. передбачено було витратити на організаційні потреби цієї Академії, було механічно передано („proste prelanie“) на потреби фізичної культури (тоб-то на фашистівські „стшілецькі“ організації то-що).

* * *

З минулого числа „Гарту“ читач міг довідатися про спроби впливових польських кіл зорієнтувати українську літературу в її розвиткові не на „Київ“, а на „Львів“ (тоб-то не на Радянську Україну,

Постановка С. Розанова, художнє оформлення Ю. Гольц і С. Шавалдишова - Ефіма

„Розлом" Б. Лавренева на сцені 2-го Білоруського Державного Театру

а на Річ Посполиту Польську). „Глос Правди“, що в ньому було вміщено відповідну статтю, з усіх шкір вилазив, щоби тільки „довести“ західньо-українському культурному рухові, що „Львів“ і тільки „Львів“ має все необхідне до розквіту української літератури. За найдужчий аргумент мала правити така приваблива теза, що, мовляв, у Львові може розвиватися і без перешкод росте національна українська культура, а на Радянській Україні — культура червона, комуністична; у Львові літератор має повну волю творити „від щирого серця“, не зтиснений „Капіталом“ Маркса та наукою Леніна, а на Радянській Україні — з усім цим зась.

Тільки-но вчора довідалися ми з західньо-української преси („Новий Час“, 30 січня ц. р.), що „Глос Правди“ в своїй аргументації мав повну рацію. Дійсно, у „Львові“ не забороняють писати „від щирого серця“, але... написане конфіскують без жалю. І то не за комуністичні ідеї, що ними, може, насичено якийсь твір, а... за націоналістично-українське настановлення того твору.

Преса повідомляє, що сконфісковано видану в Тернополі історичну повість Андрія Чайковського „До слави“. Конфіскату запровадив тернопільський староста, ствердив її окружний суд. Мотиви конфіскати, подані в постанові окружного суду, наочно змальовують яку б саме „національну“ українську літературу хотіли би бачити на Західній Україні ті кола, що близькі до „Глоса Правди“.

Отже, мотиви? Їх багато, але головний, так би мовити, стрижневий мотив — ця повість „дише ненавистю і збуджує погорду супроти польської держави, через що може викликати серед сучасного українського громадянства неприхильні настрої та ірредентичний фермент, а що-найменше може послабити лойяльність супроти польської держави. Тим більше, що це його (авторова — М. М.) інсинуація, а не факти, оперті на якихсь історичних джерелах (підкр. наше — М. М.).

До такого висновку польські цензори і суд прийшли на підставі цілої низки сакраментальних місць з повісти. Візьмемо кілька уступів з акту суду:

— „На сторінках 134 і 136 автор... висловлює думку, що Київ мусить бути джерелом цілої України, що з нього має виходити соняшне світло й огрівати всі українські землі, цеб-то намагається виробити в українськім (ruskiem) громадянстві переконання, що Київ має бути осередком життя для всіх земель, заселених українцями, а отже і для східних земель Річи Посполітої“...

— „На стор. 153-й автор називає поляків, що живуть на Україні, зайдами Річи Посполітої Польської“.

— „На стор. 157-й висловлюється автор, що латинський обряд був би, може, й добрий, коли б виходив не з Польщі, а з Риму,

цеб-то поглиблює в українському громадянстві ненависть до польської держави".

— „Автор називає Наливайка першим лицарем і похвалює бунт проти Польщі" . . .

От тобі і вільний розвиток „національної літератури" у Львові! Чи, може, вже й такого клерикала й реакціонера, як шановний автор „До слави", польська цензура зарахувала до прихильників Марксового „Капіталу"? Річ зрозуміла, справа зовсім не в комунізмі, що не меншим його ворогом, ніж „Глос Правди", є й автор цієї повісти, а десь інде. Вшехполяки з пілсудчиківського табору поставили собі за конечне раз на завше затерти ріжницю між коронною Польщею і українськими землями (Галичина, Волинь, Поділля, тощо), щоби в такий спосіб підвести підмурок під умріену польську державу „od morza do morza". В цім переконуємося ще зайвий раз з наведених уступів постанови польського суду в справі конфіскати повісти А. Чайковського.

* * *

Наша думка, що д-й Давній на шостому фейлетоні, нарешті, „спочине від трудів своїх" і поставить крапку на своїх „літературних спостереженнях", не справдилася. Останнє число „Тризуба" (від 20 січня ц. р.) дарує нам новий — це вже сьомий — фейлетон, присвячений тій же самісінькій темі, „літературним спостереженням" тоб-то. На цей раз петлюрівський „обсерватор" присвячує своє перо нещодавньому нашому ювілянтові добре відомому радянському письменникові С. Васильченкові.

Що найбільше б'є у вічі з рядків цього фейлетона? Та точнісінько теж ж самісіньке, що й з рядків попередніх. Автор „аналізує" творчість С. Васильченка виключно під кутом зору відповідности її потребам сьогоднішнього дня петлюрівської практики. Під таким кутом розглядаючи письменницьку творчість, „тризубівець" змушений сказати слово найрішучішого заслугу С. Васильченкові, як письменникові. Що краще — за авторовою оцінкою, наш ювілянт, коли хочете, і не письменник. Зі щабля на щабель переходячи, матимемо:

„С. Васильченко, хоч і визначається глибоким знанням села, розкішшю фарб у змалюванні сільського життя, але тільки села добільшовицького; зміни, утворені в ньому більшовицькою окупацією, не так відомі авторові, дещо залишається навіть ним непоміченим" . . .

В чім річ? Чому-то так відразу глибокий знавець села, його барвистої мови добільшовицької смуги С. Васильченко повертається на так погано обізнанного з життям того ж таки села доби пореволюційної, села радянського? А справа надто проста. Петлюрівський обсерватор — що, до речи, вже от 8 — 9 років і в вічі не бачить справжнього нашого села — як „глибокий знавець" сучасних відносин на Радянський Україні, „інформує" С. Васильченка, що на Вкраїні

„скрізь панують повстання та терор проти напасників". А от Васильченко про це ні - телень. Натомість своїм оповіданням „Авіаційний гурток" він „виступає із хвалою совітській школі та доброму впливу совітського лада на розвиток селянства". Це, мовляв, не література, а „совітська агітація" — та й край. Коли ж Васильченко дає себе вловити на таку агітацію, то це, мовляв, тільки від браку критичного ставлення до фактів. „Брак критичного думання завважає Васильченкові побачити та зрозуміти і те, як саме впливає більшовицький лад на селян та селянське життя".

Автор фейлетона застерігає письменника від такого шкідливого для петлюрівської справи напрямку його творчости. Він закликає його не „прикрашувати та вихваляти діяльність насильницької влади", а допомогти усунути це лихо з української землі. — „Література, ставши на такий шлях (вихваляння радянського ладу — М. М.), перестає бути корисним та впливовим чинником громадського життя". С. Васильченко ж, мовляв, давши себе обдурити більшовицькими казками, саме і збивається на такий шлях. А це ж не що інше, як збочення зі шляхів літератури на якісь інші шляхи.

Одним словом, не буде вже з Васильченка письменника, він „перестав бути корисним" для справи громадського розвою України. Добре ще, що ми тримаємося зовсім інакшого погляду на громадську корисність письменницького пера, ніж „знавці села" з rue Denfert — Rochereau, а то, чого доброго, опинилися б ми зовсім без літератури.

* * *

За покажчик певної уваги до нашого літературного життя з тамтого боку може правити і факт недвозначної оцінки громадського значіння виходу „Літературного Ярмарку". Власне тая оцінка ще раз доводить (в який це раз уже?), як багато залежить силам нерадянським на напрямкові, в якому має поступати в своїм розвиткові сучасна українська література. Відгукнулися в першу чергу — як це, може не дивно — не українські періодичні видання, а чужоземні. Маємо спроби такої оцінки з боку празької „Prager Presse" і органу чесько - німецьких славистів „Slavische Rundschau", що починає виходити тільки - но з січня цього року.

Рецензент „Prager Presse" (25 січня ц. р.) за підписом М. Г. розглядає альманах „Літературний Ярмарок", як носія літературно - громадських традицій „Вапліте". Він так і пише: — „Припинений рік тому на Радянській Україні альманах „Вапліте", що через своє західньо - европейське (vestlerische) наставлення змусив стільки говорити про себе, повстав у новій формі. Новий альманах, що виходить накладом Харківського державного видавництва (цеб - то ДВУ — М. М.) за редакцією Миколи Хвильового, має назву „Літературний Ярмарок". Зовнішнє оформлення цілком виправдовує сенсаційну назву ... Дійсно

літературний ярмарок: безліч строкатих фарб, багато галасу, а також багато вправности створювати настрій. Хто знає боротьбу Хвильового за орієнтацію на Европу, той буде цікавий насамперед дізнатися, чи новий альманах продовжує ту боротьбу. Поки-що такого не багато можна помітити. Місцями промайне легенький і нерішучий натяк на те, що, раз прокинувшися, жадоба европейської кваліфікації та европейського рівня не може замовкнути. Але альманах розсудливо уникає повторювати „фатальні помилки" „Вапліте" і розпочинати боротьбу за Европу. Ця цілком зрозуміла обережність дає привід до деяких непорозумінь і закутує лице альманаху в таємничий морок, що за ним може ховатися справді дуже багацько, але з другого боку і велике „ніщо"...

В те ж принципово річище впадає й оцінка, що її дає „Slavische Rundschau" (власне, його проспект). Укладач розділу „Культурної хроніки", очевидно, ще не мав змоги на власні очі побачити цей новий наш альманах і пише про нього, як про факт близького майбутнього. Але й тут, певно послугуючись „точними відомостями" якогось спеца з літературних справ Радянської України, знову підкреслюється ідеологічна, мовляв, спорідненість „Літературного Ярмарку" з колишнім „Вапліте".

— „Замість припиненого торік харківського журналу „Вапліте", що орієнтувався на наближення української радянської літератури до Европи, — читаємо ми в цьому журналі, — з нового року виходитиме журнал за назвою „Літературний Ярмарок", який ставить перед собою програму, приблизно подібну програмі „Вапліте", і на чолі своїм має М. Хвильового, А. Любченка та ін. письменників Радянської України европейської орієнтації".

* * *

Подорож нашої Державної Капели „Думка" за кордон перетворилася в переможну демонстрацію музичної творчости Радянської України. Французька (буржуазна) преса змушена була — хоч-не хоч — визнати за нашою капелою блискучі артистичні якості. Не тільки що провінціяльна, а й паризька. Зараз маємо кілька десятків витинків з французьких газет, що в один голос підносять мистецькі дані на високий світовий рівень. „Думка" — це музичний колектив, що з повним правом носить назву світової капели — ось загальновизнаний присуд французької преси про нашу капелу після перших двох концертів.

Та чи не за найкращий покажчик того, яких високостей мистецької вмілости дійшла капела „Думка" під талановитим дригуванням Нестора Городовенка, можуть правити: думка О. Кошиця про капелу та враження паризьких петлюрівців з виступів наших капелян у Парижі (звичайно, цінність цих зауважень є різна: одна — в устах Кошиця, зовсім інша — на сторінках „Тризуба").

О. Кошиць дуже побоювався — як довідуємося ми із його розмови зі співробітником „Українських Вістей“ у Парижу („У. В.“ — 21 січня ц. р.), що „Думка“ не зможе цілком виправдати на світовому форумі своєї слави, як найкращої державної капели на Радянській Україні. Перші два концерти капели рішуче перекреслили ці побоювання. „Думка“ виказала себе гідною тріюмфу, що вона його зажила у Франції.

Щодо вартостей капели, О. Кошиць сказав, між іншим, таке:

— „Склад хору вражає своїм багацтвом і пишністю. Це є голоси, по характеру цілком відмінні від закордонних; володіючи колосальною експресивною силою і тим способом вокального виразу, який є чужий для імпотентних і інертних, безбарвних голосів закордону, вони самі в собі вже носять підвалину поспіху самої звучности вокальної матерії.

Яке побажання з цього боку можна висловити, то це лише те, щоб трохи пишніше були обставлені ґрунтовні низи басові. Бо при всій своїй абсолютно задовольняючій звучності, ясно могутній і чистій, ця партія сама примушує людину побажати додання до неї того бархату, яку може дати маса октавистів.

Але в межах того складу, який вона зараз має, партія басова є задовольняючою в абсолюті.

Про тенорову партію говорити не доводиться. Зверху донизу це одно задоволення.

Чудові також по повноті і такій життєвій барвистості альти.

Сопрано в загальному ансамблі трохи слабші, але ніжність і легкість звуку за малими виключеннями не лишає бажати нічого ліпшого.

Загальний звук хору є імпонуючий, повний, ситий і яскравий.

Із загальною масою форте злучується надзвичайна легкість, оздоблена якоюсь особливою задушевністю і тужливою приємністю, яку можуть мати тільки наші голоси.

Дисципліна хору абсолютно перфектна.

Рухливість хору прекрасна“.

Турне „Думки“ по Франції було остільки блискуче в своїм успіхові, що навіть серед наших землячків з „Тризуба“ повстало замішання. Будь що будь, а не могли ж уенерівські еміґранти безстороннє поставитися до виступів нашого художнього колектива, капели Української Радянської Держави. В цім і є причина тієї двоїстости, що просякає собою статтю у „Тризубі“ (27 січня ц. р.) про виступ „Думки“. Але, як читач може сам переконатися, натиск голосової культури співців наших виказав себе дужчим за брутально-зоологічну упередженість петлюрівської еміграції. Навіть у цім таборі не могли протистояти спокусі сказати бодай частину правди про капелу, як колектив визначної художньої якости. В. С-кий розповідає:

— „Що сказати про саме виконання?

Вже вихід капели на сцену виявив велику здисциплінованість, яка не покидала її протягом цілого вечора. Видко, багато праці покладено на цю так важну річ, без якої, зрештою, не можна уявити многоголосного музичного тіла, здібного що-менту перетворити у звуки волю володаря. І з цього боку капела давала все те, що міг вимагати і що хотів в неї втілити її талановитий диригент Нестор Городовенко. І то з тим більшим успіхом, що вона розпоряджає чудовими голосовими засобами. Брак музичної культури, який часто можна зауважити на голосах українських хорів і який часом можна було почути і на співі капели, для широкого загалу навряд чи був помітний, бо щедра українська мати-природа зрівноважувала те, що в Европі зветься доброю музичною школою...

Треба правду сказати, що капела виявила надзвичайну еластичність взагалі, а особливо в нюансах динамичного характеру. Її одна з найкраще виконаних речей — „Дударик" Леонтовича (до речи, розстріляного більшевиками) була чимсь чарівним, що трудно може передати бідне для цього людське слово. Здавалося, що золотосяйне мереживо звуків йшло не з людських грудей, а від невидимих струн, яких торкався то дужчим, то слабшим, але таким ніжним подихом вітрець-пестун. І струни бреніли, уносячи людину кудись далеко від грішної землі, в якісь незначні краї невиданої краси... А коли їх не стало, хотілося тиші, абсолютної тиші, щоби завмерлі звуки відгомоном далі продовжували жити в людській уяві. Але... жорстокі оплески брутально урвали їх, розбудивши з чарівного сну неземної і непередаваємої насолоди.

Другою українською піснею, що їх виконано з надзвичайним артистичним хистом, не пошкодивши ані трохи її ультранароднього характеру, була „Коляда" Козицького. Що то за чудова гра ритму, звичайно так трудного для виконання взагалі, а зокрема яка ідеальна дикція та яка глибоко народня інтерпретація самого змісту пісні. Хто зна, чи зрозуміли так її своєрідний колорит французи. Але численно представлена українська колонія голосно озвалася вигуками на біс.

Ці дві пісні — це були ті дві правдиві перлини, які різко виділялися на вінці артистичної слави, який сплела собі капела".

Автор намагається перевести порівнання проміж колишньою уенерівською капелою Кошиця та Державною Капелою УСРР „Думка" з диригентом Н. Городовенком на чолі. Зрештою, і тут „Думка", очевидно, сильно вразила навіть цього яскраво-ворожого нам суб'єкта. Як, очевидно, і те, що, коли б автор зміг хоч на хвильку забути, звідкіля приїхав Н. Городовенко зі своєю капелою (а цього ми не можемо сподіватися від нашого ворога, хоча б і на хвильку), то оцінка „Думки" була б ще позітивнішою. Але читаймо з „Тризуба":

— „...на закінчення дозволю собі торкнутися порівнання лише двох славних диригентів, бо голосові засоби обох капел були майже однакові (ліпші октави в капелі Кошиця) і не в них — головна річ.

І Кошиць, і Городовенко знавці не тільки нашої народньої пісні, але й її святая святих — душі. Однак не в тім тільки їх значіння, бо треба вміти дати її відчути і пережити іншим. І один, і другий вповні цього осягнули. Однак Городовенко при всій своїй талановитості не міг запалити огнем надхнення своїх капелян, а значить наелектризувати авдиторію в такій мірі, як це бувало у Кошиця. Тому й спонтанного вибуху овацій, які звикли бачити на концертах капели Кошиця, на концерті капели Городовенка не було.

Рівно і манера диригування у Кошиця оригінальніша і далека од европейських приписаних наукою форм. Кошиць — це чарівник, це творець з божої ласки. Городовенко — европейський талановитий диригент".

Не обійшлося і без своєрідних хуторянсько-гопачних забаганок з боку землячків наших славних, у Парижі сущих. Автор цієї ж таки статті не може дарувати нашому Наркомосові, що він не прибрав капелян у „наше чудове народнє вбрання" з широчезними, з Чорне море, запорізькими шароварами, кумачевими червоними поясами, вишитими сорочками, квітчастими стьожками, що аж очі рвуть та іншою етцетерою з аксесуару старого етнографічно-побутового театру. Ну це вже справа смаку, культурного рівня еміграції і, очевидно, її нудьги за батьківщиною.

* * *

Д. Донцов, добре знаний у нас співець „заборчої нації", культиватор думки про створення „нової раси людей", відтак — „нової породи українців", що, в разі потреби, схоплять за горло будь-кого (бо нація, мовляв, тільки тоді й знайде себе, коли виб'ється в нації панівні)— цей самий Донцов уже аж набрид нам своїм мало вже оригінальним як на сьогодні аналізом літературних явищ та шляхом розвитку української літератури. Продуктивність публіцистичних вправ автора збірника цитат під загальною назвою „Націоналізм" нам добре відома. Протягом семи років існування Літературно-Наукового Вісника під ідеологічною й організаційною зверхністю Донцова читач ЛНВ мав нагоду прочитати кілька десятків статтів, що з усіх боків обговорювали питання літературного розвитку на Україні, і в усіх них mutatis mutandis мова йшла про волеву перевагу „Европи" над „Росією", „Заходу" над „Сходом", про провансальство анемічних духом людей „Сходу", про расу, що їх властивістю є, мовляв, гіпертрофована перечуленість і сентиментальна гістерика („тряпічная душа", „раса кволих" etc.). Спочатку (р.р. 1922 — 1923) це було, коли хочете, навіть оригінально, принаймні, на українському ґрунті. Але потім, трохи пізніше, особливо після статтей в звязку з нашою літературною дискусією („Европа" чи „Просвіта"), кожна нова стаття, що зачіпала якимсь боком літературні питання, викликала рівно стільки ж інтереса, як набридла всім несоковита й безбарвна жуйка.

Чергова стаття цього автора у січневій (1929 р.) книжці Літ.-Н. Вісника „Росія чи Европа“ надивовижу лемішковида річ. Ні грана оригінальности, навіть жодного словесного новотвора, жодного термінологічно-сміливого вибрика на адресу „наших провансальців“, на що яких кілька років тому Донцов іноді був здатний. Статтю цю написано на літературні теми, і написано, звичайно, на донцівський кшталт: все, що тільки він устигає підхопити, проходячи, фігурально висловлюючись, повз „Будинок Літератури“, він змобілізовує, щоби „довести“ свою idée-fixe: за окциденталізм проти розчулености східника, за волюнтаризм заборчої нації проти кволого на волю „всесвітянства“, за „Европу“ проти „Росії“. А це йому вдається легко, навіть дуже легко. За методою нанизування цитат з философів, письменників і політиків, як то ми подибуємо у т. зв. книзі Донцова „Націоналізм“, він вишиковує десятки свідків, що його думку мають боронити, а думку інших поборювати. Отож маємо: Байрон, Шекспир, Гете, Бл. Ібаньєс, Шов, Бальзак, Мопасан, В. Гюго, Монтерлян, Меріме, Золя, Дж. Лондон, Зудерман, Лягерлеф, Емерсон, Вергарн, Бодлер, Мольєр, Расін, Бетговен et tutti quanti є зовсім інші, протилежні в розумінні активного ставлення до життя, ніж такі от, мовляв, як Пушкін, Л. Толстой, Тургенев, Гончаров, Достоєвський, Грібоєдов, Г. Успенський та ін. зі старшої генерації руської літератури, Брюсов, Ал. Толстой, Сологуб, Чехов, Горький з пізнішого покоління та ще кілька десятків з новітньої фази розвитку руської літератури. Імен тих набрав на 15 сторінках своєї статті наш шановний автор кілька десятків і все з цитаточками, з витягами з творів. Словом, вийшла справдішня донцівська мозаїка, що у „Націоналізму“ прибрала форми цілої книги, а в цьому числі ЛНВ доскочила тільки стати статтею.

— „Европа і Росія — читаємо в цій статті — се два культурні континенти, розділені океаном взаємного непорозуміння“.

В чім же полягає той „океан взаємного непорозуміння“, на думку автора? А це, мовляв, випливає з самого змісту понять „Европа“ і „Росія“.

— „Що таке Европа? Се континент, який у кількасотлітній війні відбив чужинецьку навалу і завоював три інші континенти цілком, а четвертий (Азію) в значній частині.

Се мусить бути, отже, незвичайна раса людей.

Що се за раса? Се є та, для якої світ є гра пригод, безнастанний підбій. Для якої найвищої цінністю є чин, а світ — спортовою ареною“ . . .

Такий „Захід“, така „Европа“ у випарах хворої фантазії фашиствського маніяка Донцова.

А „Росія“, „Схід“ — чим вагітна ця „раса“? „Росія“ це — за Д. Донцовим — символ кволости, волевої імпотенції. „Росія“ то є „раса кволих, нарід-плебей, який ненавидить усіх сильних і все сильне“;

„Росія“ то є збірний „перечулений словоблуд і нероба“. „Росія“, коли мала своїх бунтівників, то це були, мовляв, „бунтовщікі слабосільниє“, „собственного своєго бунта не видержівающіє“, а бунт їхній був не „яскравий і сильний“, як у „Европі“, а „трусливий і скритий“.

От як воно чітко і просто у простосердого приклонника схеми. Окцідент „переміг“, кволий Схід „подолано“.

Звичайно, для нас проблема „Сходу“ й „Заходу“ розвязується на інших шляхах,— та й самої, з отаким - о специфічним звучанням, „проблеми“ для нас зовсім не існує. Наш шлях — шлях пролетарських революцій з урахуванням факту наявности колоніяльного та напівколоніяльного Сходу (але без лапок) — ми проходимо заряжені величезною динамічною енергією, волею, що скерована не на що інше, як на прочистку склепів історії з їхньою трухлявиною тисячоліть, з непорушністю традицій. І вже не про „спортову арену“ нам ходить, коли ми підносимо кличі пролетарської революції, і не про кловнівську „гру пригод“ та (ой, як страшно) „безнастанний підбій“, а про жорстоку, невблаганну класову боротьбу за історічне завтра, за прийдешнє. А навіть Донцову має ж бути відомо, що в цій боротьбі, що тяглася і тягтиметься ще не один рік і точитиметься в жорстоких формах, переможе той, хто матиме міцніші нерви, волеву напруженість, хто здолає позбутися меланхолійної сентиментальности.

Отож, про „тряпічную душу“ „Сходу“ нема чого говорити, бо хто ж не бачив, хто ще не пересвідчився протягом останніх 12 років, що цей самий „Схід“, що Донцов його маже під сіру фарбу обезволеної „Росії“, зціпивши зуби, змобілізувавши цілі вулкани волі, волі нової, історично - молодої класи, боронив здобутки свого пролетарського „стихийного гону“, своєї, робітничої заборчости. Тут беззубою злістю спеціяліста від орієнтацій нічого не вдієш, як і не врятуєшся галасливою абракадаброю слів про „завоювання трьох континентів цілком, а четвертого (Азії) в значній частині“, бо, коли серйозно брати це, як, практичний заклик до так чужої експансії „українського народу“, то цей нічим не виправданий імперіялістичний вибрик фашистівського публіциста може хіба що спонукати нас шукати зрозуміння цього явища десь поза ділянкою соціяльних явищ,— доведеться певне, на допомогу притягати психіятрів. Не з такими атрибутами, якими діспонує Україна в наслідок своєї історичної минувшини (якщо погодитися на хвильку з донцівською схемою дальнішого розвитку України), замахуватися на три й чотири континенти.

Але Д. Донцов ще й поборник створення „незвичайної раси людей“. Зрозуміло, цієї „незвичайности“ має досягти в першу чергу сам патрон цієї ідеї. Принаймні, буде цілком нормально простежити бодай нашвидку за громадською (звичайно, справа не ходить про особисте) лінією цього невтомного барда „незломних волею“, до „кінця послідовних націоналістів“. Відразу впадає в око, що „крива“ громадської

 витривалости Донцова надто оригінальна. Цього він і сам, власне, не заперечує, хоч, звичайно, делікатно утримується від некорисної для нього характеристики такої мінливости в переконанні (див. принаймні його власні визнання у статті „Дон-Кіхотам монархізму" — відповідь В. Липинському „Державна Нація" — січень 1917 р.). Допоможемо трохи чіткіше простежити шляхи-вихиляси цього за його власним визнанням — „ворога орієнтацій на сторонні сили".

„Змін віх" в громадській кар'єрі Д. Донцова було так багато, що для зручности визначення головніших „етапів" ми послугуватимемося нумерацією.

Отож: 1) часи довоєнні — Донцов перебуває в УСДП, звідкіля його 1913 р. викидають, як він сам розповідає, за „авантурничі гасла"; 2) з початком війни Д. посідає германофільську позицію, звязаний з „відповідними" (мілітарно-контр-розвідочними) німецькими колами, одночасно втирається до „Союза Визволення України", звідкіля зі скандалом тікає; 3) за влади гетьмана Скоропадського Донцов стає одним з його гарячих приклонників, стаючи на чолі пресового бюра, береться, хоч і невдало, до пропагування ідей українського монархізму; 4) коли ж влада гетьмана захиталася, він недвозначно намагається кокетувати з петлюрівськими колами, висловлюючи симпатії повстанню проти хазяїна, якому до останнього моменту з собачою вірністю служив (стаття до ред. „Ради"); 5) у квітні 1918 р. увіходить до Головної Управи куркульської партії хліборобів-демократів, коли ж становище цієї партії ґрунтовно захиталося, Донцов також захитався і з цієї черговості партії тікає; 6) в гетьманській еміграції у Відні (початок 1919 р.) залучається до табору гр. Тишкевича та небіжчика бар. М. Василька, — це було тим зрозуміліше, що гетьманці ще мали там тоді своє посольство (В. Липинський); 7) вичерпавши всі можливості до намацання твердого ґрунту на еміграції, Д. пробує налагодити звязки з Варшавою, він планує поворот на більш сталий тубільний ґрунт, до Галичини — він пошивається у гарячі полонофіли, засуджуючи свою попередню німецьку орієнтацію, заробляє собі паспорта на в'їзд книжкою „Підстави нашої політики", рекомендуючи себе прихильником союзу з Польщею; 8) у Галичині ж закладає свою групу „Заграва", видає під тією ж назвою орган і за кілька часу... тую організацію кидає („я з групи виступив" — каже Д.); 9) кинувши „Заграву", взявся за організацію „Літературно-Наукового Вісника", який організувавши (1922 р.), використовує для найскаженіших атак проти Радянської України та проти всього, що тільки є поступового на терені Західньої України. Найбільш показовим в цю порівняльно-довгу смугу його „діяльности" (від 1922 р. і понині) є навдивовижу цинічне ставлення до тих ніби принципів, що їх сам він рекомендує, як підвалини своєї „роботи". Так, напр., реклямуючи себе, що-найрішучішим ворогом орієнтації на будь-які чужі українському народові сили, проголо-

шуючи себе 100% - м націоналістом, що однаково рішуче, мовляв, бореться і проти орієнтації на „Москву“ і проти орієнтації на „Варшаву“, він протягом цих 7 років не сказав жадного виразного слова проти „Варшавської орієнтації“, а всю силу своєї оскаженілости змобілізував проти Радянських Республік. Навіть більше того, — Донцов частенько заїздить до Варшави й на Волинь (певне, з милостивого дозволу і взаємного погодження з хозяїнами) і там впорядковує свої лекції приблизно на теми: „Розклад більшовизма в освітленні укр. рад. літератури“, „Схід чи Захід“ (тобто, Польща чи Радянська Україна) і т. ін. Не дивно, отже, що донцівський орган, який виходить у Львові, орган до того ж ще й „незалежної“ політичної думки та „войовничого“ націоналізму і т. д. і т. ін., зовсім обминув листопадові події у Львові 1928 р. Ані телень про події, що про них з обуренням писала навіть така вже прісна автономістська преса, як орган УХО „Нова Зоря“. Боком вилізли ці події Д. Донцову: раптом ще раз перевірено, що з Д.— варшавський слуга, допомагач і агент польської дефензиви (донос дефензиві наприкінці статті в числі ЛНВ за лютий 1929 р.), а не якийсь там поборник орієнтації „тільки на власні сили нашої нації“.

Боронь боже нас од такої „нової раси людей“!..

Та й старенька ця „раса“ скрізь уже по вуха зарекомендована. Це ж цій „расі“ виплачували „звонкой русской монетой“ „за верную службу“ по усіх отих „Двуглавих Орлах“, „Русских Знаменах“, „Земщинах“ та охранках; то ж ця підла „раса“ годувалася з німецької марки біля жолоба „Союзу Визволення України“ і вона ж сьогодні „соромливо“ змушена мовчати про те, про що кричали львівські бруки в листопаді. А вся вона разом, в усіх своїх відмінах зветься — льокайчуки, брудні ґешефтяри, професіональні шахраї, що служать тільки своїм особистим інтересам і більш нікому і нічому.

Отож, коли такі людці ставлять питання: куди має орієнтуватися українська література — на „Захід“ чи на „Схід“ (на капіталізм, чи на соціялізм), то, самоочевидно, вони висловлюють політичну тенденцію не свою (це нас мало би інтересувало, бо „тенденцій“ тих важко перелічити), а якихсь інших сил, що змагаються за громадську гегемонію на певному ґео - політичному обшарі.

— „Наша література є хора — читаємо у Д. Донцова.— Нас довго годували своїми зіллями різні, часом великі, але все ж провінціяльні знахарі з Москви і Ленінграду і замість вилікувати викривляли нашу психіку. Російське письменство з його культом безволля й хаосу не дає в нас стверднути старому варязькому первневі, довкола якого скристалізувалася б сильна і відпорна на всякі чужі впливи душа нації... Не визволимося політично, поки не визволимося духово. Поки не відчепимо від себе слизьких лап того спрута, що зветься культурою Сходу“...

Справа „політичного визволення“ України давненько, а останніми часами якось по-особливому — стала модним фахом. Найодвертіш це помітно звичайно в колах, що роблять самостійну, с в о ю політику. І зрозуміло, що оскільки говориться про свої власні інтереси, то не вишукують якихсь псевдонімів. Кажуть просто: Україна — дуже багатий кусень, є чим поживитися, — добре було б її „визволити“... від радянської влади (див. відомий № англійської „National Review“ та брош. Франсуа „L'Ukraine economique“). Людцям же á la Донцов залишають почесну ролю — ідеологічно „працювати“ над духовим звільненням від більшовицької пошести. Донцови цю роботу з чужого замовлення й виконують. Звичайно, звичка робить своє: звик все на якусь „орієнтацію“ працювати, то й працюєш; звільни його від цього обов'язку й... голгофа страждань...

І. МИКИТЕ[НКО]

ОДВЕРТИЙ ЛИСТ ДО ТОВАРИ[ША] ВОЛОДИМИРА КОРЯ[КА]

Дорогий товаришу Коряк!

Третій рік ми працюємо з Вами в одній організації, що їй не раз і не двічі доводилось боронити свої принципи, демонструвати свої ідеологічні засади і давати рішучого откоша своїм численним літературним супротивникам. І от, стикаючись з Вами в щоденній вусповській роботі, виступаючи з Вами безліч разів перед робітничими авдиторіями, я бачив, яка любовь до пролетарської України і до її молодої культури говорить у Ваших словах. Ви уміли блискуче захищати від наступу ворогів, від шовіністичних зальотів, од русотяпських посмішечок кожну цятку наших досягнень.

З Вас був і є добрий захисник української пролетарської культури. Я це знаю, я в це вірю і тому пишу до Вас цього одвертого листа.

Що ж трапилось? Чому лист? Яка його мета?

Трапилось непорозуміння. Його треба викрити ще до з'їзду ВУСПП, до якого ми разом з Вами готуємось.

Вашу доповідь („На литературной Украине“) видруковано в № 3 журнала „Н а л и т е р а т у р н о м п о с т у“ за 1929 рік. Не маючи на меті полемізувати з Вами в даному листі з приводу деяких тверджень цієї доповіди, з якими я не погодився ще на Пленумі, я хочу тут рішуче заперечити лише Вашу інтерпретацію моїх власних виступів.

На стор. 6, в останньому абзаці, Ви „захищаєте“ мене від докорів т. Сутиріна, які він зробив мені (там таки — на Пленумі) за мою статтю „Організація пролетарської літератури і національна справа“, уміщену в № 7 журнала „К р и т и к а“ за 1928 рік.

І „захищаєте“ Ви мене так:

> „Товарищ Сутырин бросил упрек т. Микитенко, но я думаю, что выступление Микитенко было тактическим маневром; нам, в нашем окружении, в условиях существования ефремовского комплекса, приходится из тактических соображений выступать тоже защитниками „обиженной Украины“, это делается в силу необходимости. Иначе, по крайней мере, до последнего времени, пока были Валайтисы, иначе нельзя было делать“.

Оце власне, ці кілька фраз Ваших і заховують у собі той величезний і темний знак запитання, який Ви, безперечно щиро, і стільки ж необережно повісили наді мною, над ВУСПП'ом і... над собою. Це й є той знак запитання, який я хочу скинути.

Бо що виходить за Вашими коментаріями? За ними виходить, що коли я й виступав десь, у міру своїх сил, „тоже защитником“ обиженной Украины“, то робив це тільки тому, що виступати і н а к ш е не можна було. А то б, мовляв, він виступав би „иначе“. На жаль, Ви не даєте пояснень, як же саме інакше мусив би я виступати, захищаючи свої переконання і доводячи помилковість старих позицій ВАПП'а, шкідливість великодержавницьких проявів у роботі деяких діячів на культурному полі й т. ін. На жаль, Ви цим самим сієте в мені сумнів що до Ваших виступів. Невже ото, коли ми виступали разом з вами, невже ваші промови були „тактическим маневром“? А я думав, що ви ото щиро...

Бо за Вашими коментаріями виходить, що я одне думаю, а зовсім інше говорю чи пишу, хоч би й у згаданій статті.

Словом, виходить, що „выступление Микитенко было тактическим маневром“ (для чого? — І. М.), щовін би не мусив був того писати, але... „в условиях существования ефремовского комплекса приходится из тактических соображений“... і не таке, мовляв, може сказати людина.

От я й хочу, не полемізуючи з приводу цієї Вашої тези, за якою виходить, ніби-то в нашій літературній дійсності немає нічого, крім єфремовського комплексу, що варто зихищати, не полемізуючи тут з приводу цієї тези, я хочу сказати, що Ви надаремно мене „захищаєте“, бо я справді таки робив свої виступи не з тактичних міркувань і не ради „уступок“ „єфремовському комплексу“, а тому, що вважав свої твердження за справедливі, а твердження й політику старого ВАПП'а — за помилкові.

Тимчасом, за Вашою інтерпретацією, мої виступи були, так би мовити, нещирими. А що я являюсь членом ВУСПП'а, до якого належите й Ви, і що виступи свої я робив саме від організації, то виходить, що й ВУСПП до деякої міри провадив таку досить таки неприємну політику: ніби захищає Україну, одначе Ви йому не вірте, це він так, „из тактических соображений“...

Це помилка. Це величезна помилка!

Невже заперечуючи, наприклад, Ваші твердження:

> „То, что у вас называется попутничеством, у нас называется пролетарской литературой (смех)“. („На лит. посту“, стр. 6).

або оце:

> „У нас нынешняя вычурность есть предсмертная судорога старого украинства. Она иногда производит впечатление какого-то под'ема, какой то силы, которая возрождается, но это обманчиво. Это оживление перед концом. Это последний, даже не бальзаковский возраст, а более поздний (смех). Это — яд разлагающегося трупа. Эта отрава проникает и в нашу пролетарскую литературу“... (там таки, стр. 10).

Невже, заперечуючи ці Ваші твердження, я так само робив „тактический маневр“ ради „ефремовского комплекса“, а насправді думав: Правильно! Яд! То, что у вас попутничество, у нас пролетарская литература. Правильно. Судорога. Перед концом!

Ні! Я так не думав. І тому я заперечував на пленумі ВОАПП ці Ваші твердження. Я говорив, що Ви зовсім надаремно не провели демаркаційної лінії між здоровою молодою пролетарською літературою і тією частиною української літератури, де вже яд і „бальзаковский возраст“. Я назвав тоді низку творів з робітничою тематикою і низку інших революційних творів і взяв на себе сміливість захищати нашу літературну дійсність від того глибокого скепсису, що ним була просякнута Ваша блискуча своєю формою доповідь. Пригадайте ж, що ви відповіли мені в своєму кінцевому слові? Якщо я не помиляюся, Ви назвали мій виступ демагогічним. Ви не повірили мені, що я справді за ті твори, і за тих письменників. Ви сказали: Таа... знаєм його, він не звертає уваги на одеську периферію, а на пленумі, бач, розпинається.

І нарешті — мені дивно, чому це членові спілки пролетарських письменників не можна бути „защитником обиженной Украины“ навіть в тому випадкові, коли він боронить свої тези, що забезпечують, на його думку, інтернаціональну єдність пролетарських літератур і відкидає тези, що шкодять цій справі, і таким чином безперечно-ж „обижають“ Україну, радянську республіку, в якій є сектор пролетарської літератури.

Чому це Ви виступаєте на захист цього письменника в такий спосіб, як це Ви зробили на пленумі і як тепер надруковано в журналі „На литературном посту“? Де це сказано, нарешті, що пролетарський письменник не повинен виступати „защитником“ тієї лінії в культурному процесі, що її провадить партія і Наркомос нашої республіки?

Інша річ, коли б Ви довели були на пленумі, що я в своїх виступах розминувся з лінією партії і наробив помилок. Тільки тоді я щиро подякував би Вам.

А так — що ж?..

Не рятує Вашого коментарія навіть остання фраза цитованого вже абзаца:

„... Иначе, по крайней мере, до последнего времени, пока были Валайтисы, иначе нельзя было делать“.

Адже Ви знаєте, що Валайтисов давно вже немає там, де вони були. Знаєте також, що І Всесоюзний З'їзд пролетарських письменників (1—8 травня) відбувався зовсім не під егідою Валайтисів. І все таки на ньому наша вуспповська делегація (в якій, на жаль, Вас не було) витримала була досить таки серйозну баталію і саме після цього з'їзду і виступив я в „Критиці“ зі статтею „Організація пролетарської літератури і національна справа“, а трохи раніше перед тим — у „Комуністі“ зі статтею „І-й Всесоюзний З'їзд пролетарських письменників“.

Дорогий товаришу! Я хочу переконати Вас, хочу, щоб Ви повірили, що на мене, як на одного з старих гартованців, а тепер — вуспповця, „єфремовський комплекс“ не впливає ані краплі, що „яд разлагающегося трупа“ в мене не „проникает“, що „судорога старого украинства“ мене не обходить (хай собі здихає! — гній під ноги!).

І все таки... Вірніш: і тому:

— Я сміливо буду виступати і далі, в міру своїх сил і можливостей, „защитником“ пролетарської України, її молодої, свіжої і радісної пролетарської культури і зокрема нашої молодої пролетарської літератури і творів революційної літератури, що заслуговуватимуть на захист і визнання, а не на засудження! Все, що, на мою думку, шкодитиме розвиткові цієї культури, я буду й надалі засуджувати і то не з тактичних міркувань, а таки по щирості і з переконання.

З великою пошаною і привітом

Ваш Іван Микитенко

Харків

1929 14 березня

В.

ВІДПО

Товаришу Микитенк

На Вашого одвертого листа моя одверта відповідь. Ніякого то „глибокого скепсису“ в мене немає, як і ніякої тези „ніби то в наші літературній дійсности немає нічого, крім єфремівського комплексу“. Це все Ви мені дружньо „пришиваєте“.

Я не вважаю т. Сутирна за напостовця старого ґатунку і вели державного шовініста, як не вважаю і Вас за українського шовініст який може щиро ображатися „за свою націю“.

Комуністи не знають національних о б р а з, їхня тактика скеров на цілковите задоволення справедливих національних потреб по в країнах, на правильне, ленінське розʼязання національного питан Так, чи ні? А коли так, то яке наше ставлення до того єфремівськ комплексу, який таки є в нашій дійсності і має відбиття в лі ратурі?

Єфремівський комплекс є, на мою думку, оті якихось 4% лю ности на Україні, що змушені нині мовчати, тая пак група укра ської буржуазної інтелігенції, яка йде за Єфремовим і якої симпа тягнуться навіть за кордон, бо цим людям ніяке посилення українізації не до смаку, бо вони проти того пролетарського характеру наш культури, що вже виразно накреслюється.

Сюди ж обʼєктивно належать і ті групи, які хоч і з радвладою, вважають за можливе зберігати добрі стосунки з Єфремовим і К°.

Є, нарешті, такі, що не усвідомили собі, не зʼясували остаточ кудою йти. Вони не прийшли до рівноваги, вони вагаються. О слово, є люди, для яких національне питання не є засіб, але [illegible] ідеал, які живуть, як ті вражливі мімози, реагуючи на різні на нальні кривди, сприймаючи це все, як особисті болючі обра Я розумію, що з такими потрібно особливо тактовне, обережне [illegible] водження, потрібно підтримувати всі їхні справедливі вимоги, за джувати всі факти, які вони так ретельно і хворобливо колекціону і збирають у „запашні“ букети. Ми того не заперечуємо, воно шкодить чимало. Треба усувати всі причини такого справедли обурення. Треба переконати фактами, що тільки радянська влада безпечує українську націю, кажучи високим штилем, від львівськ погромів.

Водночас я гадаю, що треба провадити боротьбу і з українськ націоналізмом. Що до попутництва, я вже зробив потрібну попр після пленуму, в листі до „Известий“ зʼясувавши, що є такі п менники, які звуться в нас пролетарськими (не всі, це ж ясно з лого контексту стенограми моєї доповіді на пленумі), бо во

наприклад, Сенченко, Йогансен) належали до пролетарської літорганізації, а тепер є насправді типові попутники. Це не заперечує, ще раз кажу, наявности в нас справжніх пролетарських письменників, як може хто знову мої думки перекруте.

В нашій радянській літературі і навіть почасти в деяких письменників, що їх вважалося за пролетарських, спостерігається нездоровий аполітизм, натуралістичне зображення життя в оздобленні кепських настроїв, безперспективно. Скільки класова боротьба не припиняється, вона має відбиття і в літературі і, як відомо з газет, ми повинні стежити за культурним і політичним розвитком письменників, скеровувати їхню роботу, говорити одверто і щиро про хиби, виховувати в нашому дусі, а не захвалювати, що ти, мовляв, Матюша, талант — пиши, що твоя душенька забажає, аби було художньо, а решта — то осоружна тая 100% ідеологія.

Я вважаю, що „єфремівський комплекс" агонізує. Перед кінцем є не пролетарська література, очевидячки, а саме оцей націоналістичний комплекс. І не шийте мені, друже мій, отого „поговору на цілу українську літературу". Будь ласка! Залишіть щось Таранові.

Що до здорової молодої української пролетарської літератури, то її представники сиділи на тім же пленумі, і я цілком підтримав Вас, коли перелічували твори оцих наших молодих сил — з робітничою тематикою, якої жадає український пролетаріят. А що до демагогії, то ніде правди діти: була вона у ваших словах — хвалили одних авторів на пленумі, а на Україні їздили якраз навпаки, не з ними, а з іншими. Цього (поїзденьок по Україні) не ставив і не ставлю Вам на карб, навпаки, вважаю це придбанням, але тільки одверто вказав тоді в промові на дійсний стан речей.

Гадаю, що ми можемо погодитися на тому, що лінія партії (на зміцнення культур всіх націй Союзу, на нещадну боротьбу так проти руського великодержавного шовінізму, як і проти українського імперіялізму (є й такий!) — ця лінія мусить бути переведена в життя цілком — до цілковитої перемоги.

З компривітом В. Коряк

15/III 1929

КІНЦЕВЕ СЛОВО

Товаришу Коряк!

Правду кажучи, я сподівався на більш вичерпливу відповідь. І ніяк не сподівався, що замість неї Ви почнете говорити мені „компліменти" на зразок оцього „убійчого": „не вважаю і Вас за українського шовініста, який може щиро ображатися „за свою націю".

Власне, я не мусив би пасти задніх і в свою чергу повинен би виявити негайно ж і свою толерантність до Вас, відповівши, приміром,

хоч би так: „не вважаю і Вас за русотяпа“. Але я не хочу перебирати цього Вашого неправильного тону, тому що це відтягло б нас від сути спірних між нами питань.

Одначе я мушу зазначити, що не лише т. Сутиріна я не вважаю (як і Ви), „за напостовця старого ґатунку і великодержавного шовініста“; я не вважаю за таких і решту керовників ВОАПП'у, а також і РАГІП'у. Це прекрасні товариші, що тримаються правдивої ленінської лінії, і тому ми так дружно з ними працюємо.

Отже, навіщо „залякувати“ замість відповідати спокійно і по суті? Я питаю: „Чому це членові Спілки пролетарських письменників не можна бути „защитником обиженной Украины“, навіть у тому випадкові, коли він боронить свої тези, що забезпечують, на його думку, інтернаціональну єдність пролетарських літератур“.

А Ви повчаєте: „комуністи не знають національних образ“. Правильно. Але краще було б, коли б Ви відповіли по суті.

Я питаю: „Невже, заперечуючи Ваші твердження, я робив „тактический маневр“ ради „єфремовського комплексу“? А Ви відповідаєте: „є такі, що не усвідомили собі, не з'ясували остаточно: кудою йти“. Правильно. Є „такі“. Але це ж не відповідь. Ви не відповідає те, а ворожите, натякаєте... От оце мене якраз і не задовольняє.

Ходить нам о те, як нам працювати так, щоб найактивніше допомагати розвиткові нашої української національної пролетарської літератури, цілої нашої революційної радянської культури, скеровуючи цей розвиток на шляхи, що їх намітила партія, а Ви, як громовий акорд своєї відповіди, подаєте такі останні слова: „нещадна боротьба так проти руського великодержавного шовінізму, як і проти українського імперіялізму (є й такий!)“.

Звичайно, що ми „можемо погодитись“ на цьому! Та чого там погоджуватись, коли ми цілий час активно боремося проти цих двох найяскравіших проявів ворожої нам ідеології. Хоч я не знаю, чому Ви обмежуєте свою тезу лише боротьбою проти українського імперіялізму? Адже нам треба боротися проти українського шовінізму взагалі? Отже ми давно згодні! Але... ходить нам о те, як нам працювати так, щоб найактивніше допомагати розвиткові... і т. д. (попередній абзац).

Адже самою боротьбою проти націоналізму не створиш нової національної культури? Адже самої тієї боротьби буде замало? Значиться, треба подумати, як нам працювати так, щоб найактивніше допомагати розвиткові і т. д... А Ви лякаєте тим, що „у нас нынешняя вычурность есть предсмертная судорога старого украинства“...

Хоч і страшно мені, щоб Ви, бува, не зробили мені ще такого компліменту: не вважаю вас, мовляв, за старого українця! та я все таки не можу погодитися і з цією Вашою тезою.

А що як воно навпаки: розквіт нового, молодого, на угноєному старим українством ґрунті? А що як це — шукання шляхів молодою радянською літературою, випробовування нею всіх культурних засобів, перетравлювання минулих надбань, до чого кликав тов. Ленін, а не „судорога"?

У всякому разі, ніхто не може твердити, що „стиль доби" уже знайдено. Отже стилістичні шукання пролетарських письменників, коли це не відриває їх від пролетарського масиву, треба вважати не за „яд" і не за „судорогу", а за доказ активности і життєздатности нашого молодого пролетарського літературного організму.

Нарешті — „майже" особисте: що до моїх „поїзденьок по Україні". Це Ви натякаєте на те, що ми їздили місяців зо два в індустріяльні центри України, на шахти, на залізорудні кар'єри то-що, куди нас запрошували (між іншим — особисто) ВУК'и профспілок і посилали відповідні організації? Їздив я, мовляв, якраз не з тими, а з іншими. Навіть відкинувши те, що й тут Ви не зовсім точні (бо були там і ті й інші), залишається для мене неясною Ваша тактика чи Ваша логіка: якщо Ви вважаєте це за „придбання", то навіщо тоді „пришивати" мені „дійсний стан речей"? Але це — між іншим.

Отже я сподівався на більш вичерпливу відповідь по суті.

З компривітом І. Микитенко

БІБЛІОГРАФІЯ

„ЛІТЕРАТУРНИЙ ЯРМАРОК"

№№ 1, 2, 3

Звертаємо увагу, що передмова (до книги „сто тридцять першої") рекомендує „поважати твір, і письменника, хоч би нашої рекомендації". І принаймні, що до письменників нашої рекомендації редакційні коментарії — або ж „інтермедії" — цього тону поваги додержують. Але соціяльний зміст самої рекомендації не завжди ясний, і критерій редакційного смаку залишається стильно-строкатий.

І коментарії, і художні вироби наявно проте показують вплив і керівний вплив на „Літ. Ярмарок" ідейно-художньої концепції українського романтизму. При цьому сучасний романтизм „Літ. Ярмарку" свідомо продовжує традиції раннього Гоголя та українського романтизму тридцятих минулого сторіччя років, так що є неоромантизмом, відродженим напрямком. Раз „Літ. Ярмарок" являє собою de facto об'єднання за художніми ознаками неоромантизму, то за художніми ознаками урбаністичного імпресіонізму об'єднується „Нова Ґенерація", в побутовий психологізм ухиляється і „Плуг", а неонародницький побутовізм являє собою спільну ознаку київських попутників-прозаїків. Отже, розподіл за ознаками соціяльними призвів до

 свідомого чи позасвідомого художнього самовизначення. Для поглибленої художньої праці таке самовизначення являє собою річ конче потрібну. Пролетарська література почала вже стилістично самовизначатися в пляні пролетарського, ми б тут сказали, діялектичного реалізму, як системи світовідчування, що відповідала б системі світогляду діялектичного матеріялізму.

Деякі вироби „Літ. Ярмарку" наближаються до такої нашої концепції, деякі інші більше наближаються до неонародницької концепції київських попутників - прозаїків, основна ж кількість їх неоромантична, тобто, поперше, вважає за свій художній обов'язок відображати дійсність, рівночасно, по змозі, широко затулюючи її ж вигаданими естетичними феноменами, а по - друге, робить наголос — більший, ніж треба для додержання художньої рівноваги, на моментах, так мовити б, декоративно - національних (приклад молодого Гоголя стає тут у пригоді). Строкатість оцих триплянних переливів відповідає і зумовлюється певною розбіжністю соціяльної фізіономії „Ярмарку".

Строката різноманітність і стилевих, і жанрових настановлень по всіх трьох книжках має не стільки стильний, скільки стилізаційний або навіть пародійно - стилізаційний характер.

Уже в самому принципі побудови і в самій назві альманаху („Літературний Ярмарок"!) оголено пародійну стилізованість його. Ярмарковий, вертепний стиль із такими декоративно - національними персонажами інтермедій, як циган з батіжком, золотий півник у синій свитці наопашки і Сірий Чортик Зануда, і з не менш мальовничими героями авторових виробів автохарактеризовано в передмові так:

> Невже Ви не помічаєте, що „Ярмарок" для нас — це величезна червона пляма (аж сліпить!) на голубому фоні, це — строкатий натовп веселих, добродушних людей, це, коли хочете — „сорочинська" вигадка нашого трагічного земляка — Ніколая Васільєвича Гоголя?

Принагідно посилається тут редакція на европейський, а саме на Віденський авторитет:

> Хіба для віденців „Ярмарок" це — не „пратер", не каруселі, не фантастичні коники, циганики й тисячі інших пролетарських забав?

А в другій передмові до 132 - ї книги між іншими редакційними заявами сказано:

> Наш Ярмарок тому не хоче горіти патетикою своїх запашних днів, що нам (і нам і Вам, шановний читачу) бракує волі, що нарешті нам уже і не бракує волі, але ми мусимо трохи почекати.

Безпосередньо далі виникає твердження, що „сьогодні наше мистецтво розбігалося по драматичних закутках справжнього сіренького

життя сіреньких людей", а ще скарга на хлібні черги. Цей мінор урівноважено мажорними сподіванками на пришестя літературного Месії і на те, що „наш Ярмарок таки заграє всіма фарбами багатого на фарби барвистого світу". На жаль, не визначено, яке відношення має перший мажорний мотив до другого. Ми, звичайно, цілком погоджуємось із тим, що треба розповісти про те — „як сивий старий Донбас, Донбас вагонеток, кіньми відсовується в даль віків і дає місце тому молодому, енергійному Донбасові, що весь в електриці" і навіть „про новітнє машиноборство, про психіку нової донбасівської, скажімо, людини" (тема роману тов. Гонімова, що друкується в „Красном Слове" з № 3). Але ми не хочемо відкладати виконання цих завдань до другого пришестя... Еміля Золя і робимо, що можемо, в цьому напрямку. У нас немає певности того, що нас визволить літбог і літгерой, а „трохи" вичіку вати на нього з есхатологічним настроєм: „... А поки що ми бачимо тільки хлібні черги" — кому як, а нам нудно.

Отже... отже можна перейти до побіжного розглядку ярмаркових виробів.

І коли починати, як годиться, саме з поезії, то тут принципове значіння мають „Гофманова ніч" М. Бажана і невеличка історія з лебединим співом М. Драй-Хмари:

> О ґроно п'ятірне нездоланих співців, крізь бурю й сніг
> гримить твій переможний спів, що розбиває лід одчаю
> і зневіри. Дерзайте, лебеді... (№ 1, 113 ст.).

В „Інтермедії одного" (№ 2, 124—5 ст.) з приводу „Лебедів" цих переведено доволі таки дотепний, але трохи розтягнений діялог поміж батьком та допитливим піонером:

> — А що це, тату, за „лід одчаю й зневіри" вони розбивають?
>
> — Годі, сину, це вони деяких знайомих так бадьорять...

Пародійна аналіза ідеалістичного стилю поезії переведена тут блискуче, до того ж інтермедія доводить, що з неокласичною ідеологією, виявленою в цій символістично-неокласичній поезії, редакція рішуче не погоджується і, таким чином, літярмаркова строкатість дістає певне обмеження на неокласичному кордоні. З контексту можна довідатися, що вплинула тут громадська думка і відограв ролю мотив самокритики. В епілозі до другої книги висловлено надію, що.

> нарешті зійде сонце прийдешнього, і тоді вже не будуть лаяти редакцію „Літературного Ярмарку" за безпринципність, за угодовство, за бажання об'єднати те, що не хоче об'єднуватись (255 ст.).

Микола Бажан ілюструє своєю „Гофмановою ніччю“ психологічний напрямок у неоромантизмі. Він же налагоджує тут стилізаційно-традиційний звязок із класичним німецьким романтизмом. „Літературний Ярмарок“ старанно збирає своїх літературних предків. В імени другого яскравого представника ярмаркому сказано: „І ось я, Майк Йогансен, стою своїма двома ногами і росту разом із трьох европейських культур“... (№ 3, 3 ст.).

У згоді з загальною традиційністю перебуває тематичне настановлення авторів альманаху на нещодавнє, а то й на дуже давнє минуле. Замилування в минулому поруч із туманними сподіванками на непевно уявлюване майбуття становить основний емоціональний тон неоромантичного альманаху, тон доволі таки традиційний, що його вважати за витвір літератури саме пролетарської не можна.

Із таким напрямком яскраво контрастує хіба що оповідання М. Майського „Іспит“ (№ 2, 123 ст.) — драматичний заводський етюд із проблемно-побутовим настановленням. В ньому діють живі і більш-менш сьогоднішні сірі люди: лив'ярник, Семен Синиця, що „по складу свого характеру, належав до людей, що обов'язково мають комусь підлягати й від когось залежати“, Субота — антитетичний „тип заводського фельдфебеля“, він після революції „трішки злиняв, перефарбувався і швидко пристосувався до нових обставин, лишаючись по суті тим саме Суботою“, і нарешті „кремезний, наче вилитий з чавуну“ робкор Бугайов. Не позбавлене деякої характерологічної спрощености, оповідання цікаве і виявленою в ньому психологічною, але соціяльно-зумовленою минулими впливами диференціяцією робітничого типажу і своєю психологічною динамікою: умотивуванням пробудження пролетарської ініціятиви в відсталого героя, Семена Синиці. Сірість оцього оповідання, безперечно, значно яскравіша, як мальовничість старо-романтичної і не дуже вдалої вправи Іванова Павла „Ніч і день“, поруч уміщеної. Її виправдання лише в тому, що з неї тільки жанрова вправа на стародавню тему.

Як впливає оточення на окрему творчість, показує оповідання Г. Коцюби „Обов'язок“, де несподівано, треба гадати, і для самого чесного, але трохи консервативного, реаліста забреніли мінорно-романтичні нотки:

> „Знаєш перед моїми вікнами другий день ходить якийсь підозрілий суб'єкт. Він низенький, опецькуватий, в гостроверхому чорному брилі, що нагадує еспанського контрабандита“ (№ 1, 49 ст.).

Анормальний психологізм „Обов'язку“ справляє не дуже хороше враження. І залишилось не цілком зрозуміле питання, що автор хотів дати: певний тип легкодухої людини, емоціонально захопленої революцією та коханкою, чи екскурс до глибів загально-людської психіки в анормальному її стані.

Відповідна інтермедія з цього приводу констатує:

Єсть такі жанри, єсть такі стилі, нарешті, єсть і такі автори... (73 ст.).

Оповідання М. Хвильового „Із Вариної біографії", беручи сюжет із прекрасно відомої авторові доби громадянської війни, вражає несподівано романтизованою кінцівкою, де використано спосіб сюжетного сну. Загалом, воно показує в літературній еволюції Хвильового наявність переходу від імпресіонізму до якогось своєрідного реалізму. Звичайно, кінцівка стиль і жанр твору порушує, що й усвідомлює собі редакція (тоб-то, в першу чергу, сам Хвильовий):

„...автор нічого не загубив би, ще з місяць попрацювавши над (особливо!) кінцем свого виробу"...

Жаргонізованість і локальність викладу, використані на півтораста відсотків у Хвильового, знаходять дальше пристосування у Сенченка, Йогансена, Остапа Вишні... Локальність майже краєзнавчого порядку характеризує і „Червоноградські портрети" І. Сенченка, і „Подорож ученого доктора Леонарда і його майбутньої коханки прекрасної Альцести у Слобожанську Швейцарію. Для І. Сенченка ще в більшій мірі, як для М. Хвильового, характерна тепер орієнтація на голий життєвий матеріял. Твір Йогансена являє собою цікаву композицію з літературницьких мотивів та літературних ремінісценцій і належить до певного типу літератури читача, де за О. І. Білецьким чільне місце посідає постать А. Франса.

Але згадану композицію М. Йогансен подає на дуже свіжому, конкретно-пейзажному, описовому тлі, а саме в мальовничих околицях міста Змійова на Харківщині. Дієві особи твору Леонардо та Альцеста і являють собою саме той характерний естетичний феномен, що має функцію затуляти романтикові дійсність за принципом, від Йогансена так зформульованим: „...роз'ятрена фантазія мистця може химерністю і надзвичайністю своєю ви ередити найдивовижніший витвір Натури, наймонструозніший факт Реальної Дійсности". Мотиви декоративно-національні мають у „Подорожі" характер переважно географічний,— Слобожанська Швейцарія, а подекуди також і історико-географічний. Поза романтичністю і декоративністю твір має деякий ще й соціяльний зміст: протиставлення гротескного дикуна древонасадця майбутньому інженерові Орестові, розв'язане щасливо в епілозі. Редакція в „Інтермедії патосу" справедливо відзначила його (змісту) і кількісну, і якісну недостатність, натякнувши при цій нагоді на відому теорію лимонадного мистецтва, що її виставив нещодавно М. Йогансен. Нам здається, що справа тут не лише в індивідуальній химерності авторовій, а ще більше в загальному романтично-декоративному настановленні ярмаркової творчости.

І. Сенченко творить більш-менш новий для української літератури жанр художніх біографій людей, хоч і не загальновідомих та типових

соціяльно. Вдалі виходять у нього типи селянські в циклі „Червоноградських портретів“, тоб-то, головним чином, стилізований з певною дозою ідеалізації і грандіозний куркуль Михайло Кішка-Самійло, забуток феодальних умов на селі. З його нагоди виникають, звичайно, згадувані декоративні мотиви:

> Михайло Кішка-Самійло прямий нащадок отого самого Самійла-Кішки, що про нього співається у народніх невольницьких плачах (№ 1, 77 ст.).

А також деяка екзотизація і без того соковитої постати:

> ... коли Михайло Самійло-Кішка швидко летить на тачанці, розмальованій під розкішну екзотичну квітку, грива йому теж летить назад, розвівається і він тоді схожий на чорне вітрило.
>
> (Ib., 79 ст.).

В жанрових родинних сценках наявні елементи гротескного перебільшення, що теж становить характерну особливість нашого неоромантизму, як і класичного.

Стиль І. Сенченка ми б визначили, як романтизований натуралізм. В кожному разі, стилістичне настановлення не заважає йому досягати виразно соціяльної типовости в своїх біографіях. Своїх героїв І. Сенченко не залишає без певного поціну, що він (поцін) іноді свою виразну певність починає втрачати. Біографію того ж таки Самійла-Кішки скінчено сантиментальним епілогом, що відбувся вже після революції:

> ... сидів дід, зовсім старий і зовсім смутний, і колупав пужалном базарне сміття.
>
> . . . .
>
> — Що ж ви, як тепер, Михайле Михайловичу?
>
> Старий безнадійно покачав головою і ледве чутно відповів: „Погано“.
>
> (Ib., 96 ст.).

Постать Григорія Хведоровича Головатого:

> ... він ... довідався, що людина має свій початок від мавпи, що старе село розвалюється, викидаючи на один бігун сільсько-господарське та міське батрацтво, а на другий — нову буржуазію. Григорій Хведорович рішуче і свідомо приєднував себе до останньої ...
>
> (Ib., 99 ст.).

Зазначалось уже, що автор цю постать не зумів так інтимо й глибоко відчути, як Самійла-Кішку, особливо після того, як Головатий своє соціяльне призначення виконав і приєднався до міської буржуазії. Позначаються тут і схематизація, і непевний оцін обопільної соціяльної ролі цього типу.

В тому ж таки пляні романтизованого натуралізму подає свою мальовничу панораму „Ярмарок в Славгороді“ (№ 2) К. Гордієнко,

письменник, що про нього наша критика й досі не склала певної думки. Цей письменник, як і Сенченко, ще зовсім не остаточно себе визначив. Тему він узяв у сучасному пляні, тимчасом як Сенченко малює свої портрети ще в довоєнному часі. Третій із них „Фесько Андибер" (№ 3), де так само діє Григорій Хведорович Головатий, змальовує типи червоноградської голоти на чолі з Феськом. Автор як Гомер, мальовничо описує страви й напої і, як той же клясик, хоріє на розтягненість і статичність.

Новітній твір талановитого, але все ще надто юного Ю. Яновського — „Козак Швачка" (№ 3) просто перенасичений історичною та етнографічною декоративністю, хоч і дія діється на початку революції... не Великої французької, а Жовтневої. Відродження в українській прозі етнографізму починає прибирати загрозливий обсяг. Стилістика твору показує різноманітні і по-різному використані впливи. От маєте молодого Гоголя:

> Це сиділи на скелі орли, напустивши на себе всю поважність завмерлих хвиль. Це — ще непорушена нічим тиша, яка розірветься через голосне квиління стріл, брязкіт щитів, іржання коней, і затремтить степ, затрясуться шляхи під копитами сміливих вершників.
>
> . . . .
>
> Марченко сердито скосив очі на Галата, і в цей момент фотограф клацнув затвором.

А то ще краще і вже без будь-якої пародійности:

> Суворі звички Січі Запорізької відбилися на церкві. Ікони було змальовано з братчиків-будівників, з кошевого отамана з курінних. В такій церкві ставало страшно серед вусатих, чорних лицарів, уквітчаних оселедцями, в козацьких свитах, жорстоких та відважних.
>
> . . . .
>
> Максим Залізняк, Семен Неживий, Яків Швачка (!), Іван Бондаренко — всі славні колії, чисті серця 70-х років XVII віку, месники за кривду, за бідних.

Поруч із тим виникають думки пацифістичного ґатунку:

> Такі люди ходять по сторінках історії, як по своїй хаті, і дивно стає, чому після них постають зруйновані міста, кров, пустка, смердючі трупи. Може завше шукання людського, справедливого і достойного дає такі наслідки? (18 ст.).

Наслідки, дійсно, трохи сумнуваті: революційна дійсність просто тоне в сліпучому стилізаційному тумані, хоча її художньої наявности в оповіданні заперечувати не можна.

Трохи дивує ботанічна декорація кінцівки: „На пісках росте вощанка менша, на воді конюшина біла... на скелях перстач альпійський... на степах... деревій голий, ковила..., а слава людська —

 росте з єдности та відваги!". Не заперечуючи останнього твердження, ми не розуміємо, нащо було тут перераховувати малозрозумілі назви в кількості двадцятьох, можна здогадуватись, списаних із етикеток Київського Ботанічного Саду, і до того ж подавати про ці рослини непевні екологічні відомості (конюшина на воді, звичайно, не росте, вощанка для пісків не характерна, а деревій голий є саме скельна, а не степова рослина). Правда, цей список теж має суто український характер.

Серед прозового матеріялу другої і почасти третьої * книги є твори з романтизовано-психологічним настановленням: Ол. Досвітнього „Сірко", Юр. Шовкопляса „Геній", О. Слісаренка „Тварина", Гр. Епіка „Радіоаматор" та І. Дніпровського „Яхта Софія". Цей напрямок виглядає найменш розробленим і вживана тут художня методика призводить до заглиблення в поверхову загальнолюдськість відірваної від колективу свідомости („Тварина", особливо яскраво), або ж надмірно звужує соціяльну значність твору. Психологізм у молодого письменника Ю. Шовкопляса починає набирати проблемно-соціяльного характеру, хоча його типаж (студентство) переховує надто ще багато нетипізованих випадкових рис. Його оповідання викликало серед студентської молоди певне зацікавлення, здається, саме через конкретну портретність постатей. Вражає своєю застарілою і невиправданою анекдотовістю професор Ол. Досвітнього. Оповідання Дніпровського описує евакуацію родини Фальц-Фейнів із Асканії та Дорнбурга. Звичайно, історичний матеріял не заважає авторові подавати читачеві роковану жінку та безпомічно-хитрого чоловіка. І. Дніпровський виробив собі свій індивідуальний стиль, але в його героях завжди почувається щось психопатологічне і від авторового викладу дхне експресіоністичним декадансом.

Не розглядаючи останнього дрібнішого матеріялу, маємо вже, здається, доволі даних, щоб законстатувати загальне спрямування творчости „Літ. Ярмарку". Загалом його визнавати за цілком визначене зарано, бо ми маємо певні підстави вважати, що основні його неоромантичні ознаки являють собою явище тимчасове і переходове. Зокрема, на наш погляд, треба декоративний підхід до національної проблеми, що його часто й густо виявляє „Літ. Ярмарок", визнати за непевний і легковажний, бо його, через цілком недостатню соціяльну визначеність, надто легко зможе використати для власних потреб націоналістичний табір.

М. Доленго

* У третій („133"!) книзі інтермедії мають уже не вертепний, а суто філософський вигляд. Їх оголошує М. Йогансен в імени Арістотелевого коментатора Аверроеса. З цього приводу нам уперто пригадується вірш Марієти Шагінян:

„Лжет Коран, лукавит Аверроэс!"

НА ШЛЯХУ ДО МАСОВОГО ЧИТАЧА

„Універсальний журнал“—„Уж“—ч 1—3 (листопад 1928 р.—січень 1929 р.).

Уже давно на часі стояло завдання утворити новий тип журналу, розрахованого головним чином на масового читача, а не фахового, на якого переважно і розраховано наші літературні журнали, за винятком т. зв. ілюстрованих двохтижневиків —„Всесвіту“ „Глобуса“, „Молодого Більшовика“ тощо.

„Уж“,— що з'явився уперше на світ в кінці минулого року і є на терені УСРР цілком новий тип ілюстрованого місячника, з настановленням саме на масового читача.

Кидаючи загальний погляд на цей журнал,— можна відзначити такі його характерні особливості: різноманітний зміст, матеріял переважно літературний (оповідання, романи, вірші), сила нарисів іряснота ілюстрації. Пересічно на кожну майже сторінку припадає і ілюстрація, найрізноманітнішого ґатунку, так що журнал справді багато ілюстрований.

Його девіз „немає на світі такої речи, що про неї не можна було б цікаво розповісти“— обіцяє багато. До цього слід долучити і його виняткову дешевизну: 50 коп. за 6 друкованих аркушів (100 з гаком стор.!). Цей факт становить великий крок уперед, коли взяти до уваги, що подібного типу руський журнал „30 дней“, однакового з „Ужем“ розміру і з тиражем 5 тисяч, коштує 75 коп.!

Таким чином, уже зовнішній огляд змушує розцінювати факт появи масового журналу, як знаменне явище в радянській журналістиці.

Проблема читача,— взагалі болюче місце в сучасному письменстві,— давно вже поставлена на порядок дня, але далеко ще не розв'язана остаточно. Одно тут є безперечне, що кожне письменницьке угруповання вирішує це питання по-своєму; будучи певною соціяльною групою, воно обслуговує і відповідну - соціяльно читачівську масу.

„Уж“ цю проблему намагається розв'язати ширше, беручи курс на широкі маси робітничо-селянського читача, що допіру вперше, після соціяльної революції „взалкал культури“.

Але не зразу „Уж“ попав у тон інтересів цього читача, не зразу найшов шлях до нього.

Найбільш показовим що до цього є перше число журналу, що добором матеріялу ніби навмисно розраховано було на смак не робітничо-селянського, а міщанського читача. Це доводить аналіза літературного матеріялу особливо.

Тематика вміщених там творів — це любовна фантастика, любовні побутові пригоди, любовна екзотика, любовні пригоди з американського кримінального світу (переклад з Брет-Гарта) і врешті, „чиста“, стовідсоткова кримінально-детективна новела пригод.

Перше місце з боку художньої довершености та розміру посідає фантастичний роман Ю. Смолича — „Господарство доктора Гальванеску". В перших 3-х числах маємо лише початки роману, що не дає ще змоги говорити про річ у цілому, але дає підставу сказати два слова бодай про характер твору в загальних рисах.

Початок зразу заінтригову є читача і змушує з цікавістю стежити за розвитком подій, при чому та частина, що вміщена в 1-му числі, давала підставу думати, що головне тут — бажання продемонструвати в художньому творі застосування сучасних досягнень з техніки до раціоналізації сільського господарства, яке веде сам д-р Гальванеску тільки машинами, з мінімальною затратою робочої сили. З великим інтересом ми сподівалися довідатись разом з героїнею роману,— аспіранткою Сахно,— про найновіші вдосконалення в раціоналізованому господарстві д-ра Гальванеску, які він тримає у великому секреті від стороннього ока,— але наступні числа нас трохи розчарували. Дальший розвиток подій, у 2-му, а особливо в 3-му числі набув іншого характеру, зійшов тільки на фантастику жахних пригод з шаленою гонитьбою та рясними кулями, що сиплються, „як дощ" і т. д. Можливо, що це лише два-три епізоди в розвіткові подій усього роману, що в даному разі відограють ролю „гальмування" основного інтересу, але в той же час з них і цілком „законний" засіб дальшого розвитку подій. Не будемо вгадувати дальші наміри автора, а зачекаємо, що нам скажуть наступні числа журналу.

Опов. В. Вражливого — „Молодість" — із студентського побуту малює ультра-любовні пригоди якихось неохайних міщан, що мешкають в ультра-міщанському оточенні і сами переймаються мріями того оточення: з них дехто мріє „лежати на м'якій канапі" й „палити посольські", а дехто — „знятись у новому костюмі". Інтереси їх — тільки в коханні та любовних пригодах — то з дівчиною Наташею, то з жінкою провізора, що була перед тим „у домі", „по вулицях ходила" і отруїла першого чоловіка. Врешті її злочин викрито, вона потрапляє під арешт, і той, хто за нею упадав, одружується з Наташею. Так розв'язується цю нікчемну історію, яку закінчено також „глибокодумною" сентенцією: „Так кінчається молодість,— в дусі старомодного міщанського ж забобону, що вважає одруження за кінець молодости.

Юр. Шовкопляс під назвою „Норовистий кінь" дав шаблонову шерлок-холмщину, з рабскими наслідуванням, навіть точним копіюванням основних засобів шерлокхолмскої сюжетобудови: „непізнавання" через „переодягання", „хибний шлях", на якому стоїть один з персонажів, бажаючи знайти розгадку „таємного злочину", і „правдивий шлях" другого, що виступає в ролі детектива (в даному разі лікар Піддубний), який врешті і „викриває злочин" до приходу офіційних осіб.

Не потрібно бути фахівцем чи начитатись формальної аналізи цього жанру у В. Шкловського в його „Теории прозы“, а будучи просто звичайним собі читачем Конан - Дойля, можна побачити чи відчути всю шаблонізацію основних засобів відомого майстра детективної новели і загубити всякий інтерес до цих спроб. В даному разі навіть „неспокушений“ читач наперед бачить, до чого воно йдеться й чим кінчиться, а в такому разі вся ця складна гра на сюжеті губить сенс. В той же час весь інтерес цього оповідання саме в його тільки кримінально - детективному плані і полягає, і жодного іншого,— ні соціяльного, ні психологічного, ні навіть побутового інтересу не має.

Як ми вже зачепили цю справу, то слід кілька слів сказати і про друге опов. того ж автора у 3 - му числі — „Пожежа“. Це новела точнісінько того ж детективного жанру і так сам нехитро скроєна, лише з тією одміною, що дія відбувається на більш громадському тлі.

В крамниці кооперативу трапилась пожежа. Всі дані вказують на завідувача крамниці; його б'ють, сажають, а потім за допомогою проникливого детектива, того ж таки лікаря Піддубного, виявляється, що винен зовсім не він, а зацікавлений в пожежі голова правління.

Така концепція трохи міняє справу, надає їй меншої штучности, а більшої життьовости і громадського інтересу. Разом з тим вона вказує і на шлях, що його треба обрати всім, хто прагне пересадити на український ґрунт цей новий для нас жанр.

Юр. Шовкопляс робить цікаву і корисну спробу запровадити до українського письменства зовсім не відомий в цьому жанр детективної новели. В цих спробах, як і в аналогічних спробах О. Слісаренка пересадити в українську літературу жанр пригодницької новели з несподіваною розв'язкою в стилі О. Генрі,— є дві небезпеки. По - перше: є небезпека дати схематичну шаблонізацію основних засобів сюжетобудови майстрів новели, у яких ці засоби в кожному конкретному творі наново комбінуються, отже дають цілком по - новому збудований твір, і жодного застиглого канону чи шаблону читач не відчуває і не бачить, бо його справді немає.

Не те зовсім у епігонів чи наслідувачів. Ці намагаються вилучити насамперед із творів відомого майстра — рецепт для творива подібних речей і печуть їх уже за одним завченим шаблоном, забуваючи за ту межу, яка відокремлює письменника - творця від письменника - учня.

Кожен бо т в о р ч и й акт є винахід, нова, оригінальна комбінація хоч би й уживаних вже елементів, і що більше цих винаходів, тим більша художня вага письменника.

За цю от абеткову істину і забув якраз Ю. Шовкопляс (забувають її часто й інші, але про них — іншим разом і в іншому місці). Тому в його спробах багато шаблонізації і мало власних винаходів мало вигадки, мало фантазії, немає вільного лету творчої думки, вона в нього зв'язана саме ретельним учництвом, старанним наслідуванням зразка.

Друга небезпека в тому, що в процесі такого пересажування забувається за ту мету, з якою це робиться, чи просто не усвідомлюється собі сенсу таких спроб. В наслідок цього конкретні заходи збагачення українського письменства здобутками світового,— часом вироджуються в порожню формалістику, сходять на голу гру з сюжетом заради сюжета, фабули заради фабули, забуваючи знову таки за те, що і фабула, і сюжет у всякому творі є річ другорядна і функціональна, а не основна, є засіб, а не мета і що - найменше може бути за мету самодостатню. Сенс усякого сюжету і фабули у всякому творі — це справа чи функція, так би мовити, мотору, як в авті: основне їх завдання дати рух, динаміку тому матеріялові, що становить тіло творчого задуму художника, висловлює його „ідею". А сенс усякого твору — в його задумі, основній ідеї; мета — в кращому втіленні цього задуму, оброслого матеріялом життьових спостережень. І що ширший задум своїм обсягом і глибший соціяльним чи грамадським інтересом, і що краще втілено задум у відповідному матеріялі, що краще його оформлено у відповідних засобах, до яких і сюжет належить, — тим кращий і видатніший буде твір. Коли ж взяти за мету твору самий сюжет, як це часто роблять, напр., О. Слісаренко (як побачимо далі),— то в такому разі нічого, крім порожньої гри й формалістики, не виходить; оповідання, збудоване за цим принципом, губить усякий глузд і не дає читачеві жодного задоволення.

Ю. Шовкопляс у другому своєму оповіданні, що правда, не пішов цілком цим другим шляхом, а спробував опертися на сучасний радянський матеріял, що має і сам по собі громадське значіння. Від того його спроба друга значно більше виграла, але перший гріх,— шаблонізація, ще й досі тяжить. Треба більше сміливости, більше творчого розмаху, побільше власної вигадки, поменше оглядатись несміливо на вчителів, а головне — не забувати соціяльно - культурної мети творчого процесу.

В. Ґжицький в опов. „Кам Кабір" на тлі алтайського побуту й гірської природи дав любовно - романтичну екзотику. Коханку юнака Салдана — Тюлькенек батьки запродали камові (шаманові), старому — Кабірові. Юнак приходить до кама, щоб той поворожив на щасливі лови, щоб викупити Тюлькенек, а того, бідолаха, й не знає, що вона вже сидить у юрті старого кама. Він іде на полювання, а Тюлькенек тікає. Кабір погнався за нею, але гине від кулі своєї жертви. Врешті щасливці щасливо єднаються.

Тут хіба що цікавий і новий побут тубільців Алтаю та пейзажі гірської природи, хоч, правда, трохи поверхово подані. Сюжет же старезний і давно вже зужитий, заялозений трафарет ще сентиментально - романтичного ґатунку.

„Людина на береговому телеграфі" Брет - Гарта (в перекладі з англійської) так само вдало добрано до основного тону першого числа :

воно теж подає любовну пригоду кримінального героя, що крав золотий пісок. Його рятує від поліції закохана дівчина, з якою він врешті теж щасливо єднається.

Такий добір сюжетів, таке коло інтересів і таке, врешті, їх освітлення. Екз тика, фантастика, детективні пригоди і любощі,— любощі на всі лади! Жодних актуальних проблем чи бодай хоч дрібних громадських інтересів!

Трохи ліпша справа з нарисами (теж у 1-му числі), де маємо ширший діяпазон інтересів.

Цікавий нарис М. Йогансена про „Таймс" з багатьма цитатами, що малюють досить рельєфно своєрідне „обличчя буржуазної преси" та її читачів, що друкують досить „оригінальні", на наш погляд, оголошення. Напр.: „колишній офіцер (52 роки) розчарувався, втратив всі ілюзії, мало надій, грошей немає, все ж дуже хотів би мати — оранжерію або піяніно! Чи є в цій великій імперії та шляхетна і щедра особа, що подарує йому це?" (Стор. 15).

Або: „Гостиниця для собак. Багато землі навколо, ідеальні страви, центральне огрівання; постійна собача нянька з сертифікатом, спеціяльне годування різних порід". (Стор. 16).

Є оголошення і досить одверті, що добре малюють „мораль" ситої буржуазії:

„Англічанка з багатолітнім досвідом в Індії пропонує принадне житло, де сполучено індійські розкоші з англійськими чарами — джентлменові з Індії, або просто джентлменові, що потребує кватиру або хоче бути гостем за плату. Ґолф, човен, одна година відстани від міста. Адреса..." (стор. 16).

Або: „Досвідчена леді приймає гостей у делікатних справах. Уважне трактування. За літером". (Стор. 17).

Зате справи соціяльної допомоги там цілком віддано до рук приватної ініціятиви:

„Всіх людей, що мислять*, і жінок проситься допомагати сирітському товариству". (Стор. 17).

Остання цитата особливо показова. Можна погодитись з тлумаченням автора нарису, чому це громадська ініціятива апелює не до чуття, а до мислі: „Можна ненавидіти пролетаріят усім серцем, але розуміти, що не варт його дуже дратувати". Цілком також, що жінки в буржуазній Англії, як і в інших буржуазних країнах, не належать до тих „людей, що мислять".

Варто, нарешті, відзначити, що цей поважний буржуазний орган на 22 друковані аркуші начинений різним інтимно-побутовим мотлохом,— щоб уявити справжнє обличчя закордонного „культурного" буржуа.

* Розрядка тут скрізь автора нарису.

Інші нариси малюють різноманітні сторони життя: „Там за Паглеві“ — О. Мар'ямова, — перська побутова екзотика; нарис про історичний Харків — Ц. Іволгіна; „Книжкова вітрина“ О. Слісаренка про недоладне впорядкування книжок; нарис про фізкультуру, про вселення 700 робітничих родин до приміщень кол. буржуазії і, нарешті, про італійського художника Біскаретті з цікавими малюнками, що дають контрасти, беручи дані з різних епох, але поєднуючи їх в одному сюжеті. Так, Одисей повертається до Пенелопи в розкішному авто, а Ганібал переходить Альпи в автотанкові.

В цих нарисах не бачимо ширшого відгуку на світові події сучасности, що суперечить другому девізові журналу — „Уж бачить все, чує все, на все відгукується“.

В наступних числах цю хибу трохи виправлено.

Уже в 2-му числі маємо такий відгук — „Криваве десятиріччя — Західня Україна“ — Вітика, — про відомі Львівські події 1/XI 1928 р. та жваво, дотепно й правдиво написаний нарис В. Бородкіна — „Al проти H_2O“ — про виборчу кампанію в Америці, боротьбу 2-х претендентів на посаду в „Білому Домі“ — Еля Сміта і Герберта Гувера.

З статтів на революційно-історичні теми треба відзначити цінний спогад В. Лазарського — „Як Блакитний брав Полтаву“, що малює В. Блакитного як сміливого й рішучого стратега громадянської війни.

В 3-му числі з подібних нарисів маємо коротеньку ст. про IV сесію ВУЦВК'у, IV з'їзд профспілок України, XIII окрпартконференцію — „Наша воля“ — С. Червоного та О. Мар'ямова.

Проблема індустріялізації теж знайшла відгук на сторінках „Ужа“. В 2-му числі є, правда, трохи елементарно, але з темпераментом написаний нарис Ф. Кандиби — „Ненажерливі мартени“, в 3-му — „Кров індустрії“ В. Бородкіна, — про радянську нафту і зв'язану з нею боротьбу в фінансових колах світової буржуазії.

Авіяція весь час притягає увагу Ужа; йому присвячено низку нарисів; в 1-му числі — „Цепелін і Шварц“, в 2-му гумористичний нарис В. Кузьміча „На крилах“ з комічним епізодом про те, як селяни й місцева влада заарештували радянського літака, тому що той не мав червоних зірок. В. Кузьміч вивчає авіяцію не лише теоретично, а й практично і дає цікаві, живі і яскраві нариси з неодмінним гімном на адресу радянського літака „К4“ — винахід нашого інженера Калініна, що „перевищив цивільну Авіо-Европу на півтори тисячі метрів“.

В 3-му числі авіо-справі приділено історичний нарис, досить скупуватий на факти, — „25 років“, присвячений 25-річному ювілеєві авіяції. Нарис займає всього-навсього $^1/_2$ сторінки і, власне кажучи, в такому обсязі нічого не дає.

Особливо різноманітний відділ нарисів у 3-му числі. Крім уже згаданих, тут маємо: „На півночі Европи“ — В. Поліщука; „Б і с и к и“ — В. Х м у р о г о; „Наган і пломба“ — про роботу на митниці; „Від

уніформа"-- В. Іволгіна — про життя й діяльність відомого зоо-психолога й дресирувальника — Дурова, що недавно трагічно загинув від дробинки на полюванні; „Ром"— В. Вікторова про циган.

Нарис В. Поліщука про Норвегію дає переважно враження від природи, спостереження, очевидно з „вікна вагону", але досить відчуті; красоти холодної країни передано яскраво і мальовничо. Особливо соковито і з великим захопленням В. Поліщук малює „злотокосу фрекен", в якої „губи так і бризнуть, здається, темною кров'ю (не накрашені), а коли їх фрекен оближе, вони блискають, як чудесні корали, темного кольору, що має багато спільного з кольором трошки примерзлих, блискучих ягід шипшини" (стор. 57, ч. 1 (3) 1929 р.).

Зате опис експлоатації робітників на фабриках трохи „прозаїчніший", але не відгонить підручником, дише живим почуттям, збуджений безпосереднім спостереженням: „Скажений темп конвеєра не дає сапнути робітникові, вганяє в піт, ламає людину невмолимою послідовністю і спішкою, живу людину приковано до рухів машини. Ця тупа, безглуздо точна, а головне — спішна, майже через силу, послідовність одноманітної й бездумної роботи—напр., підкладати кришку до коробки — вона притупляє чуття й розум, як одноманітний стукіт молоточком у голову, що може довести до божевілля (стор. 60).

Чи не за найслабший в третій (першій за 1929 р.) книжці журналу треба вважати сатиричний нарис Василя Хмурого „Бісики". Справа не стільки в самому нарисі, що вражає своєю сатиричною гіперболічністю й досить шаблоновим, несвіжим матеріялом. За „Бісиками" виходить, що всі редакції українських художніх видань складаються з дурнів та невігласів у питаннях образотворчого мистецтва, що до тієї ж категорії належать і жюрі наших виставок (політична „мораль" цієї сатири аж ніяк не виправдує заяложеного ще в дореволюційній літературі конфлікту поміж „генієм" та „юрбою", чи просто оточенням, що не здібне його визнати й оцінити). Справа, кажемо, не стільки в цьому, скільки в ілюстративному облямуванні нариса: навіщо потрібно було переповнити вісім сторінок журналу привабливими голівками кокетливих маркіз та еспанок і голим жіночим тілом? До тексту це аж ніяк не в'яжеться, мети ознайомити читача з певними напрямками малярства не досягає, а нагадує погані традиції деяких дореволюційних журналів, розрахованих на поганий, „вуличний" смак. Це тим паче неприємно вражає, що взагалі справа з ілюстративним оформленням журналу стоїть на значній височині.

Нариси, статті й оповідання, як правило, у всіх числах щедро оздоблено добре виконаними ілюстраціями — малюнками, портретами, фото тощо, виконаними в різних стилях, що знов таки урізноманітнює сприймання, пожвавлює і не дає ні втоми, ні нуду.

З технічного боку слід тут же зауважити прикру маніру журналу не подавати сторінок у „змісті". Цим хотіли, мабуть, вдарити на

 оригінальність, але це нічого, крім шкоди, не дає. Ця маніра і є, мабуть, безпосередньою причиною помилок і пропусків у покажчиках змісту, де часто показано те, чого в журналі зовсім немає (напр., „Книжкова вітрина“ О. Б.— в ч. 2, „робіт“—ст. В. Б.— в 1 (3) числі), а пропущено те, що в журналі є (напр., вірш Н. Забіли „Гуде Гудок“ в 1 (3) числі).

Що до нарисів загалом,— то загалом вони корисні, і більш - менш у придатній формі подані, але є серед них і не те що курйозні, а й просто таки скандальні, що свідчать про зневажливе ставлення авторів і редакції до читача. До таких експериментів, розрахованих на „кріпость нервів“ читача і належить нікчемний нарис М. Йогансена „Зубна щітка“ (2 число) з гучною назвою „Популярно - науковий (!) нарис“. Крім розперезаного й недотепного базікання, нікому не потрібного й не цікавого, про всім відому функцію зубної щітки,— тут нічого нема.

Проте, з другого боку, цей матеріял повинен для редакції журналу зіграти ролю „навчального урока“ про небезпечність одного з девізів журналу—„нема на світі такої речи, щоб про неї не можна було цікаво розповісти“.

Ще Ф. Якубовський в одному з чергових оглядів наших журналів („Критика“, ч. II) правдиво зауважив на адресу „Ужа“, що зовсім не потрібно з усякої речи робити щось цікаве, бо є багато речей не лише не цікавих, а й не гідних просто уваги.

М. Йогансен зробив спробу, щоб довести, очевидно, правдивість девіза, а довів, навпаки, його помилковість: в основі його лежить хибна формалістично - ідеалістична думка про те, що зовсім не важно, про що оповідається, а важно — як оповідається, що тема сама по собі не важлива, а вся суть нібито в її оформленні. Блискучий крах цієї думки блискуче показав М. Йогансен в своєму напівбелетристичному нарисі „Зубна щітка“. Взявши дрібну тему, він нічого, крім мішанини „горох з капустою“ не дав; зате цим самим виявив свою зневагу до читача: мовляв, хоч би що йому дай,— все прийме. Так само, кому потрібні і цікаві оті „глибокі“ спостереження авторові про „шикарну даму в каракулевім манто“, „на головній вулиці в Москві“, що, оглянувшись навколо (де очевидно нікого не було?!), одвернулася і висякала носа пальчиками та лише після того добула з редикюля біленьку хусточку, якою й обтерла вже насухо ніс і пальці“ (ч. 2, ст. 78).

Цілковиту й зворушливу паралель до цього „нарису“ становить і скроєне за подібним принципом оповід. О. Слісаренка „Драма в темному коридорі“ (в тому ж 2 - му числі).

Ідучи і в даному разі тільки за О. Генрі, — О. Слісаренко намагався дати подібну новелу з „несподіваним кінцем“. Не кажучи вже про те, що така несподіванка йому не цілком удалась, бо читач раніше дозволеного йому часу угадує кінець,— само по собі оповідання верх порожнечі, абсолютної беззмістовности, неправдоподібности і голої формалістичної гри на сюжеті.

Ось його зміст. Двоє студентів - художників, абсолютні йолопи в політиці, доведені злиднями до краю, пристають на пропозицію їх приятеля носити набої таємній організації „Комвесхлодів“, що йде проти радвлади. Їх накриває ЧК, і хлопцям загрожує розстріл разом з усією організацією — після допиту. Натомість їх пускають на всі чотири... Виявляється, що контр - революційна таємна організація — „Комвесхлодів“,— є просто - напросто спорчена назва „Компанії веселих хлопців та дівчат“, які поглумились з бідолашних студентів, змусивши їх носити важкі ящики не з набоями, а просто — з цеглою!

В цьому - от „дотепному“ сюжеті з такими - от несподіванками і полягає весь сенс цього оповідання. Це, знов таки, яскрава ілюстрація хибного настановлення журналу на „цікаву“ розповідь про нікому не потрібні й нецікаві речі.

До цього ж типу наближається і опов. Л. Чернова „Пригоди проф. Вільяма Вокса на острові Ципайло“,— що становить з себе чи то пародію на американські пригодницькі колоніяльні романи, чи схематичну спробу сатири на капіталістичну експлоатацію по колоніях. Його не можна визнати за вдале ні в тому, ні в другому плані: бракує гостроти, глибини, переконливости і сюжета, шкодить гонитва за легкою читабельністю.

Літературного матеріялу загалом у 3 - му числі меншає, а головне місце посідають нариси та статті (хоч і коротенькі), і серед творів літературних нема й одного більш - менш змістовного, а значить і „цікавого“.

Єдиною, хіба що, справді цікавою спробою, але вже з іншої літературної галузи, є спроба подавати автобіографічні нотатки сучасних письменників про себе та свої твори. Так, у 2 - му числі маємо ряд таких нотаток на тему „Мій перший твір“ — О. Вишні, І. Кулика, О. Слісаренка, П. Панча, В. Сосюри та І. Микитенка, а в 3 - му — на тему: „Моя остання книжка“ Ю. Яновського, О. Кундзіча, В. Підмогильного, Б. Антоненка - Давидовича.

Ці нотатки мають не лише загальний, а й спеціяльний інтерес для науки й критики літературної, і доводиться лише пожалкувати, що деякі з них занадто вже скупі й недостатні.

Як позитивне явище серед літературного матеріялу треба відзначити вірші — О. Влизька „Точки, точки, зап'ятиє“ (в 2 ч.) та особливо „Гуде Гудок“ Н. Забіли, а також переклад з англійської мови — канадського поета Роберта Сервіса „Як я спалив Сема Мак - Гі“. (у 3 ч.). Окремо треба сказати кілька слів про „критичний“ розділ журналу („Книжкова вітрина“). Тут знову ж редакцію підвела гонитва за „оригінальністю“. Треба визнати, що рецензії (якщо тільки це можна назвати рецензіями) в третій книзі „Ужа“ оригінальні, у всякому разі незвичні. Та це не перевага, лише хиба їхня. Бо незвичні вони не стільки навіть своєю фіглярською формою, скільки тим, що в них нема жодної ознаки критичного чи хоч би бібліографічного

матеріялу. Ніякої уяви про рецензовані твори вони читачеві не дають і так похвала творів, як і докори їм не можуть переконати читача. Коли рецензентові (Обрегон) хотілось пр сто „позубоскалити", то для цього можна було знайти інший орган, скажімо, стінну газету Літбуду ім. Блакитного (матеріял якої, до речи, значно дотепніший за вибрики Обрегона, що невдало наслідують літературні пародії раннього Остапа Вишні).

Можна зробити висновки. По ідеї своїй „Уж"— явище надзвичайно цікаве й корисне. Спробу створити популярний літературно-художній журнал для масового читача, з різноманітним змістом і багатими ілюстраціями — треба всіляко вітати. Та одночасно треба визнати, що редакція „Ужа" не справилася ще з цим завданням, не розв'язала ще основного для неї питання: на якого саме читача розраховує видання? Про це свідчить відсутність певної лінії в доборі матеріялу, строкатість його (це не те саме, що різноманітність), не лише формальна й тематична, але й у сеансі ідеологічного його настановлення. Коли перший номер журналу критика одностайно розцінила як розрахований на міщанську вулицю, то не можна було пояснювати тим, що, мовляв, видання ще не стало на ноги, отже, „перший блин комом". Друга книжка свідчила про певне бажання виправити лінію журналу й давала надії на те, що „Уж" бере правильний курс на ті шари масового читача, для яких, власне, й призначався журнал по задуму його фундаторів. Третя книжка (перша за 1929 р.) проте виявляє знов хитання у бік тієї ж міщанської вулиці, хоч і не такі гострі, як перша.

Отже ми вважаємо, що „Уж" ще стоїть на небезпечному роздоріжжі. Чим скорше він з цього роздоріжжя зійде, чим скорше редакція його відчує небезпеку теперішнього стану й почне звертати увагу не лише на те, як подається матеріял, але й на те, що й для кого подається (зумівши одночасно не знижувати, а навпаки, підвищувати художню якість того матеріялу), цим краще и для „Ужа", й для масового робітничого читача, що, безперечно, відчуває потребу в журналі такого типу.

Л. Підгайний

Юрій Яновський. — Майстер Корабля. Роман. Книгоспілка, 1928, 224 стор., ц. 3 карб.

Ю. Яновський, як і ціла низка українських письменників (Головко, Панч, Микитенко, Плужник, Підмогильний, Слісаренко, Смолич та ін) виступає в цьому році перед читачем цісля невеликих спроб зі вже стиглим і досить обсяжним твором. Тяжіння до великої форми, до форми роману, що ми спостерігаємо в українській літературі, є останнім ланцюгом в тому шляху творчого розвитку, що його пройшли молоді прозаїки. На історії творчої путі Яновського особливо ясно

можна простежити, як в широких рямках романової форми синтезуються розмаїті, часто - густо суперечливі тенденції його літературного хисту.

Ми знаємо Яновського, як автора невеликих оповідань, і досить обсяжної повісти „Байгород", що їх об'єднано в збірці „Кров Землі" (Книгоспілка, 1927, 169 стор., ц. 1 крб. 20 к.), а також як поета („Прекрасна Ут"). Авторове обличчя, його літературне credo, ще не доволі виявилось в цих речах: поруч із очевидним прагненням до екзотичного сюжету й авантурности автор виявляв тонке вміння рисувальника з натури в своїх новелах „Туз і перстень", „Рейд" та інших. Поруч із крайньою розпливчатістю („Байгород") та надмірною кількістю ліричних відступів, траплялась чітка й стисла компановка, динамічна напруженість дії й характерів („Роман Ма"). Одне можна було сказати напевне: авторові ніби тісно в рямках повсякденного життя, він намагається переростати „сьогодняшній день" і романтично прагне до героїчного. Так намічалося його творче завдання, що нині здійснене в романі „Майстер Корабля": знайти в реальному житті щось таке, що виводить за його межі та внутрішньо освітлює реальність. Ця сила, що зв'язує реальність з уявою, що дає напруженість і рушливість характерам і дії, полягає для Яновського в т в о р ч о с т і. Не вперше, звичайно, письменник бере за основну тему свого твору переживання митця й процес його творчости (нагадаємо Золя — „Творчість", Ібсен—„Архітектор Солонес", Гоголь — „Портрет", з українських Копиленко —„Твердий Матеріял" та ін.), але Яновський вдало й цікаво поставив проблему в новій площині: він взяв не маляра, будівника, скульптора і т. далі, а к і н о - с ц е н а р и с т а — тема, ще мало зачеплена в літературі. Ця тема уможливила для автора широкі перспективи не лише психологічного характеру, але й формально - композиційного. Надзвичайно цікаво простежити, як внутрішнє розуміння авторове що до процесу компоновки сценарія відбилося на зовнішній конструкції роману. Герой, що від його особи ведеться оповідання, беручи участь в цілій низці подій, що розгортаються в південному морському місті Радянського Союзу (очевидно — в Одесі), в той же час всі ці події бере як матеріял для свого великого твору, кіно - сценарія, що над ним він працює спільно зі своїм другом і супротивником в коханні — художником Севом. Таким чином автор має змогу вільно перекидати дію, не зв'язаний єдністю ані часу, ані місця, ані навіть певних дієвих осіб, і вводить весь час нові епізоди, лишаючи на волю читачеві в своїй уяві з'єднати всі ці фрагменти так, як це зробить творча уява автора - героя в майбутньому фільмі.

„Я, може, не хочу показувати красивої, витонченої будівлі, а хочу дати так матеріял, щоб у кожного читача виріс в уяві свій окремий будинок художнього впливу" — так висловлює сам автор (стор. 37) свій основний композиційний принцип. Таким чином, кіно - творчість

 автора - героя стає за основний мотив, що на ньому базується навмисне - розбита й перекручена, фрагментарна композиційна форма. Але Ю. Яновському ця мотивація здається, очевидно, недостатньою, і для дужчого зрушення традиційної форми оповідання він вживає ще цілої низки мотивів, як от перенесення дії (частково) в далеке прийдешнє: оповідання ведеться від особи шановного старця через 50 років після наших днів, і т. чином події сучасні перемежаються з утопічним майбутнім. Цікаво зазначити, що ця утопія, яка обрямлює основний сюжет, подана автором ні в якому разі не для того, щоб здивувати читача всілякими технічними винаходами, як це повелося з легкої руки Вельсової в утопічній літературі, а виключно для зрушення психологічно-моральної перспективи. Дійсно, технічні удосконалення, що їх передбачає Яновський через 50 років, настільки мізерні, настільки не відповідають нечуваній скорості технічного розвитку нашої доби, що читач міг би поставити за догану авторові обмеженість і скудоту фантазії, коли б автор взагалі мав на меті розробляти цю тему. Адже Яновського цікавить, очевидно, не технічна й соціяльно - економічна проблематика майбутнього, а виключно психологічна, і через це його утопію можна вважати за своєрідний зразок морально - психологічної утопії. Що правда, ідеалізовану і до певної міри утопічну мораль і психологію автор змальовує не лише в тій частині свойого роману, яка торкається майбутнього: і в сучасності він вбачає лише високі й прекрасні душевні прояви, залишаючи поза межами свого художнього кругогляду всіляке моральне „розкладання“, „карамазовщину“ й „темні сили“. Але витончена й якась мудро - замирена психіка майбутнього, утопічного світу хоч і не підкреслена контрастом із сучасністю, все ж таки вражає нас своєрідними рисами, зокрема в проблемі „батьків та дітей“, що її ставить автор. Бадьорий і мудрий старець, батько двох синів — Майка й Генрі — не зважаючи на 70 років своїх — такий же молодий, як і його діти, а діти його ставляться до його як до друга і їхні молоді голоси несуться до нього з простору повітря й далеких морей, коли вони літають десь у широкому світі. — Зрозуміла річ, що вся ця утопічна мораль і моральна утопічність, всі ці „прекраснодушні“ герої були б просто солодкою ідеалізацією, коли б автор наділив усіх без розбору добродійністю на 100% та й годі. Не в добродійності річ, і автора цікавить не прекрасна душа сама по собі, а творчий шлях боротьби, живі творчі сили, що їх збуджує в людині кохання й мистецтво. Нагадаємо, що для фотографування фільму герой зі своїми товаришами будують справжній корабель; в цьому образі підкреслено момент реальности й конкретности в творчій роботі. — „Я люблю людські руки. Вони мені здаються живими додатками до людського розуму... Найбільше мені до вподоби руки творців. Перо і пензель, ніж і сокира, талановитий молоток! Чи знаєте ви, що рука, яка вас тримає,

передає через вас вогонь життя?" (стор. 54) — так оспівує автор патос труда.

Поруч із основним мотивом творчости, що надає всьому роману загального тону бадьорого й радісного, проходить лірична тема жіночої любови, що образно висловлена в різьбованій дерев'яній фігурі на носі корабля: „Майстер Корабля" — так я називаю фігуру, що стоїть над бугшпритом. Вона веде корабель, оберігає його від рифів і заспокоює хвилі" — як каже матрос Богдан. Героїня роману танцюристка Тайах цікавить автора складністю й морально-психологічною витонченістю свого внутрішнього життя *, і відповідно цьому романічна сторона оповідання — „рівнобічний трьохкутник" (герой, Сев і Богдан) — розвивається по лінії найбільшого опору (ц.-т. в протилежність лінії найменшого опору славнозвісної „Луны с правой стороны" та „Собачого переулка"). Емоційне напруження до певної міри слабшає в тих місцях, де дія переходить в галузь, так би мовити, негативних емоцій (ревнощі то-що) і досягає свого максимуму в моменти внутрішньої боротьби за якусь „психологічну правду" в душі Тайах (лист із Генуї). Ця боротьба, ці шукання в галузі моралі й душевної правди вільні від будь-яких пережитків буржуазної релігійної ідеології і базуються виключно на прагненні до героїчного і романтичного подолання всяких випадкових, ілюзорних та дрібноегоїстичних переживань. На жаль, не можна не зазначити, що під цими прагненнями ми не почуваємо ані в героїв роману, ані в самого автора міцної соціяльної підстави, і психологічна витонченість через це залишається в сфері індивідуальної проблематики: явище, що зв'язане по суті загальним характером романтичного світовідчування Ю. Яновського.

Як ми вже вище зазначали, загальна композиція роману з її крайньою заплутаністю, незакінченістю й фрагментарністю є для Ю. Яновського свідомо-поставленим художнім завданням, що його можна назвати **руйнуванням канону** оповідної форми (нагадаймо, що автор вводить новий персонаж — Генрі — і передає йому слово на цілий розділ, щоб уникнути в свойому оповіданні однієї фрази „минуло два тижні"). Отже, як і всяке „учуднення" й всяка новина в галузі літературної форми, ця перекручена композиція притягає увагу і зацікавлює читача, але в той же час викликає певний сумнів що до виправданости цієї боротьби з традицією. Виникає законне запитання — чи не є в деяких випадках формальне утруднення й ускладнення само по собі метою авторовою, що для неї він притягає, наприклад, „майбутнє", як обрямлювання; ми бачили, що з боку соціяльного й ідейного це „майбутнє" не багато додає до змісту роману,

* Ця постать дещо позичена з сучасного европейського буржуазного роману і характеристика її виглядає соціяльно необґрунтована та й просто непевна. Ред.

 оскільки він і в своїй „сучасній“ частині має до певної міри утопічний характер Отже, деякі з композиційних моментів здаються надмірно - ускладненими і заважають сприйманню художньо - ідейного задуму.

Л. Старинкевич

НОТАТКИ ІСТОРИКА З ПРИВОДУ КНИЖКИ ПРОФ. В. СИПОВСЬКОГО

Василь Сиповський. „Україна в російському письменстві“. (Укр. Академія Наук. Збірник Історично - Філологічного Відділу. № 58. Частина I. (1801 — 1850 р р.).— Киев. 1928. Стор. 457 + 2 ненумеров. Тираж 1200 прим. Ціна 5 крб. 50 коп.

Українська Академія Наук випустила книжку, одна назва якої вже викликає великий інтерес читача, коли ж до цього додати великий розмір книжки та ім'я її автора — видатного знавця письменства російського, то інтерес до книжки іще збільшиться. Не вважаючи себе за фахівця, я залишаю мову про те, що дає книжка пр. Сиповського для історика письменства, і хочу лише подати про неї деякі думки історика.

По - перше: чи виправдує назва твору його зміст? Мушу зауважити, що з цього боку книжка не може задовольнити жодного читача,— з якими б малими вимогами він не підходив би до неї. Твір пр. Сиповського розглядає лише розповідне письменство; автор у передмові каже, що в його огляд не входили ані ліричні твори, ані драматичні, ані байки. Чому так і хто винен у тому, що титул книжки аніяк не відповідає її змісту? Очевидно, дещо тут треба віднести до більшої чи меншої дотепности перекладачів, бо сам автор у російському тексті прозиває свій твір „Украина в русской повествовательной литературе“. До речі, на книзі немає навіть помітки про те, що вона є переклад. Навряд чи такий прийом видавців можна вважати за припустимий, і навіть незрозуміло, чому видавці відмовились від доброї літературної традиції — помічати перекладачів твору.

Але мимо цього зміст книжки взагалі викликає багато сумнівів. Чому до огляду взяти навіть такий матеріял,— такі твори, які, за словами самого автора, мають відношення до України лише із свойого заголовку? А серед них можна назвати чимало таких, що справді жодного відношення до України не мають.

Автор відніс до російського письменства також українські твори Шевченка, Гребінки, Квітки - Основ'яненка і навіть присвятив Шевченкові кілька власних спостережень, які, на думку автора, мають дати дещо нового й вартісного до розуміння Шевченка. Таким чином, ми й тут маємо відому вже концепцію російських письменників: хто

тільки не відносив Шевченка без жодних застережень до російської літератури — від Войтоловського до нового академика Сакуліна. При цьому пр. Сиповський наводить аргументи: „до творів російської літератури віднесено навіть і написані українською мовою тому, що протягом 50 років (1800—1850) Україна жила спільним державним життям з Росією". Справді,— може й поважний аргумент, але, на жаль, не новий і не оригінальний: свого часу про це ж писав (1875 р.) „киевский патриот" Юзефович. Слід зазначити також, що власні спостереження пр. Сиповського про Шевченка аж ніяк не дають нічого ані нового, ані вартісного: здавалося б, трохи не личить поважному знавцеві літератури повторювати думку (трохи чи не „времен Очакова и покоренья Крыма") про самотність в літературі „мужика Шевченка". Очевидно, „мужик Шевченко" — якийсь штамп, що його ніяк не стерти, навіть в 1928 році!

Взагалі, власне спостереження й коментарі пр. Сиповського заслуговують на увагу, хоча б з того боку, що можуть бути за взірець того, що можна писати в наукових розвідках та ще під прапором Академії Наук, на 11-му році пролетарської революції. Коли читаємо ці коментарі, то відчуваємо, почуття якогось нерозуміння: чи то взагалі наука історична у нас не зробила жодних успіхів і ми все ще мусимо втішатися писаннями „милых Саводников", чи то, може бути, професорові Сиповському не видко отих успіхів нашої науки? Періодизація української літератури, за професором Сиповським, мусить лишитися стара: був псевдо-класицизм, потому сентименталізм і т. д. Історичне висвітлення літературних явищ у пр. Сиповського побудоване на творах, що їх писано,— може й не дуже вже давно, а так — років із 20—25 єсть! Посилаючись в „передньому слові" (стор. 11) на акад. В. М. Перетца, пр. Сиповський упевнено констатує: „Україна в XVIII ст. жила спокійним життям людей, що стають осторонь культури, а втім з'єднані спільними національними традиціями. Тут не так гостро визначавсь розрив поміж вищими та нижчими соціяльними верствами, тож до інтернаціональної ідеології Петербурзької Росії Україна довго, аж до XIX віку, ставилася стримано. І навіть магнати українські, що скуштували отрути петербурзької культури, повернувшися „на спочинок" на рідну Україну, могли розважатися комедіями з народнього українського життя, могли втішатися з давніх українських пісень і після добірної „французької кухні" не втрачали смаку до свого борщу, галушок та сала".

Ще більше заслуговують на увагу спостереження пр. Сиповського з приводу „Чорної Ради" Куліша. Зазначивши, що цей твір — перший соціяльний роман навіть і в російському письменстві, автор не показав, з чого видко, що це справді соціяльний роман. Автор жодним словом не з'ясував ані економіки епохи — такої багатобарвної для соціологічних спостережень,— ані ідеології самого Куліша в 40-ві роки,

 може не менш цікаві, як явище того ж таки соціологічного порядку. Але не тільки економічна історія України XVII ст.,— взагалі українська історія лишилася поза увагою пр. Сиповського. Все, що малює нам історію, на тлі якої розгортається динаміка роману, в професора Сиповського варто лише оцих думок:

„Січ не то вже що до поляків, жидів, татарів, а й до всіх інших українців, не-запорожців, додержує політики безпринципного й неприхованого бандитизму“ (стр. 234).

„Автор хотів своїм романом показати, що Україна „хранила и хранит начала высшей гражданственности“, але довів протилежне,— він показав, що в змальованої у нього доби жодної громадськости не було — з свідомости народньої стало зникати саме поняття „отчизны“ і панували в усіх верствах що - найбрутальніші хижацькі інстинкти“ (ibidem).

З „переднього слова“ видко, що твір проф. Сиповського — не марксівський; проте, в нотатках з приводу „Чорної Ради“ ми знаходимо щось подібне до марксівської термінології. Але як користується нею поважний автор!

„Роман розгортає перед нас сторінки кривавої історії боротьби міщанства та селянства за допомогою запорожців п р о т и в е л и к о ї б у р ж у а з і ї — „к о з а ц ь к о ї с т а р ш и н и“ (ст. 234). (Підкреслення моє — Ів. Р.).

У книжці пр. Сиповського багато місця присвячено описам України в російських письменників XIX ст.; може саме цьому найбільша вартість книжки, бо вона наводить каталогізацію творів, розсипаних по старих маловідомих журналах та альманахах. Але й тут коментарі автора вражають нас своїми „несподіванками“, та й добір творів вийшов (це підкреслили вже й рецензенти) далеко не повний. Наведу один приклад.

На ст. 24 автор розповідає про твір Ізмайлова: „Путешествие в полуденную Россию“ (1800 — 1802) і дає Ізмайлову таку репрезентацію: „Автор виступає, як уважливий спостережник усіх шарів української людности — совісний оглядач усяких позначних речей та пам'яток старовини“.

Нижче пр. Сиповський подає приклади тому, оскільки „совісним“ був Ізмайлов у своїх „малороссийских картинах“:

„Хлебопашество занимает малую часть их времени и хозяйства. Они почитают скотоводство лучшим способом жизни и вернейшею наградою трудов своих... Взаимная любовь супругов производит в их домашнем хозяйстве лучшую гармонію и порядок, нежели власть и повиновение у нас. Я редко видал ссоры между ними: они не терпят их, и согласие есть первым законом их супружества... Женщины стараются угождать самым тайным желаниям мужей своих, и сердце их привыкло ясно читать в сердце милого человека“.

„Малороссияне и казаки жительствуют здесь* по большей части: есть также довольно и жидов. Сии последние умеют, несмотря на ненависть людей, наживаться позволительными средствами и быть богатыми. Чего не делают ум и трудолюбие? Казаки, напротив того, пребывая в лености, живут бедно и грубо".

„В Кременчуге,— пишет Ізмайлов,— встречаются Греки, Жиды, Малороссияне, наши Великороссийские крестьяне, и каждый с такой физиономией, с таким лицом, что вы читаете в душе человека и ужасаетесь! Кажется, что вы везде окружены уродами моральной культуры".

Кожному, хто до професора Сиповського працював з історії України, було ясно, оскільки можна покладатися на правдивість таких описів України, як цитований Ізмайлов, або Шаліков, Вернер, Левшин, ба навіть і вчитель М. В. Гоголя Кулжинський. Все, що ними написано про Україну, близько скидається до класичної „розвєсістой клюкви". Не даремно ж це Драгоманов (р. 1879) згадував в „Громаді" про писання Ізмайлова. Пр. Сиповський, виписуючи рядки з нього, не помітив навіть наявних „неточностей" Ізмайлова, приміром, хоча б про те, що „памятник Говарду стоит в Николаеве".

В той же час, у праці пр. Сиповського не знаходимо навіть згадки про опис України Свиньїна — видавця „Отечественных Записок"; а він на шпальтах свого журналу показав себе справді совісним і вдумливим спостерігачем і багато цікавого розповів і про населення, і про економіку тогочасної України (1830 р.): і про Полтаву, і про Одесу, і про Карлівку і, між іншим (пр. Сиповського це мусило зацікавити), дуже тепло описав про свою зустріч із старим І. П. Котляревським**.

А проте пр. Сиповський не проминув навести вірш А. Хомякова:

„Слава, Киев многовечный,
Силы русской колыбель!
Слава, Днепр наш быстротечный,
Руси чистая купель!"

Додавши до нього таку нотатку: „з Україною зв'язано було й історію нової Росії — тут, на кривавих ланах Полтавських зайнялася яскраво заря нового життя". (На жаль, це писано в 1928 році!)

Можна б навести іще із твору пр. Сиповського кілька прикладів, як іще й тепер пишуть (та ще і під прапором Укр. Академії Наук) про Україну, її історію та письменство.

* В Полтаві.

** „Отечеств. Записки", 1830 г., № 117, январь; апрель, часть сорок вторая, № 120.— Из живописного путешествия по России издателя „Отечественных Записок".

Але досить і сказаного! Іще р. 1923-го Остап Вишня писав, що в журналі „Огонек“ „Украину в искусстве“ гопаком малюють, а в нас вже й Курбас єсть“. Але — одна річ — журнал „Огонек“, а інша річ — наукова праця професора, видана Українською Академією Наук. Здавалося б, хоча б цей формальний бік справи мусів до чогось обов'язати проф. Сиповського — будь-що-будь нагадати йому, що не можна мимохідь, „промежду прочим“ випускати таку книжку, якої, до речі, незабаром має вийти і 2-га частина.

Іван Рибаков

ЛЕОНІД СКРИПНИК

23 лютого в Харкові в туберкульозному інституті від сухот легенів і горлянки помер журналіст і письменник, член групи лівої формації мистецтва „Нова Ґенерація“, Леонид Гаврилович Скрипник.

Небіжчикові було 36 років. Інженер з фаху, останні роки він цілком віддається праці в галузі пролетарської культури. Він працював в кінематографії на Одеській фабриці ВУФКУ та останній час був зам. редактора журналу „Всесвіт“.

Небіжчик написав кілька книжок з хемії, фотографії, кінематографії, роман „Інтелігент“ та велику кількість статтей з кінематографії, літератури та теорії мистецтва.

Фізично виснажений, хорий, він написав велику працю „Мистецтво і соціяльна культура“.

К. Р. АНИЩЕНКО

28 березня в 1-й харківській радлікарні ім. Леніна помер від запалення черевини (перитоніт) український письменник Калістрат Романович Анищенко.

Літературну діяльність Анищенко почав ще до революції, видрукувавши в ті роки у „Раді“ за псевдонімом Онікей кілька нарисів. Після 1917 року т. Анищенко друкує в московській періодичній пресі, зокрема в „Гудку“, свої нариси й оповідання. На Україні першу збірку оповідань видав р. 1918 („Цвіркун“, „Зустріч“, „Мати“ та ін.), року 1924 ДВУ видало оповідання „Ткачиха“, 1926 в „Червоному Шляху“ — оп. „Мироносниці“.

Збірку видатних творів „Баланс“ торік видало ДВУ. Письменник лишив по собі ще багато закінчених і незакінчених праць, з них значніші: роман „Піраміда пролетаріяту“ та велику повість „Христя з Копачева“.

Письменник належав до тих творців, про яких критика не багато пише, але які вносять свою корисну й значну частку до надбань радянської літератури.

ЄДНАННЯ ДВОХ БРАТНІХ КУЛЬТ

ПИСЬМЕННИКИ ЧЛЕНИ ВУСПП ПРО НАСЛІДКИ ПОДО

Зустріч українських письменників з російськими письменниками Москви та Ленінграду широко висвітлювано в столичній українській та російській (московській і ленінградській) пресі саме тоді, коли ця зустріч відбувалася — майже два тижні, починаючи від 9 лютого. Отже ми вважаємо, що читачі нашого журналу досить поінформовані про цю зустрічі зі згаданої преси. Зазначимо тут одне — зустріч стала справжнім великим святом двох радянських культур, що продемонстрували перед цілим світом свою незламну волю до братнього єднання і сполучення своїх творчих змагань на шляху до комунізму.

Нижче подаємо враження од подорожи кількох членів ВУСПП'у, що взяли участь у зустрічі. Всіх членів нашої організації, що брали участь у зустрічі, було 19 чоловіка. На жаль, зібрати враження всіх товаришів — редакції, через різні технічні труднощі, не пощастило.

І. КУЛИК

Надії, що їх ми покладали на зустріч українських письменників з російськими, не тільки виправдались. Те, що відбувалось підчас тієї зустрічи, перевищило всі найкращі сподіванки. Вже з першого дня нашого приїзду до Москви нас оточили такою сердечною товариською увагою, створили довкола нашого перебування таку доброзичливу і водночас ділову атмосферу, що вже цим успіх подорожи був забезпечений. Я думаю, що не зроблю тут нетактовности на адресу російських товаришів по праці, коли скажу, що найбільше спричинились до цього не ті, що безпосередньо нас мали зустрічати. Значно сердечніше за письменників нас приймали московські робітники, що перед ними ми виступали з доповідями та демонстрацією своїх творів по найбільших робітничих клубах Москви, у всякому разі, в них мали найкращу, найуважнішу авдиторію, не зважаючи на те, що все, звичайно, могли вони розуміти. Та найбільше спричинилася до успіху подорожи та увага, якою оточили наш приїзд керівничі, партійні та радянські органи. Досить згадати, що секретарі ЦК ВКП(б) та найвідповідальніші члени уряду СРСР по кілька годин кожний присвячували розмовам з делегацією, як - найдокладніше інформували нас про все, що нас цікавило, давали підлеглим їм органам точні директиви з приводу справ, що їх порушувала делегація українських письменників. Такою своєю увагою керівничі органи підкреслили виняткове значіння зустрічи, що з культурного переросла в факт надзвичайної політичної

ваги. Крім низки практичних завдань, що торкались безпосередньо літературних справ на партійній нараді, що супроводила зустріч, ставились у всю широчінь і загальні питання національної політики, зокрема питання культурного обслугування української людности в межах РСФРР. В цьому останньому питанні Наркомос РСФРР взяв на себе низку важливих зобов'язань, а спеціяльно виділені комісії визначили практичні заходи, що забезпечують виконання тих зобов'язань. Говорячи про партнараду, я не можу не підкреслити окремо ролі тов. П. Керженцева, що керував і нарадою, і цілою зустріччю з надзвичайною енергійністю й великим тактом. Йому ми в значній мірі завдячуємо успіх роботи делегації.

Про наслідки зустрічи тепер повнотою ще не можна говорити. Найбільші й найважливіші з тих наслідків ще виявляться в майбутньому, вони позначаться на всьому дальшому процесі культурно-літературної роботи і в РСФРР, і в УСРР, і в цілому Союзі. Контакт поміж двох найбільших загонів революційної літератури встановлено, зв'язки налагоджено — залишається в практичній роботі пристосувати їх, як і той досвід, що його представники літератури обох республік набули підчас зустрічи. Письменники УСРР грали в цій галузі ролю піонерів, що торували шляхи для подібних зустрічів, звязків та встановлення творчого дієвого контакту поміж будівниками пролетарської культури всіх колись пригноблених, а нині звільнених Жовтнем народів нашого Союзу. В цьому відношенні значіння цієї першої зустрічи, справді, епохальне.

Зокрема, представникам ВУСПП'у, що брали участь разом з письменниками інших угруповань у цій зустрічі, вона надала нових сил, нової бадьорости для дальшої спільної з пролетарськими письменниками інших республік творчої художньої роботи й боротьби проти ворожих сил на літературному фронті. Ті зв'язки, що їх свого часу встановив ВУСПП по лінії пролетарської літератури, тепер поглибилися й поширилися, загальносоюзний фронт пролетлітератури тепер міцний, як ніколи.

ІВАН МИКИТЕНКО

Ленінградська федерація радянських письменників зробила все для того щоб, по-перше, затримати нас в Ленінграді яко мога довше, а по-друге, щоб ми встигли зробити за той час яко мога більше. Ми виробили точний плян і виконували його надзвичайно інтенсивно. Було багато зустрічів з письменниками, з робітниками. Ми одвідали театри, музеї, культурні установи, редакції, філію ГИЗ'у. Багато було вислухано і сказано палких промов, багато обіцянок і запевнень. І мені здається, що все це йшло не від пухкого серця, не від ліричного настрою зустрічи.

Ленінградці — нарід дуже культурний і трохи стриманий. Навіть на бенкетах вони, як і члени нашої делегації, говорили, зважуючи кожне слово, пам'ятаючи старе російське прислів'я, за яким „слово не воробей ..". Звичайно, були випадки, коли вилітало й не те слово... Але таких випадків було, по-перше, мало, а по-друге,— вони зовсім не характерні для цілої нашої зустрічи.

Враження, у мене особисто, залишилося від цих днів добре. Треба тільки в першу чергу виконати наші обіцянки: подати до Ленгіза історію української літератури на 20—25 аркушів, збірник про подорож на 10 аркушів і твори кращих наших письменників — для видання російською мовою.

Треба, не зволікаючи, обрати спеціяльну комісію, що мала б сумлінно попрацювати над наслідками подорожи до Москви і Ленінграду і виробила б плян, як надалі підтримувати постійний зв'язок.

АНТІН ШМИГЕЛЬСЬКИЙ

Братня щиросердність і глибока увага, з якою нас, групу пролетарських письменників-вуспівців (Первомайський, Микитенко, Забіла, Ле, Коваленко і Шмигельський) приймали руські робітники московського заводу „Красный Богатырь", справила на мене незабутнє враження.

Робітники прекрасно сприймали і добре зрозуміли наші твори.

Найвидатнішим епізодом нашого перебування в Москві безперечно є прийом усієї делегації українських письменників у ЦК ВКП.

Секретарі ЦК т. т. Сталін і Каганович у своїх промовах з надзвичайною яскравістю здемонстрували, як партія по-ленінському здійснює свій інтернаціональний провід у будівництві радянських національних культур, максимально сприяючи розвиткові культури й, зокрема, літератури всіх течій і напрямків, але неухильно підпорядковуючи цей процес класовим пролетарським принципам і завданням.

Це останнє, між іншим, забуває дехто, намагаючись надто своєрідно інтерпретувати окремі твердження з промови тов. Сталіна про попутників тощо. Ми ж вважаємо, що взагалі оперувати слід лише точним текстом промов т. т. Сталіна та Кагановича, коли ті промови вийдуть з друку.

ЗАПРОШЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ДО МІЖНАРОДНЬОГО БЮРА ПРОЛЕТЛІТЕРАТУРИ

9 березня до столиці УСРР приїздив секретар Міжнародного бюра пролетарської літератури, угорський письменник тов. Бела Іллеш. Він запросив українських пролетарських письменників до участи в роботі бюра. Увечері 9 березня в буд. ім. Блакитного на письменницьких зборах т. Бела Іллеш зробив доповідь про завдання та діяльність Міжнародного бюра і висловив надію, що українські пролетарські письменники візьмуть активну участь у скликанні І Міжнародного конгресу пролетарської літератури, що має відбутися в грудні місяці 1929 року в Москві.

Від українських пролетарських письменників т. Іллеша привітав представник ВУСПП'у т. І. Кулик. Переклав промову т. Іллеша секретар ВУСПП'у т. Микитенко.

ДОПОВІДЬ т. ІЛЛЕША

— Шановні товариші! Насамперед дозвольте передати вам братерське привітання від імени Міжнародного бюра пролетарської літератури. Нам доводиться тут перед вами покаятися в тім, що ми раніше не звернулися до України, що деякий підготовний період у нашій роботі ми перевели сами. Нині, побувавши у вашій республіці, в одній із наймоцніших фортець соціялізму, я змушений визнати свою помилку і висловити жаль з того приводу, що ми раніше не були зв'язані. Я бачив ваше кіно. Картина вашого режисера т. Довженка „Арсенал“ мене глибоко вразила. Це прекрасний твір, яких з'являється у нас небагато, хіба що був „Потьомкін“. Я бачив вашу столичну оперу. Треба сказати, що я бачив до цього часу сім - вісім европейських опер і не можу сказати, щоб вони на мене справляли більше враження. Вільна від будь - якого націоналізму, ваша національна опера подобалась мені своїми прекрасними формами, хоч музику я поправді не дуже розумію. Нарешті я познайомився вже з багатьма українськими письменниками, і в Києві, і тут, у столиці, познайомився з літературним життям і все це разом дає вже мені деяке уявлення про вашу велику культуру, від якої ми були одірвані.

Завдання інтернбюра полягали, як вам відомо, у тому, щоб ліквідувати той анархізм, що був у міжнародньому революційному літрухові. Налагодити зв'язки, взаємні інформації, обмін досвідом, матеріялами й т. д. Це по-перше. І по-друге — це суто професійні інтереси.

Політичним завданням інтернбюра було виступати проти білого терору, фашизму, імперіялістичних війн.

Отже що до анархії. Ніхто не організовував перекладів, не турбувався взаємною інформацією. Еренбурга, наприклад, вважали за кордоном мало не за стовідсоткового комуніста . . . Тепер за такого вважають К. Федіна . . . З другого боку, і тут. у радянськім Союзі, не дуже то орієнтувалися в чужоземній літературі і часом допускали прикрих ляпсусів. Московська газета „ЧиП“, наприклад, виступила з статтею проти письменника Оскара Марія Графа за його книгу „Wir sind gefangene“ („Ми в полоні“), мабуть не дочитавши до кінця книги. Бо як можна було писати, що це брудний буржуазний письменник, лаяти його, коли це один із близьких до нас, лівих у кожному разі. Або: Західня Европа зовсім майже нічого не знала про сучасне літературне життя України. Три дні тому я мав у Москві розмову з т. Анрі Барбюсом. Знаєте що до цього часу залишається великою помилкою? — спитав він мене.— Те що ви не зв'язані з Україною, що ви не знаєте цієї великої радянської країни і її культури. Я б вам порадив туди поїхати“. На це я йому показав квиток — уже їду. Він був радий дуже.

Отже інтернбюро намагалося, як я сказав, нав'язати зв'язки. Історія Міжнароднього бюра починається від 1922 року, коли група російських пролетписьменників подала IV конгресу Комінтерну заяву про дозвіл створити міжнародню організацію пролетарських письменників. У січні 1923 року вони дістали від Агітпропу Комінтерну дозвіл. Того ж року Лелевич написав дуже наївні тези: він хотів створити міжнародню напостовську організацію. Відгуку з-за кордону не дістали нізкого.

1924 року Агітпроп Комінтерну висловився проти цієї програми і запропонував ВАПП'у переробити її або написати іншу. Але у ВАПП'і працювали тоді той самий Лелевич, Родов і інші. Вони одмовилися переробити свою програму. І на тому затихло до 1925 року, коли Авербах разом зі мною взявся виробити нову програму. Агітпроп Комінтерну ухвалив її і дав дозвіл організувати першу групу. В нашій програмі стояло і стоїть і зараз, що до міжнародньої організації з письменників Радсоюзу можуть увіходити тільки пролетарські письменники, в буржуазних же країнах можуть увіходити й ліво-буржуазні письменники. Так воно і є зараз, бо ви ж знаєте, що пролетарських письменників у буржуазних країнах дуже мало. Тимчасом лівобуржуазних письменників читають широкі маси, і ми повинні брати цих письменників під свій вплив.

Від 1926 року починається організація, що незабаром охопила зв'язком 16 країн — Німеччину, Францію, Туреччину, Чехо-Словаччину, Польщу, Угорщину, Америку й ін.

1927 року відбулася перша міжнародня конференція в Москві. На цій конференції були присутні делегати від 21 країни. Між іншим були такі письменники, як Барбюс, Бехер, Істраті, Станде, Дієго Рівера, Гідаш, Вайскопф, Драйзер і інші.

Програму нашу затвердили без жодних змін. Тоді ж було організовано „Вісник чужоземної літератури". Конференція ухвалила також видавати в Німеччині інформаційний бюлетень. Видає його німецький Союз пролетарських письменників. Конференція доручила також Інтернбюрові організувати бібліотеки закордонних пролетарських письменників. Російських пролетарських письменників почали перекладати й видавати в Німеччині. Ще раз відзначаю, що України тоді не згадали. Одначе це помилка не російських письменників, а моя особиста. Це я, як секретар бюра, мусив був про це подумати й подбати. Отже поки що в Німеччині видають тільки російських пролетписьменників — Фадєєва, Шолохова, Панфьорова, Тарасова - Родіонова.

Правда, ми вже дещо виправили свою помилку, ми вже зговорилися, щоб ближчим часом видати в Берліні Альманах української пролетарської літератури і це треба якнайскорше перевести в життя. Тепер справа за вами — давайте матеріяли. Починати треба саме з Альманаха, а не з книжок окремих письменників, для того, щоб спочатку зацікавити читача. Так робили, між іншим, і російські письменники. Видаватиме український альманах берлінське видавництво Verlag für Politik und Litteratur.

Переходжу до дальшого етапу роботи. 1928 року „Вісник" почав виходити. В Німеччині утворився Союз пролетарських письменників. Нагадую тут, що на організаційних зборах Союзу пролетарських письменників Німеччини, 19 листопада 1928 року в Берліні, од українських пролетарських письменників виступав з привітанням та інформацією представник ВУСПП'у товариш Микитенко. Це був, так би мовити, перший зв'язок пролетарських літератур — України та Німеччини, які тепер працюватимуть разом у міжнародній організації. Того ж року створено спілку скандинавських революц. письменників (Стокгольм). В Парижі створено Оргґрупу міжнародного бюра (Барбюс, Панаїт Істраті, Анрі Пуляй). У квітні місяці 1929 року в Парижі має відбутися 1 конференція французьких письменників, що приєднуються до нашої Міжнародньої організації.

Того ж 1928 року організувалися Югославські пролетарські письменники („Загреб"). Видають вони журнал „Ноліт" — перший легальний журнал за кордоном, де фігурували в редколегії російські письменники (Серафімович, Авербах, Лібедінський). Вийшло цього журналу 2 номери, потім його закрили.

Того ж року організовано угорську групу „Серп і молот" (Мате Залка, Ґідаш і Іллеш). Група видає нелегальний журнал під цією ж назвою. Нарешті організовано групу в Америці.

Далі я хочу зазначити, що 1928 року ми мали з боку нашого бюра три серйозні політичні акції. Перше — протест проти суду над німецьким пролетарським письменником Йоганнесом Р. Бехером. Ви знаєте, що ми добилися наслідків. Суду над Бехером не було. Друге —

протест проти Георга Лукача, колишнього комісара освіти Радянської Угорщини, я ого було заарештовано у Відні. На наші протести Лукача звільнили. Третє — протест проти арешту Лайцена (Латвія). Лайцена також було звільнено.

Без наслідків залишився наш протест проти арешту румунського письменника Кагана. Не зважаючи ні на які протести, йому дано 15 років ув'язнення . . .

От вам коротко і схематично історія і діяльність Інтернбюра.

Чому так мало досягнень у нас, спитаєте ви. Тому є різні причини. Найголовніше, це, так би мовити, внутрішні й зовнішні протиріччя. До внутрішніх протиріч треба віднести той безперечний факт, що радянська література—багатша за пролетарські літератури буржуазних країн і, таким чином, являється для цих літератур небезпечним конкурентом. Як німецька фабрика могла б бути конкурентом радянській фабриці, так радянська література, література після перемоги, з невичерпаними можливостями розвитку, є небезпечним конкурентом для інших літератур. Друге протиріччя це те, що закордонна пролетарська література, як примітивніша від радянської пролетарської літератури, не задовольняє тутешнього читача.

Нарешті серйозним внутрішнім протиріччям являється необхідність притягати до організації пролетарської літератури й письменників дрібнобуржуазних. Це теж протиріччя, яке до певної міри сидить на наших головах.

До протиріч зовнішнього характеру треба віднести такі особливості. По - перше, те, що західньоевропейський пролетаріят дуже бідний. Він дуже мало може купити для себе культурних речей, у тому числі й книг. Друге — це поліція, цензура, конфіскації. Я наведу такий приклад. Ми надіслали до Югославії одному робітникові угорський журнал „Серп і молот". Поліція його конфіскувала. Отже наш робітник журналу того не одержав, а замість нього він одержав 8 місяців в'язниці . . .

Мені залишилося сказати ще про ролю й завдання української пролетарської літератури в нашій міжнародній організації. По - перше, в нашому бюрі нарівні з 7 російськими делегатами мусить бути 7 українських делегатів. По - друге, до редакції „Вісника чужоземної літератури" пролетарські письменники УСРР повинні виділити свого представника, члена редакції, і другого представника — до редколегії. По - третє, на Україні треба організувати також бібліотеку закордонних пролетарських письменників. Нехай вас не дуже турбує справа з гонорарами. Ми будемо задоволені з мінімальних, майже символічних гонорарів. Головне те, що західньоевропейських пролетарських письменників видаватиме й Харків, столиця радянської соціялістичної України.

Нарешті останнє: разом з Україною ми повинні скликати перший світовий Конгрес пролетарської літератури!

Я не являюсь наївним оптимістом і не гадаю, що інтернаціонал буде вже завтра. Я знаю, що на нашому шляху ще багато, дуже багато перешкод і труднощів. Роботу тільки-но починаємо. Українські товариші не тільки не спізнилися, навпаки — на вашу долю ще випаде величезна робота і величезні труднощі. Ніякий конгрес їх цілком усунути не зможе... Але він об'єднає наші сили для творчої праці й боротьби.

— Хай живе Українська Соціялістична Радянська Республіка!

— Хай живе український пролетаріят і його письменники!

— Хай живе світова пролетарська література!

Ці гасла т. Іллеш виголошує українською мовою. (Доповідь він робив німецькою мовою).

Слова промовця вкривають довгі й дружні оплески.

Далі (після перекладу промови т. Іллеша) ідуть обговорення, в яких беруть участь т. т. С. Пилипенко, І. Кулик, І. Кириленко та інші.

Виділення делегатів до Міжнародного бюра пролетарської літератури буде переведено в ближчий час.

1-Й ПЛЕНУМ РАДИ ВОАПП

В кінці січня ц. р., через 9 місяців після 1-го Всесоюзного з'їзду пролетарських письменників, на якому було утворено ВОАПП (Всесоюзне Об'єднання Асоціяцій Пролетарських Письменників) і обрано Раду цього об'єднання, у Москві відбувся перший пленум цієї Ради.

ВУСПП, що має в Раді ВОАПП десять своїх представників, делегував був на пленум таких товаришів: В. Коряка, І. Микитенка, І. Ле, І. Кириленка, А. Шмигельського, Б. Коваленка, А. Клоччя, А. Дикого, А. Руттер. Крім того, в роботі пленуму взяли участь і представники „Молодняка", запрошені на пленум Секретаріятом ВОАПП (товариші Масенко, Ковтун і Кундзіч).

Пленум пройшов під знаком глибокої самокритики та найуважнішої аналізи літературних ситуацій та творчих досягнень пролетарської літератури в окремих республіках — РСФРР, УСРР, БСРР, ЗРФС.

З доповідями виступили — від Секретаріяту ВОАПП та від Російської Асоціяції т. В. Сутирін, від ВУСПП'у т. В. Коряк, від Білоруської Асоціяції т. Вечар, від Закавказької Асоціяції т. Буачідзе. Окремий виступ про творчі завдання пролетарської літератури зробив т. Л. Авербах. З великою доповіддю про сучасний театр та його завдання виступив т. В. Кіршон. Всі доповіді надзвичайно дружно і продуктивно обговорювано. Цей перший пленум справді пройшов у дуже діловій атмосфері. Він розв'язав також низку організаційних питань.

 Другий пленум має відбутися в травні місяці в Тифлісі, третій у Харкові, а дальший — в столиці БСРР Менську. На другому пленумі має, між іншим, остаточно вирішитися питання про вхід „Молодняка" до Всесоюзного Об'єднання, до якого він до цього часу не належав.

ГОСПОДАРСЬКИЙ РОЗМАХ ДВУ

Державне видавництво своєю роботою відограє на Україні велику ролю в справі культурної революції, постачаючи укр. населенню всі роди книги. На рік 1928/29 ДВУ намітило видати 3000 назв книг у 18000 друкованих аркушів та 160 мільйонів відбитків, що дає збільшення проти минулого року на 50%. Щоб виконати цей план, для ДВУ треба понад 3000 тонн паперу. Але якраз у ньому почувається недостача. За перший квартал 1928/29 року план завозу паперу виконано лише на 86%. ДВУ поставило перед відповідними органами питання про відрядження йому з паперового резерву СРСР 1000 тонн паперу. Окрім того, для поширення розмаху й рямців видавничої роботи ДВУ потрібні збільшення дотацій і кредитів для ДВУ. Виникає також питання про будівництво нової потужної друкарні, що відповідала б потребам цілої України.

ПЛАНОВІСТЬ У ТЕАТРАЛЬНІЙ СПРАВІ

Управління в справах мистецтв при Головполітосвіті НКО вирішило організувати по всіх містах, де є театри, спеціяльні управління видовиськ, що існували досі лише по деяких містах. У цій справі Наркомос розіслав округовим інспекторам наросвіти відповідні інструкції. Головним завданням місцевих управлінь видовиськ буде дбати про те, щоб запобігти стихійній організації театрального сезону й уникнути конкуренції поміж окремими театрами. Управління видовиськ даватимуть перевагу більш художньо-витриманим театральним підприємствам, а надто державним театрам; управління повинні сприяти поширенню сітки українських театрів, забезпечивши їх належними умовами для творчої роботи.

Щоб планово обслужити театрами всі місцевості України, Наркомос намітив провести реорганізацію та об'єднання спільно з посередробмисом низки театральних трудколективів на міцні художньо витримані одиниці.

ГАСТРОЛЬНІ ТУРНЕ ДЕРЖАВНИХ ТЕАТРІВ ПО УКРАЇНІ

З метою познайомити місцевих глядачів з роботою кращих театрів України, Головмистецтво НКО намітило відрядити в гастрольне турне по Україні 6 державних театрів. „Березіль" має поїхати до Києва

й Одеси; Франківці до Харкова, Сум, Дніпропетровського й Умани; Одеський драмтеатр — до Миколаєва, Херсона й Полтави; Шевченківці — до Запоріжжя, Кривого Рогу, Краснодара й Харкова; Заньківчани — до Слав'янського й Соснівки та єврейський державний театр — до Житомира, Бердичева — Кременчуга.

НОВІ ЕКСПОНАТИ В ІНСТИТУТІ ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Останнім часом інститут збагатив свої колекції на такі експонати: 1) портрет поміщика Дуніна-Борковського роботи Шевченка, 2) невідома тогочасна фотографія Т. Шевченка, 3) архив письменника Павла Савченка, 4) рештки архиву укр. письменника 80 рр. Петра Раєвського.

Окрім того, поетеса Христя Алчевська передала до інституту збірки листів до неї Ів. Франка, Олеся, Кобилянської та інш. письменників

Інститут одержав з музеїв РСФРР низку картин та малюнків роботи Т. Шевченка.

Інститут купив у дочки колишнього коменданта Ново-Петровської фортеці, де Шевченко перебував на засланні, дуже цінні колекції малюнків Шевченка, листів його та фотографій. Все це Інститут виставив у Літбуді ім. Блакитного.

ПОДОРОЖ ПИСЬМЕННИКІВ ДО МИКОЛАЄВА

1 березня письменники члени ВУСПП'у — І. Микитенко, В. Сосюра та П. Усенко й письменники В. Чечвянський та Анатоль Гак виїхали були до Миколаєва на запрошення редакції робітничої газети „Пролетар" та Миколаєвської Окрпрофради. Письменників гаряче зустріли робітники миколаївських заводів, партійний та професійний актив, учні, студентство й революційне суспільство Миколаєва. Протягом чотирьох днів письменники зробили сім виступів, на яких побували тисячі робітників; відвідали котловий та механічний цех заводу ім. А. Марті; гуртожитки пролетарського студентства; збори учнів профшкіл і т. ін. Виступи письменників проходили скрізь з надзвичайним успіхом. Письменникам подавано від робітників силу записок, що свідчать про високий ступінь цікавости до української пролетарської літератури з боку найширших мас нашого пролетаріяту.

Тимчасом на зборах культактиву та бібліотекарів, що відбулися за участю письменників в останній день їхнього перебування в Миколаєві, виявилося, що в Миколаєві, на загальну кількість книжок, українських книжок є тільки $10^0/_0$... Це пояснюється не лише малою спроможністю бібліотек поповнюватися новою книжкою, а ще й малими тиражами сучасної української літератури. Нашим видавництвам давно слід

видавати і сучасних письменників, і класиків більшими тиражами, щоб не доводилося читачам чекати в черзі по місяцю за однією книжкою, а щоб можна було діставати для бібліотеки одного автора в десятках примірників.

Такі зауваження давали робітничі бібліотекарі.

Вони поставили собі завдання: до кінця двохмісячного культпоходу, що розпочався виступами письменників, збільшити кількість українських книжок в бібліотеках до 30% загальної кількости, а на 1 січня 1930 року — до 50%. Завкультвідділу ОРПС т. Коган висловив надію, що це завдання їм удасться виконати цілком, коли видавництва будуть випускати книжки збільшеними тиражами.

Перед від'їздом письменники відвідали голову ОРПС, секретаря ОПК т. Соколова, голову Окрвиконкому т. Мануйленка, завідуючого Агітпропу ОПК й редактора газети „Красный Николаев" т. Капцана. Скрізь письменники зустрічали надзвичайно серйозне ставлення до питань української культури, до процесу нашої культурної революції і до переведення в життя національної політики комуністичної партії.

В Миколаєві починається серйозна, глибока робота. Миколаївським робітникам треба всіма засобами допомагати в їхньому стремлінні опанувати українську пролетарську культуру. Миколаївська організація ВУСПП, що бере в цій роботі серйозну й активну участь, мусить надалі ще рішучіш узяти курс на виявлення робітничого українського письменника з - поміж робітників миколаївських заводів. Перша ластівка — робітник прозаїк тов. Діброва, що його книжка оповідань незабаром з'явиться на ринкові.

Це — початок. І. М.

РАДЯНСЬКА БІЛОРУС[illegible]

БІЛОРУСЬКИЙ ДРУГИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕАТР

Передреволюційна Білорусь не мала ні одного театру. Царський уряд усіма способами намагався довести, що Білорусь — це тільки „северо - западный" „истинно - русский край". А для цього навіть невеличкі спроби в напрямку організації хоч би самостійного білоруського театру в вигляді аматорських гуртків було без жалю нищено.

І цілком зрозумілий є той буйний розквіт білоруської культури, що розпочався в післяжовтневий період, бо назбирані трудящими, так би мовити, в потенції сили буйно зійшли в Радянській Білорусі.

Тому й білоруський театр, як сталий театр, треба розглядати, як результат Жовтневої революції.

Нині в БСРР є чотири державних театри: Білоруський оперний державний театр, Білоруський другий державний театр (БДТ — 2),

Білоруський переїздний театр і Єврейський державний театр. Білоруський 2-й державний театр є наймолодший з усіх театрів. Засновується він, як театр, в-осени 1926 р. з білоруської студії в Москві. 1921 року НКОБ, ідучи назустріч буйному зростанню культурних змагань трудящих мас, зорганізовує при другому Московському художньому театрі студію, до якої що-року відбувався прийом студентів для вивчення театрального мистецтва. Студенти засвоювали свою науку (перший набір) протягом 5 років, набуваючи знань та досвіду під приводом кращих сил МХТ. Головним чином наука йшла у дусі школи Станіславського. За час праці в студії були зроблені такі вистави, як „Цар Максиміліян"; ця вистава й була першою працею студії. Крім цього були вистави: „Сон літньої ночи" Шекспіра, „Вакханки" Евріпіда, „Ерос і Психея" Жулавського (у перекладі Я. Купали), „Астай" А. Глоби, розпочата робота над „Апрометнай" (Пекло) Шамалевка.

Вибираючи репертуар, студія керувалася головно тим, щоб на цим репертуарі актор набув потрібної мистецької виучки.

Перший сезон праці театру (1926 — 1927 р.) був для нього найтяжчий. Театр вийшов до глядача із своїм студійним репертуаром, обробленим у таких формах, в яких глядач, звиклий до суто провінціяльних реалістичних вистав, не завжди міг орієнтуватися. Репертуарний голод, а надто відсутність оригінальної п'єси, яка б задовольнила театр і глядача, робили становище ще тяжчим. А поруч з цим перед театром стояли (та й тепер ще стоять) надзвичайно складні завдання.

По-перше, театр, не відступаючи від своїх мистецьких форм, повинен був найти певний ідеологічний напрямок, щоб творити культуру національну по формі, але пролетарську змістом.

Цей напрямок на сучасність на пролетарський зміст виразно визначається з моменту вистави п'єси М. Громикі „Коло тераси", далі через „Розлом" Лавренева і „На провесні" М. Іллінського і йде ввесь час уперед.

Другим завданням було та є використати й перетворити старі форми мхатської теа-культури для утворення нових форм білоруської теа-культури, таких форм, які б піднесли білоруський радянський театр до рівня кращих театрів СССР, і ні в якому разі не знижуватися до копіювання способів інших театрів, не знижуватися до задхлого провінціялізму. Отже театрові доводиться ввесь час робити експерименти, шукати щось нове. Це, зрозуміло, вимагає великого творчого напруження від театру. І треба сказати, що й тут театр дійшов чималих успіхів. Вистави „На провесні", „Рейки гудуть" виразно показують це. Змушений через репертуарний голод до перекладу російських п'єс („Розлом", „Рейки гудуть"), театр у поставі цих п'єс так само не втратив свого мистецького обличчя, знайшов певні оригінальні високомистецькі форми, розв'язавши заразом проблему синтези високої мистецької форми з пролетарським змістом.

Користуючись кращими театральними силами Москви (режисери Смишляєв, Афонін, художники Нікітін, Н. Айзенберг, композитори Шеншин, Гречанінов, Аронський і інш.), театр виховує й свої кадри керівників. Ще в студії декількох студентів призначили до режисерської групи. З цієї групи молодих режисерів визначилися Костянтин Санніков, Микола Маркевич, Цімах Сергейчик.

Цього року театр працює в Гомелі. Акторський контингент складається з 34 чоловіка, оркестра з 18 осіб. Художній керівник театру з АНР (Асоціяція нової режисури) Сергій Розанов. Художників запрошують на кожну нову виставу. У репертуарі театру йдуть: „Цар Максиміліян", — народня вистава, „Коло тераси" Громикі, „На провесні" М. Ілліньского, „Сон літньої ночи" Шекспіра „Розлом" Б. Лавренева, „Рейки гудуть" В. Кіршона, „Коли співають півні Р. Юр'їна, „У Минулий час" І. Біна.

Театр гадає в найближчому часі взятися до вистави одної з українських п'єс, а також тісніше зв'язатися з українськими державними театрами, щоб обмінюватися досвідом.

Некрашевич

ЗА КОРДОНОМ

НІМЕЧЧИНА

Ґросса засудили.— Сучасний буржуазний звіт багатий своїми комедійними „процессами". Не тільки одна буржуазна Америка може засуджувати своїх передових професорів за викладання дарвінізму, але й не менш буржуазні німці так саме можуть засуджувати навіть своїх визначних майстрів пензля, які насмілюються порушити в своїй творчості втерті „істини" офіційної церкви. В попередньому числі нашого журналу ми вже згадували про дивацький суд над відомим революційним малярем Ґеорґом Ґроссом, якого обвинувачувано в блюзнірстві. Тепер ми можемо подати подробиці того суду, що відбувся в Шарльотенбурзі. Судили не лише самого маляра Ґросса, але й і його видавця Велянда Гернфельда, як співучасника „злочину". Ґросса обвинувачують в тому, шо він зробив 17 малюнків до інсценізації „Швейка" до театру Піскатора. З того 3 малюнки (ч.ч. 9 і 10) було сконфісковано ще до суду.

Підчас суду Ґросс заявив, що всі малюнки є не лише звичайними ілюстраціями, що ними можна оздобити книжку, але „вони являють собою вогнисті іскри нашої доби, що навчають розуміти сучасність".

Очевидно, суд не міг задовольнитися таким поясненням і поставив ряд своїх запитань про значіння сконфіскованих малюнків, як, приміром, що означає Ч 2, де намальовано 2 офіцери австрійської і німецької армії, а між ними млиста постать смерти з нагаєм в руках.

Ґросс обурено заявив, що то зовсім не смерть, а звичайне втілення людського суду, який повинен лише в такий спосіб скінчити справу з мілітаризмом.

На малюнку Ч 9 намальовано попа, що каже „казання", подаючи салдатській масі гранати, багнети, шаблі і в той же час стискає кулаки в бік намальованого поза ним не то баранчика, не то віслюка. Суд хоче знати, хто саме цей піп і чи не є він часом лютеранський пастор?

Ґросс пояснив, що піп, який каже своє „казання", є не пастор і не ксьондз, а взагалі піп-служник всіх церков, що свого часу агітував за криваву різню людства. Не ясна постать тварини поза ним, безперечно, не є віслюк, а так званий євангельський „агнець", що мусить бути свідком невинним цього людського злочину; що до решти своїх робіт, то Ґросс захищається, що він, як мистець, має певний обов'язок перед людством сумлінно виконувати свою роботу. Протест, що його відчуває в собі, на підставі певних фактів передає своїй творчості, зовсім не думаючи про те, що хтось там ухвалив спеціяльні правила, або що когось там може це ображати.

Найбільше зацікавився суд малюнком Ч 10, що являв собою Ісуса в протигазовій масці та важких салдатських чоботях. Цей малюнок являв собою декоративне тло одного моменту з пригод „Швейка".— Ґросс пояснив це так, що якби навіть в озброєний табор сучасних християн з'явився сам Ісус і проголосив свій найбільший заповіт — „любіть один одного", його безперечно взулиб в салдатські чоботи і звеліли б одягти протигаза. Ісуса та його науку ніхто тепер не зрозумів би. Може, це історична неминучість, але разом з тим це безперечний факт. Мистцеві, як і кожній творчій людині, що хоче вірити в кращу майбутність людства, хотілося в такий спосіб розбурити людське сумління.

Суд, вислухавши це, засудив артиста-маляра — на 6 місяців до в'язниці.

ІТАЛІЯ

Конгрес бібліотекарів та бібліографів.— Від 15-го до 30-го червня ц. р. має відбутися в Римі та Венеції перший міжнародній конгрес бібліотекарів та бібліографів. В зв'язку з цим буде утворено 3 вистави в Римі, Флоренції та Венеції, де будуть виставлені найкращі зразки італійського оправного мистецтва. Одночасно з цим будуть утворені аналогічні вистави в Медіоляні, Болоньї, Медині та Неаполі.

Підчас самого конгресу буде утворено ряд екскурсій з метою огляду до Фраскарі, Тіволі й Азису. Учасникам конгресу дається 50% знижки на залізницях, готелях та театрах, а також по всіх інших урядово-громадських установах.

„Пеґас“.— У Флоренції почав виходити часопис „Пеґас“ за редакцією Оетті. Перше число з цього часопису містить широку статтю Папіні про сучасну італійську літературу.

АМЕРИКА

„Непотрібний каталог“.— Про те, до якої міри розперезується зараз американська боржуазія, свідчить такий дрібний випадок.— Один берлінський антиквар розіслав спеціяльний каталог, присвячений анархічній та комуністичній літературі. Публічна бібліотека у Чикаґо негайно повернула його антикvареві, зробивши на ньому такий „мудрий“ напис: „Анархізм та комунізм, як і соціялізм, так мало мають місця в американській цивілізації, що про них не варто й говорити. Тому присвячений цим справам каталог повертаємо, як цілком непотрібну річ“.

Б. Шов „жартує“.— Нью-Йоркське „Товариство поступових жінок“ звернулося до Бернарда Шова з проханням, щоб він подарував примірник своєї найновішої книги, що присвячена соціялізмові. Б. Шов відповів, що, по-перше, дарованих книг ніхто не читає, а по-друге, товариство, яке не має змоги витратити на таку цікаву книгу 15 шилінгів, не варте й того, щоб мати яких-небудь членів. Секретарка товариства продала автограф листа Шова за 15 шилінгів і купила за них потрібну його книгу, а покупець автографа в свою чергу продав його за 5 фунтів і купив повне видання Шова.

Кіновий король.— Віллям Фоне нажив собі двісті кін у Нью-Йорку та в його околицях. Разом ці кіна нараховують 280.000 місць і дають річного прибутку 72 мільйони доларів, що робить його найбагатішим кіновласником Америки.

АНГЛІЯ

Рукописи Уайльда.— Нещодавно у Лондоні продано збірку рукописів О. Уайльда, що досі перебувала в руках сина письменника та в його найближчих приятелів. З найцінніших рукописів є 49 сторінок невідомої драми п. н. „Трагедія жінки“, перша редакція „Ідеального мужа“, примітки до „Жінки без значіння“ та шерег неопублікованих листів.

ЯПОНІЯ

Сучасне літературне життя.— Сучасною Японією більш цікавляться політики, ніж письменники. Тимчасом ця перша азіятська держава не тільки „імітує“ Европу, але й має величезні досягнення на полі власної культури, передо всім — літератури. Досі ми знали, бодай чули, що сучасне японське письменство перебуває під певними впливами різних европейських літературних течій. Що це було так,

може свідчити ще й такий факт: декілька років тому один великий літературний японський журнал у Токіо звернувся до найвизначніших японських письменників з запитанням, які саме письменники европейські найбільш вплинули на розвиток їхньої творчости. Майже сто письменників сказали, що на їхню творчість у більшій чи меншій мірі вплинули Достоєвський, Руссо, Толстий, Турґенєв, Мопасан, Золя, Чехов, Ромен-Ролан, Ібсен, Стріндберґ, Гайне, Б. Шоу, Ґете, Фльобер. Власних — японських та китайських — класиків згадували лише на другому місці.

Одначе протягом декількох літ оригінальна творчість Японії значно зросла і стала на свій цілком незалежний ґрунт. Німецький часопис „Die Neue Bücherschau" в одному з останніх чисел за цей рік подає довгий шерег інформацій про сучасний стан японського письменства, що свідчить про те, що ним починають цікавитися найширші кола Европи. З цих інформацій видно, що Японія розпочала добу свого культурного відродження, повернувшись до своїх культурних праджерел, черпаючи з них свою творчу силу.

Культурний розвиток Японії останніх літ характеризує та швидкість, з якою цей рух почав розвиватися. Сімдесят п'ять років тому книжки малювали там руками. Сьогодні японські газети виходять з прегарними літературними додатками, а такі часописи, як „Асакі-Сумбун", або „Осака-Маїніті" виходять тиражем до 3-х мільонів.

Численні товсті місячники викохують спеціяльно японську літературу. Взагалі зараз виходить в Японії 74 літературно-політичних часописи. В звичайному номері кожного такого часопису літературна частина займає що найменше 60—70 сторінок, в той час, як частина політична та господарська міститься на 200 стор. В спеціяльних номерах частина літературна сягає до 200 стор., а частина політична та господарська до 300 стор.

Що-року в Японії відбувається загальні поетичне змагання „танк". Наскільки ці „танки" є в Японії популярні, свідчить те, що за поезії беруться навіть генерали. Так, приміром, відомий з часів російсько-японської війни генерал Ноґі, що свого часу взяв Портартур, коли вмер мікадо, він, за продавнім звичаєм японським, мусив собі зробити харакірі, то не зробив цього доти, поки не скінчив своєї поезії, що мав з нею виступити на поетичнім змаганні. Професор Набору Катакамі, бувши охоплений проказою, диктував свої поезії через телефон. Звичай поетичних змагань тримається в Японії майже цілу тисячу літ. Коли часопис розпочинає новий рік, звичайно в квітні або у вересні, то обов'язково оголошує про це голосною рекламою. Подається ряд спеціяльних виводів з найвизначнішими своїми співробітниками. Особливим поспіхом користуються різні літературні анекдоти. Всі пригоди особистого життя письменників передається читачам, як цікаві новинки. Доходить до того, що до найменших дрібниць розповідається про їх

 любовні пригоди останнього року. Японського читача цікавить приватнє життя письменника настільки, як і його творчість. Письменник, пишучи оповідання, раз-у-раз пише і про самого себе. Досить часто можна стрінути в кінці оповідання таку примітку: „На жаль, не міг дописати цього оповідання тому, що неймовірно болять зуби“.

Спеціяльні літературні газети, містячи рецензії на нові літературні твори, подають також широкі інформації про те, що діється в літературних колах; так, приміром, в відділі — критика — можна стрінути нотатку про письменника Сімар'я, який „спокусив сестру свого приятеля“. Літературна критика подає стенографічні вісті про розмови між двома такими чи іншими письменниками. Відомий письменник Акураґава у своїй новелі „Хорий Син“ оповідає про хоробу власного сина. Взагалі в розумінні японця всякі фізичні функції та тілесна одвертість не є чимсь таким, що його треба заховувати. Власне про ці справи пишуться цілі повісті просто з дивовижною одвертістю.

В маніфесті авто-біографичної школи Куме-Масао її теоретик твердить, що письменник мусить відмовитися від усяких великих планів, вигадок та шукань особистости. Для літератури всі речі добрі лише тоді, коли вона прагне бути розвагою. Справжній письменник мусить писати лише про себе та своє життя, триматися лише об'єктивних фактів і спокійно опрацьовувати їх.

Японські соціологи ствердили, що цей „автореалізм“ репрезентує собою тільки ідеологію японської буржуазії.

Потроху розвивається в Японії пролетарська література. 1910 р. певна група письменників рішуче повстала проти урядової літератури, маніфестуючи пролетарську літературу („Пуроретарія — Бунґаку“, або скорочено „Пробунґаку“). 1925 р. в Токіо утворено „Спілку пролетарських письменників“. Почали виходити нові часописи тонкими зшитками, але з гострим тоном, як, приміром, „Літературний фронт“ і „Пролетарське мистецтво“. Їхній тираж росте швидко.

Снобістичному самовихвалюванню „Гуро-Бунґаку“ пролетарські письменники протиставлять свій хист винахідників. Повісті автобіографічній, яку відкидають, протиставлять працю соціологічну. На розпухлий стиль урядово-офіціяльних літературних груп відповідають митці пролетарської школи мовою простою, ясною і повною образів.

Традиція, згідно з якою всі японські письменники писали під псевдонімом, повільно зникає.

ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛ[В] „МОЛОДНЯК“ ТА „ГАР[Т]“

У першому номері „Молодняка“ вмішено щось вроді статті Ол. Донченка про збірку моїх поезій „Тихим дисонансом“, що вийшла два роки тому. Що правда, точно зазначивши число сторінок і ціну книжечки, автор зручно-запобігливо не примігив року видання збірки.

Три обвинувачення, що їх висуває проти мене Ол. Донченко: 1) убогість творчости, 2) плагіят і 3) фальсифікацію почуття, настільки тяжкі, що треба було б скласти зброю, коли б автор „Неприємного дисонансу" підходив до справи об'єктивно і з чистими руками.

Я не збираюся спростувати й відкидати першого обвинувачення. Кожен бо критик вносить елемент суб'єктивности в розуміння критикованого твору. Це твердження доводить хоч би й той факт, що на Ол. Донченка сплетіння особистих мотивів з революційними справили враження міщанства й спричинилися до бундючно-порожньої фрази з його боку: „жодних емоцій такі рядки ні в кого не викличуть, навіть у їхнього автора". (Звідки Ол. Донченко про мої емоції знає?!). А, скажімо, на того ж Гента або на Л. (рецензія в номері 3—4 „Червоного Шляху" за 1928 р.), чи на Б. Якубського („Пролетарська Правда", 16—VI—28 р.) оце сплетіння справило зовсім не таке враження.

Та власне про цей елемент суб'єктивности й сам О. Донченко повинен добре знати, коли не з інших джерел, то хоча б з рецензії М. Степняка на книжку Ол. Донченка „Околиці" („Червоний Шлях", номер 11, 1928 р.). Ол. Донченкові критика все ж таки дає деяку користь. Перефразувавши М. Степняка („...Серед рим багато неохайних, які не можуть називатися ні точними римами, ні асонансами, ні навіть римоїдами, напр., „сонце" та „око", „вип'є" та „спасибі", „рабина" та „Сара". („Червоний Шлях", ст. 217), він пристосував це, як оцінку до моєї творчости. Чи ж може Ол. Донченко не визнати елементів суб'єктивности в критиці й чи можна не визнати користи критики для Ол. Донченка?

Отже мені доводиться хіба тільки перепросити Ол. Донченка за те, що в його мої вірші не викликали „ніяких" емоцій, та дати маленьку довідку про те, що вся його, так би мовити, стаття з приводу збірки „Тихим дисонансом" є не що інше, як вияв певних емоцій.

Що до „плагіяту". Дякуючи редакцію „Молодняка", я мала змогу ознайомитися з „Кружком поэтов", що на його посилається автор „Неприємного дисонансу". Ол. Донченко правильно навів цитати, але він вирвав їх із загального тла, позбавив їх зв'язку з будовою всього циклу.

І навіть після цього я рішуче відкидаю подібність остільки велику, щоб її можна було звати плагіятом у віршах „Бессонница" І. Каганова та „Годинник і безсоння" — моєму. Адже весь сенс будови віршу І. Каганова спирається на безсоння, а в мене на звуки годинника, що настирливо двома тактами б'ють голову. Можна говорити про те — пощастило чи ні мені формально зробити вірша; але й при найуїдливішій аналізі обох віршів, плагіяту чи з мого, чи з боку І. Каганова знайти не можна.

У моїй „Посвяті“ (що її так влучно із загального контексту вирвав Ол. Донченко) й у вірші І. Каганова, якого Ол. Донченко подає, як „орігінал“, є два однакових рядки:

Это будет последней попыткой
В последний час

у І. Каганова та

Це буде остання спроба
В останній час

у мене.

„Серое с красным — это цвет умирающей печали“ (цитую з пам'яти)— ось що лягло в основу мого циклу віршів „Узор“. Може, і на І. Каганова в свій час Максіміліян Волошін справив належне вражіння. Ріжниця в тому, що я це вплела в цикл у посвяті та кінцівці — конкретно, а в решті циклу символічно. Що до наведених однакових рядків, то я їх узяла із свого власного старого вірша. У колі ближчих моїх товаришок вони, ці два рядки, до речи й не до речи цитувалися. Що було по моєму від'їзді з Лубень (я мусила була залишити їх в-осени 14 р.), як видавали „Кружок поэтов“,— я сказати не можу, бо зв'язок з Лубнями я втратила мало не одразу ж.

У всякому разі, коли подаються схожі формальні моменти в неоднаковому тематичному або ідеологічному контексті, то взагалі не можна говорити про плагіят, бо часом це робиться свідомо, для протиставлення, часом інтуїтивно, оскільки всяка художня творчість базується на попередніх нагромадженнях. Про це Ол. Донченко міг би довідатись хоча б з „Теорії історичного матеріялізму“ Бухаріна, коли б він умів черпати знання не тільки з рецензій, що пишуться на його вірші.

Аджеж не закидає професор О. І. Білецький плагіяту П. Тичині, коли наводить у статті „Микола Вороний“ („Червоний Шлях“, номер 1, 1929 р.) уривки з віршу Тичини:

Йде весна
Запашна

та Вороного:

Має крилами весна
Запашна,

або з Тичининого „Плугу“:

Ідуть, ідуть робітники
Веселою ходою

з „Dies irae“ Вороного:

Вони ідуть, вони ідуть
Непевною ходою,

як не закидає й Ол. Донченко Тичині підфарбовання (у Вороного „непевною“, у Тичини „веселою“).

Очевидно, не вважає за плагіят і в с е б е Ол. Донченко такого збігу:

І наснилось мені малому
(Ол. Донченко „Околиці“, ст. 21)
І сниться мені малому
(Дм. Гордієнко „У путь“, ст. 28)
Дивився впертістю вола
(Ол. Донченко „Околиці“, ст. 39)
...медленный, как тот тяжелый вол
(Обрадович „Поход“, ст. 53. В о б о х м о в а м о в и т ь с я п р о д е н ь).
Кажани злітають, як вечір,
І вечір, як кажани
(Ол. Донченко „Околиці“ ст. 47)
Кажанамі паланены логі
Чорнагруда — холоднимі кажанамі
(Білоруський поет Н. Чарнушевіч „Дзіва“, ст. 32)

І нарешті цілий вірш Ол. Донченків „На шляхах“ („Околиці“, ст. 13):

Як дзвенить у полі тиша,
Синя тиша на ш л я х а х!
Лиш билинку поколише,
Лиш спросоння с в и с н е птах*)
. . . .
Як туман, і ти вже сивий,
Любий б а т е н ь к у ти мій.
З н а ю, в и п и л и ц і н и в и
К р о в п о к р а п е л ь ц і о д н і й.
. . . .
Може, батеньку, на поле
Вийдеш, станеш на шляхах:
„О й, к у д о ю й т и д о д о л і,
По яких шукать світах?“
Може, скажеш: „Д е т и, с и н у,
Став старий я і глухий?..“
...Лан і лан,— і тиша синя,
І ш л я х и, ш л я х и...

* Редакція змушена була дещо скоротити з листа т. Піонтек, між іншим і з поданого т. Піонтек вірша О. Донченка з технічних причин. Лист товаришки Піонтек одержано тоді, коли журнал уже верстано.

 А от вірш Н. Чарнушевіча „Бацьку“ з його збірки віршів „Дзіва“

Помню, хмуры ранак, у росах конюшына
Толькі жаура посьвіст
ды шляхі, шляхі.
Ты глядзеу на ніви і казау: „Мой сыне,
чаму мы ня разам, за чые грахі?“
Я ізноу на полі, толькі не з табою —
Ти адзін бяз дзетак,
як увосень дуб.
І такім же хмурым усе шукаеш долі,
а шляхі усе тия-ж— пад гару вядуць.
Мо стаіш і зараз перад канюшынай
і сльязінка скаргі
коціцца к траве...
Та ж зялены нівы цябе задушылі
Кроу тваю па каліве выпілі за век.*

. . . .

Лейт-мотив Чарнушевічового вірша в Ол. Донченка не тільки лейт-мотив. Ол. Донченко його ще й підкреслює заголовком. Збіг образів, пунктуації в обох віршах надзвичайний. Правда, в одного поета конюшина, в другого просто — стеблина, розмір інший, але хіба ж не разючий збіг в оцих нивах, що випили кров батькову по крапельці, хіба не разючий збіг в оцих шляхах?

Я дозволяю собі наводити всі ці приклади зовсім не для того, щоб кинути Донченкові обвинувачення за обвинувачення, а для того, щоб довести йому його неприпустиму необережність в маніпуляціях з такими обвинуваченнями.

Автор „Неприємного дисонансу“, даючи оцінку лубенському збірникові, наводить уривок перекладу на російську мову Верленівського віршу „Les violons automnes“, що його один з авторів збірника подає, очевидно, як свій вірш. (До речи, Ол. Донченко жодним словом не згадує, що це вірш Верлена. Чому?). І, нарешті, наводить по-російськи мого дуже раннього вірша, що його підписано Л. Товстік. Л. Товстік подає мого вірша в збірнику за назвою „Март“. Я ж, ніде його не друкувавши, 1917 року трохи одшліфувала, змінила назву (раніш заголовок був „Весняний настрій“) і вмістила свій власний вірш у збірці 1917 року.

Я можу визнати тут свою помилку тільки в тому, що припустила вміщення слабого вірша у свою першу збірку.

Чи свідомо, чи несвідомо діяли Л. Товстік та О. Овсєєнко (перекладач Верлена) — залишається запитати в їх.

* Так само ред. скоротила і цитати з вірша Н. Чарнушевіча.

Ред.

Що до себе, то мушу зауважити, що, знавши англійську та німецьку мови, перекладавши з французької, живши три роки за кордоном, я, при бажанні вчинити літературну крадіжку, могла б обікрасти чимало чужоземних авторів, невідомих у нас, без усякого ризику бути викритою. Та ще й при тій здатності „заміняти окремі міщанські слова й вислови революційними“, яку мені так запобігливо накидає Ол. Донченко!

Це останнє обвинувачення Ол. Донченко висунув, добре знаючи, що його ні довести, ні спростувати не можна. Чи зможе автор „Околиць“ довести М. Степнякові, на якого я посилалася вище, що він не навмисне, для ідеології убгав „комунарів“ в „Осінню елегію“.

Доводиться тут зауважити, що ідеологію літературного твору письменник доводить завжди тим матеріялом, яким оперує література—саме словом, і тим способом, в який слова вживають.

Не можу я обминути й такого факту, що йому вагаюся підібрати оцінку: Донченко, бувши секретарем редакції „Гарту“ сам пропускав рецензію Гента на збірку „Тихим дисонансом“. За два ж роки по виході збірки, Ол. Донченко надумався „напасти“ на мене і „знищожить“. І надумався він це зробити саме після того, як перестав бути секретарем редакції „Гарту“. Припустімо, що в той час, коли до редакції надійшла рецензія Гента, Ол. Донченко не знав про „плагіят“. Та найелементарніша етика вимагала від Ол. Донченка звернути увагу на неприпустимість вміщення в журналі рецензії, якщо вона вже остільки гостро розходилися з Донченковою оцінкою моєї творчости. (Тимчасом мені відомо, що Ол. Донченко редакції жодних зауважень ні з приводу збірки, ні з приводу рецензії не висловлював). І коли б редакція чомусь не погодилася з Ол. Донченком, то, мавши особисту думку про збірку, Ол. Донченко повинен був,— це був його обов'язок,— негайно ж подати негативну рецензію на „Тихим дисонансом“ в іншому органі, хоч би в тому ж самому „Молодняку“. Так повинна була зробити кожна етична й принципова людина, що шанує свої літературні погляди.

Наприкінці я повинна ще раз сказати, що Донченкове обвинувачення мене в плагіяті аж ніяк до мене не пристало. Найважче для мене у цій історії те, що вона може дати приводи до зайвих нападок на літературну організацію, до якої я належу. Тим паче, що тепер я ще нічим не можу довести, що Товстік у мене, а не я в неї взяла вірша. Розглядаючи свою літературну роботу, як частину громадської й політичної,— я надто високо ставлю інтереси організації. Цілком ясно, що, виходячи з цього, я вже для себе зробила організаційні висновки.

Люціяна Піонтек

Харків
13 березня 1929 р.

Редакція стверджує, що Ол. Донченко, бувши за секретаря нашого журналу, нічим не виявив свого негативного ставлення до рецензії на збірку „Тихим дисонансом“, а зробив це після того, як перестав працювати на цій посаді.

Редакція

ДО СЕКРЕТАРІЯТУ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Рішуче і з огидою відкидаючи Донченкове обвинувачення мене в плагіяті, я розумію, що це обвинувачення все-таки може спричинитися до зайвих вихваток проти нашої пролетарської спілки, інтереси якої для мене надто дорогі.

Це примушує мене просити Секретаріят не вважати мене більше за члена ВУСПП'у.

Люціяна Піонтек

Харків
13 березня, 1929 року

ДО РЕДАКЦІЇ „ЛІТЕРАТУРНОГО ЯРМАРКУ“

Літярмарком № 2 видрукував моє ім'я в числі постійних співробітників журналу „Гарт“. Прошу виправити цю помилку. До організації ВУСПП'у я не належу і ніякої участи в групових журналах не беру.

І. Дніпровський

1. II. 29.

Реєстр співробітників „Гарту“, про який тут мова, редакція „Л. Я.“ в порядку обміну об'явами одержала від ред. „Гарту“.

Літярмарком

ВІД РЕДАКЦІЇ „ГАРТУ“

Редакція вважає за потрібне подати такі зауваження до „Листа“ т. І. Дніпровського:

1. Тов. І. Дніпровський сам особисто дав згоду Редакції на оповіщення читачів нашого журналу про те, що твори т. Дніпровського друкуватимуться в „Гарті“.

2. Що до застереження тов. І. Дніпровського, що він не є членом ВУСПП'у, то така запобігливість т. Дніпровського для нас просто

незрозуміла, бо в спискові членів нашої організації, опублікованому свого часу в журналі, прізвище т. Дніпровського не зазначено, вміщення ж у спискові співробітників ніяк не свідчить про приналежність тих чи тих осіб до організації, що видає даний орган. Це річ абеткова й міркування, що примусили т. Дніпровського підкреслювати цю обставину, для Редакції не зовсім ясні.

3. Коли т. Дніпровського стурбувало саме те, що його прізвище було внесено до списку постійних співробітників „Гарту", то Редакція вважала, що, пропонуючи з власної ініціятиви для вміщення в „Гарті" великий роман „Народе мій" (який мав би друкуватись у журналі протягом довгого часу), т. Дніпровський вже тим самим визначав своє співробітництво в нашому журналі як не спорадичне. До того ж у „Гарті" немає специяльної сторінки для оголошення не постійних співробітників.

Нарешті, щоб заспокоїти т. Дніпровського, Редакція може запевнити його, що хоч і прихильно зустріла була пропозицію т. Дніпровського про співробітництво в „Гарті", та не вважала й не вважає проте для себе за потрібне робити якісь особливі заходи до прикріплення т. Дніпровського за нашим журналом чи втягати його до нашої організації, доки на те не з'явилося б достатніх підстав.

Прізвище т. Дніпровського було так само видруковано і в № 1 „Гарту". „Помилку" виправлено: ми викреслили ім'я т. Дніпровського зі списку наших співробітників.

Редакція „Гарт"

ДО РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ „ГАРТ"

Шановна Редакціє!

Дозвольте на сторінках Гарту висловити свій жаль з приводу того неприємного факту, що з стенограми моєї промови на агітпропнараді ЦК КП(б)У, 28 грудня 1928 р., уміщеній оце в скороченому вигляді в журналі „Критика" № 2 (за лютий 1929 р.), випав абзац, що в ньому я висловлювався був проти неприпустимої вихватки т. Момота на адресу члена нашої організації т. М. Доленґа. Правлячи коректу своєї промови, я не вважав за потрібне вставляти цей абзац, бо ніяк не сподівався, що т. Момот у своїй промові залишить для друку ту свою репліку. („Критика", № 2, стор. 97).

Тов. Момот щиро признався був на агітпропнараді в своїх гріхах: „мені доводиться халтурити . . . розмінювати себе на дрібниці" — сказав він. І там же він продемонстрував останнє своє твердження вихваткою проти т. М. Доленґа, віднісши його, без жодних доказів, до „безперечно нещирої, безприпципної публіки", якій він мусить, мовляв,

 уступити дорогу через свою некваліфікованість та відсутність потрібного для критика культурного багажа. Не торкаючись сумних висновків т. Момота, мушу я тут зазначити, що було б жадано, щоб члени літорганізації „Молодняк“ підпирали отакі свої „виступи“ проти членів ВУСПП якимись доказами. Інакше подібні „виступи“ не лише компромітуватимуть їхніх авторів, але й даватимуть привід справді безпринципній публіці „пришивати“ нещирість та безпринципність і молоднякївцям: раз доводити не треба, то це можна легко й сміливо робити, виправдуючись хоч би й прикладом т. Момота.

Отже цей виступ т. Момота проти М. Доленґа аж ніяк не може зменшити ваги тов. Доленґа, як справді щирого і принципового працівника на полі марксистської критики.

Ми сподіваємося, що всяка можливість подібних необережних виступів буде виключена, коли т. Момот і інші молодняківці досягнуть того, що намітив для себе в своїй промові на агітпропнараді сам т. Момот і чого ми їм щиро, по-товариському бажаємо.

15. III — 29. З тов. привітанням

Харків І. Микитенко

ВІД СЕКРЕТАРІЯТУ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

ДО ВСІХ ЧЛЕНІВ СПІЛКИ

Дорогі товариші!

Минуло більше, як два роки від дня заснування нашої Спілки. Секретаріят розпочав підготовну роботу до 2-го нашого з'їзду, що за постановою Секретаріяту відбудеться 26 травня 1929 року. Ми пройшли великий творчий етап, витримали за цей час не один наступ літературних супротивників на наші ідеологічні й художні засади, боролися не лише за свою платформу — платформу пролетарської організації, а також і за своє мистецьке самовизначення; ми дійшли в цьому напрямку певних, незаперечливих досягнень, але разом із тим бували в роботі членів ВУСПП'у й помилки, часом навіть принципові. Тому наш з'їзд повинен пройти під знаком найглибшої самокритики та найуважнішої аналізи сучасної літературної ситуації на Україні. Ми мусимо як-найсерйозніше вивчити й оцінювати наші

здобутки й недоліки. Мусимо урахувати всі видатніші події та явища в нашому літературному житті за останній час: утворення Всесоюзного Об'єднання, організація у нас єврейської секції ВУСПП, самоліквідація ВАПЛІТЕ, літературний диспут, художня система „Літературного Ярмарку", шляхи „Нової Ґенерації" то-що. Мусимо як-найуважніше проаналізувати продукцію членів нашої організації та продукцію інших письменників. Тільки на ґрунті такої великої роботи, що її має пробити наш з'їзд, ми зможемо правдиво визначити дальші перспективи нашої пролетарської Спілки.

Тому Секретаріят закликає всіх членів ВУСПП негайно приступити до уважної проробки всіх питань, що мають стояти на порядку денному нашого з'їзду.

1. Звіт Секретаріяту. Підсумки дворічної діяльности Спілки й дальші перспективи.

2. Українська пролетарська і радянська революційна література за останні роки.

3. Стан сучасної марксистської критики на Україні.

4. Російська пролетарська література. (Доповідь РАПП).

5. Білоруська пролетарська література. (Доповідь Білоруської Асоціяції).

6. Закавказька пролетарська література. (Доповідь т. Буачідзе од ЗАПП).

7. Український театр.

8. Українське кіно.

9. Організаційні справи.

У всіх питаннях, що можуть виникнути ще до з'їзду, Секретаріят просить товаришів, що працюють на периферії, негайно звертатися до Секретаріяту листівно.

З товариським привітанням

СЕКРЕТАРІЯТ ВУСПП

Харків, 1929 р.
3 квітня

Видає — Періодсектор ДВУ Редагує — Редколегія

ЗМІСТ

стор.

Харків-ДВУ

55300 заг.витр. "Гарт"

КИЇВ,Ольгінська вул. № 1
РЕДАКТОРУ "ЖИТТЯ Й РЕВОЛЮЦІЯ"
тов.ЛАКІЗА

1390 Х-28-1-30 1
Харків-ДВУ

Ці
75